

**TURUN
YLIOPISTO**
Oikeustieteellinen
tiedekunta

Päämiehen tahdonilmaisujen merkitys edunvalvonnassa

OT00BG65 Asianajajan perhe- ja perintöoikeus
OTM-työ/Tutkielma

Laatija:
Pieti Grönroos

21.5.2025

**TURUN
YLIOPISTO**

Oikeustieteellinen
tiedekunta

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

OTM-työ / Tutkielma

Oppiaine: Oikeustiede

Tekijä: Pieti Grönroos

Otsikko: Päämiehen tahdonilmaisujen merkitys edunvalvonnassa

Ohjaaja: Tuulikki Mikkola

Sivumäärä: 74 sivua

Päivämäärä: 21.5.2025

Tutkielman tavoitteena on tarkastella täysi-ikäisen päämiehen tahdonilmaisujen erilaisia muotoja ja merkitystä edunvalvonnan aikana. Tutkimuskysymyksinä ovat, mikä merkitys täysi-ikäisen päämiehen tahdonilmaisuille on edunvalvonnassa annettava, ja missä muodossa päämiehen tahdonilmaisuja voi esiintyä. Pohdittavaksi tulevat niin päämiehen taloudellisten asioiden ja henkilöä koskevien asioiden hoito kuin edunvalvontavaltuutukseen ja yksityisoikeudelliseen valtuutukseen liittyvät erityispiirteet. Koska päämiehen tahdonilmaisujen painoarvo on voimakkaasti sidoksissa tämän ymmärryskykyyn, käydään myös kattavasti läpi päämiehen oikeudellisen toimintakyvyn arviointia eli toisin sanoen sitä, miten päämiehen erilaiset sairaudet vaikuttavat tämän toiminta- ja ymmärryskykyyn. Edunvalvontaa ja sen sääntelyä peilataan järjestelmään vaikuttaviin perus- ja ihmisoikeusvelvoitteisiin.

Metodillinen lähtökohta on lainopillinen. Lisäksi turvaudutaan pienimuotoisesti oikeusvertailuun, jotta voidaan kartoittaa, millaisia vaihtoehtoja Suomessa omaksutuille edunvalvontaoikeudellisille sääntelyratkaisuille on olemassa.

Johtopäätöksenä todetaan, että päämiehen tahdon huomioiminen nojaa viime kädessä edunvalvojan tapauskohtaiseen harkintaan. Edunvalvontaa koskevan sääntelyn muuttaminen vastaamaan täysin perus- ja ihmisoikeuksien mukaista ihannetilannetta ei ole käytännössä realistista resurssipulan ja kolmannen oikeusvarmuuteen liittyvien ongelmien vuoksi. Sen sijaan holhustoimilakiin esitetään *de lege ferenda* pienempiä muutoksia, joilla nykytilannetta voitaisiin selkeyttää ja päämiehen asemaa parantaa.

Avainsanat: edunvalvojat, edunvalvonta, edunvalvontaoikeus, holhousoikeus, holhustoimi, itsemääräämisoikeus, oikeudellinen toimintakyky, oikeustoimikelpoisuus, vammaisoikeus, vanhuusoikeus

Sisällys

	Päämiehen tahdonilmaisujen merkitys edunvalvonnassa.....	I
	Lähteet.....	VI
	Lyhenteet.....	XXII
1	Johdanto.....	1
	1.1 Tutkimuksen taustaa.....	1
	1.2 Rajanvedosta vanhuusoikeuteen ja vammaisoikeuteen.....	7
	1.3 Perus- ja ihmisoikeudet edunvalvonnassa.....	11
2	Keskeiset edunvalvontaoikeudelliset periaatteet.....	15
	2.1 Ihmisarvon kunnioittaminen.....	15
	2.2 Päämiehen itsemääräämisoikeus.....	17
	2.3 Päämiehen etu.....	22
3	Päämiehen ymmärryskyvyn arviointi.....	28
	3.1 Ymmärryksen merkitys.....	28
	3.2 Vanhuus ja muistisairaudet.....	31
	3.3 Muut edunvalvontaan johtavat tekijät.....	34
4	Päämiehen taloudellisten asioiden hoito.....	40
	4.1 Taloudellisten asioiden hoidon lähtökohtia.....	40
	4.2 Päämiehen tahdonilmaisujen merkitys.....	47
	4.3 Päämiehen kuulemisen edellytykset.....	55
5	Päämiehen henkilöä koskevien asioiden hoito.....	59
	5.1 Henkilöä koskevien asioiden hoidon lähtökohtia.....	59
	5.2 Edunvalvoja tai läheinen päämiehen tahdon välittäjänä sosiaali- ja terveydenhuollossa.....	61
	5.3 Hoitotahto.....	63
6	Edunvalvontavaltuutus.....	65
	6.1 Valtuuttajan tahto ja edunvalvontavaltuutus.....	65
	6.2 Edunvalvontavaltuutus ja edunvalvonta.....	69

6.3	Yksityisoikeudellinen valtuutus.....	71
7	Johtopäätökset.....	73

Lähteet

Kirjallisuus

- Aalto, Johanna*: Arvojen ja ratkaisujen sisältö – Tutkimus lasten edusta ja osallistumisesta holhoustoimen järjestelmässä. Lapin yliopisto 2011.
- Aalto, Johanna*: Arvotodellisuus – Tutkimus päämiehen asemasta holhoustoimen järjestelmässä. Lapin yliopisto 2020.
- Aalto-Heinilä, Maija – Mäki-Petäjä-Leinonen, Anna*: Päämiehen itsemääräämisoikeuden tukeminen: filosofisesta ideaalista käytännön edunvalvontatyön tarkasteluun, s. 215-241 teoksessa Weckström, Katja – Niemi, Matti Ilmari – Mäki-Petäjä-Leinonen, Anna – Huuhtanen, Joonas (toim.), *Modernit perhesuhteet ja oikeus*. Alma Talent Oy 2021.
- Aarnio, Aulis*: Tulkinnan taito – ajatuksia oikeudesta, oikeustieteestä ja yhteiskunnasta. Alma Talent Oy 2006.
- Aarnio, Aulis – Kangas, Urpo*: Suomen jäämistöoikeus II Testamenttioikeus. 5., uudistettu painos. Talentum Media Oy 2015.
- Alexy, Robert*: *Theorie der Grundrechte*. Suhrkamp 1986.
- Alexy, Robert*: *A Theory of Constitutional Rights*. Oxford University Press 2002.
- Alho, Hannu*: Addiktiot, teoksessa Juva, Kati – Hublin, Christer – Kalska, Hely – Korkeila, Jyrki – Sainio, Markku – Tani, Pekka – Vataja, Risto (toim.), *Kliininen neuropsykiatria*. Kustannus Oy Duodecim 2021. Päivitetty 2021.
(<https://www.oppiportti.fi/oppikirjat/knp00049>, Luettu 29.10.2024).
- Andorno, Roberto – Biller-Andorno, Nikola – Brauer, Susanne*: Advance Health Care Directives: Towards a Coordinated European Policy?. *European Journal of Health Law* Vol. 16 (3) 2009, s. 207-227.
- Antila, Tuomo*: *Edunvalvontavaltuutus*. WSOYpro 2007.
- Anttila, Seppo*: *Psyykinen ja oikeudellinen toimintakyky ja edunvalvonta*. Turun yliopisto 2009.
- Appelbaum, Paul S.*: Protecting the Rights of Persons With Disabilities: An International Convention and Its Problems. *Psychiatric Services* 67:4 2016, s. 366-368.
- Appelbaum, Paul S.*: Saving the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities – from itself. *World Psychiatry* 18:1 2019, s. 1-2.

Arvio, Minna: Mitä on kehitysvammaisuus, teoksessa Arvio, Minna – Aaltonen, Seija – Lähdetie, Jaana – Nyman, Markku (toim.), Kehitysvammalääketiede. Kustannus Oy Duodecim 2024. Päivitetty 2024.

(<https://www.oppiporssi.fi/oppikirjat/kvp00002?toc=1131467>, Luettu 30.10.2024).

Bartlett, Peter: At the Interface Between Paradigms: English Mental Capacity Law and the CRPD. *Frontiers in Psychiatry* Vol. 11 2020, s. 1-13.

Berofsky, Bernard: Liberation from Self: A Theory of Personal Autonomy. Cambridge University Press 1995.

Burla, Claudia – Rego, Guilhermina – Nunes, Rui: Alzheimer, dementia and the living will: a proposal. *Medicine, Health Care, and Philosophy* Vol.17 (3) 2014, s. 389-395.

Castillo-Wyszogrodzka, Sylwia: Implementation of Article 12 of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities in France, s. 200-227 teoksessa Domański, Maciej – Lackoroński, Bogusław (toim.), Models of Implementation of Article 12 of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD): Private and Criminal Law Aspects. Routledge 2024.

Christman, John: Autonomy in Moral and Political Philosophy, teoksessa Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2020 Edition). The Metaphysics Research Lab, Center for the Study of Language and Information, Stanford University. (<https://plato.stanford.edu/entries/autonomy-moral/>, Luettu 12.5.2025).

Dworkin, Gerald: Paternalism, teoksessa Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2020 Edition). The Metaphysics Research Lab, Center for the Study of Language and Information, Stanford University. (<https://plato.stanford.edu/entries/paternalism/>, Luettu 12.5.2025).

Frintová, Dita: Implementation of Article 12 of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities in the Czech Republic, s. 140-166 teoksessa Domański, Maciej – Lackoroński, Bogusław (toim.), Models of Implementation of Article 12 of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD): Private and Criminal Law Aspects. Routledge 2024.

Dawson, John: A realistic approach to assessing mental health laws' compliance with the UNCRPD. *International Journal of Law and Psychiatry* 40 (2015), s. 70-79.

Degener, Theresia: Disability in a Human Rights Context, s. 1-24 teoksessa Arstein-Kerslake, Anna (toim.), Disability Human Rights Law. Laws 2016.

- Di Paolo, Marco – Gori, Federica – Papi, Luigi – Turillazzi, Emanuela*: A review and analysis of new Italian law 219/2017: 'provisions for informed consent and advance directives treatment'. *BMC Medical Ethics*, Vol. 20 (1) 2019, s. 1-7.
- Erkinjuntti, Timo – Remes, Anne – Rinne, Juha – Soininen, Hilikka*: Muistisairaudet: käsitteitä ja termejä, teoksessa Erkinjuntti, Timo – Remes, Anne – Rinne, Juha – Soininen, Hilikka (toim.), *Muistisairaudet*. Kustannus Oy Duodecim 2015. Päivitetty 2015. (<https://www.oppoportti.fi/oppikirjat/msa00002?toc=97343>, Luettu 3.10.2024).
- Ervasti, Kaijus*: Lakimies, oikeus, yhteiskunta – Oikeus yhteiskunnallisena käytäntönä. Edita Publishing Oy 2017.
- Fallon-Kund, Marie – Bickenbach, Jerome*: Strengthening the Voice of Persons with Mental Health Problems in Legal Capacity Proceedings, s. 71-84 teoksessa Arstein-Kerslake, Anna (toim.), *Disability Human Rights Law*. Laws 2016.
- Fox, Steven C.*: Is it Personal Autonomy or a Personality Disorder?. *Elder's Advisor* 3(1) 2001, s. 63-65.
- Freeman, Melvyn Colin – Kolappa, Kavitha – Caldas de Almeida, Jose Miguel – Kleinman, Arthur – Makhshvili, Nino – Phakathi, Sifso – Saraceno, Benedetto – Thornicroft, Graham*: Reversing hard won victories in the name of human rights: a critique of the General Comment on Article 12 of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities. *Lancet Psychiatry* 2015(2), s. 844-850.
- Giesen, Richard*: Implementation of Article 12 of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities in the Federal Republic of Germany, s. 248-266 teoksessa Domański, Maciej – Lackoroński, Bogusław (toim.), *Models of Implementation of Article 12 of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD): Private and Criminal Law Aspects*. Routledge 2024.
- Gottberg, Eva*: Mitä tehtäviä edunvalvoja hoitaa?. *Sosiaaliturva* 8/2008, s. 26-27.
- Grönroos, Pieti*: Päämiehen tahdon selvittäminen ja sitovuus silloin, kun päämies ei itse kykene sitä ilmaisemaan. *Acta Legis Turkuensia* 2/2023, s. 70-110.
- Hakalehto, Suvianna*: Lapsioikeuden perusteet. 2., uudistettu painos. Alma Insights 2025.
- Heikkinen, Ari – Heusala, Aila – Mäkelä, Soja – Nuotio, Kari*: *Holhoustili*. WSOY Lakitieto 2003.
- Helin, Markku*: Edunvalvojan päätösvallan rajoista. *Lakimies* 6–7/2001, s. 1070-1088.

- Helin, Markku:* Lapsi ja vajaakykyinen potilaana. Suomen lääkirilehti 40/2003, s. 4025-4028.
- Helin, Markku:* Perusoikeuksilla argumentoinnista, s. 11-30 teoksessa Kairinen, Martti – Kartio, Leena – Kulla, Heikki – Tammi-Salminen, Eva – Iire, Tero (toim.), Varallisuus vakuudet ja velkojat: Juhlajulkaisu Jarmo Tuomisto 1952 – 9/6 – 2012. Turun yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta 2012.
- Helin, Markku:* kirja-arvostelu teoksesta Mäki-Petäjä-Leinonen, Anna: Ikääntymisen ennakointi – Vanhuuteen varautumisen keinot. Lakimies 3/2014, s. 478-483.
- Helin, Markku:* Yleisteos edunvalvontaoikeudesta – kirja-arvostelu teoksesta Tornberg, Johanna – Kuuliala Matti: Suomen edunvalvontaoikeus. Lakimies 6/2016, s. 1016-1018.
- Helin, Markku:* Oppikirja aikuisten suojelusta – kirja-arvostelu teoksesta Mäki-Petäjä-Leinonen, Anna – Karvonen-Kälkälä, Anja: Vanhuusoikeuden perusteet. Lakimies 7–8/2018, s. 1084-1085.
- Helin, Markku:* Suomen kansainvälinen perhe- ja perintöoikeus. 2., uudistettu painos. Alma Talent Oy 2020.
- Hietanen, Marja:* Oikeustoimikelpoisuuden neuropsykologinen arviointi, s. 531-547 teoksessa Santtila, Pekka – Weizmann-Henelius, Ghitta (toim.), Oikeuspsykologia. Edita Publishing Oy 2008.
- Hietanen, Marja:* Oikeudellisen toimintakyvyn arviointi, teoksessa Jehkonen, Mervi – Saunamäki, Tiia – Hokkanen, Laura (toim.), Kliininen neuropsykologia. Kustannus Oy Duodecim 2020. Päivitetty 2020.
(<https://www.oppiportti.fi/oppikirjat/npg03100>, Luettu 7.10.2024).
- Husa, Jaakko:* Oikeusvertailu: Teoria ja metodologia. Lakimiesliiton kustannus 2013.
- Isometsä, Erkki:* Depressiiviset häiriöt, teoksessa Lönnqvist, Jouko – Henriksson, Markus – Marttunen, Mauri – Partonen, Timo (toim.), Psykiatria. Kustannus Oy Duodecim 2017. Päivitetty 2023. (<https://www.oppiportti.fi/oppikirjat/pkr00120>, Luettu 29.10.2024).
- Isometsä, Erkki – Lindberg, Nina:* Mielialahäiriöt, s. 232-239 teoksessa Ahlgren-Rimpiläinen, Aulikki – Seppänen, Allan – Melander, Sakari – Rautanen, Mika (toim.), Oikeuspsykiatria. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2024.
- Jansen, Sjaak:* Recommendation No. R (99) 4 of the Committee of Ministers to Member States on Principles Concerning the Legal protection of incapable

- adults, an introduction in particular to part V Interventions in the health field. *European Journal of Health Law* Vol. 7 (3) 2000, s. 333-347.
- Jones, Jackie*: Human Dignity in the EU Charter of Fundamental Rights and its Interpretation Before the European Court of Justice. *Liverpool Law Review* Vol. 33 (3) 2012, s. 281-300.
- Juva, Kati*: Neuropsykiatrisen potilaan oikeudellisen toimintakyvyn arviointi. *Duodecim* 18/2013, s. 1886-1892.
- Kangas, Urpo*: Uskottu mies holhousoikeuden järjestelmässä. A-Tieto Oy 1987.
- Kangas, Urpo*: Lääkärintlausunto oikeudellisesta kelpoisuudesta ja sairaudesta laillisenä esteenä. *Suomen lääkirlehti* 12/1997, s. 1451-1458.
- Kangas, Urpo*: Päämiehen etu, edunvalvojan etu ja tertius, s. 148-162 teoksessa Halila, Heikki – Hemmo, Mika – Sisula-Tulokas, Lena (toim.), *Juhlajulkaisu Esko Hoppu 1935 – 15/1 – 2005*. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2005.
- Kangas, Urpo*: Perhevarallisuus-oikeus. 3., uudistettu painos. Alma Talent Oy 2018.
- Karapuu, Heikki*: Perusoikeuksien käsite ja luokittelu, teoksessa Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka (toim.), *Perusoikeudet*. Alma Media Finland Oy 2011. 2., uudistettu painos. Päivitetty 2011. ([https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.ezproxy.utu.fi/teos/EAHBGXCTDG#kohta:II\(\(20\)YLEINEN\(\(20\)OSA\(:1\(\(20\)P\(20\)erusoikeuksien\(\(20\)k\(\(e4\)site\(\(20\)ja\(\(20\)luokittelu/piste:tTP](https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.ezproxy.utu.fi/teos/EAHBGXCTDG#kohta:II((20)YLEINEN((20)OSA(:1((20)P(20)erusoikeuksien((20)k((e4)site((20)ja((20)luokittelu/piste:tTP), Luettu 31.10.2024).
- Karhu, Juha*: Perusoikeusnäkökohtia esineoikeudellisista kollisionratkaisuperiaatteista, s. 117-133 teoksessa Kairinen, Martti – Kartio, Leena – Kulla, Heikki – Tammi-Salminen, Eva – Iire, Tero (toim.), *Varallisuus vakuudet ja velkojat: Juhlajulkaisu Jarmo Tuomisto 1952 – 9/6 – 2012*. Turun yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta 2012.
- Karjalainen, Katja*: Ikääntyminen, liikkuvuus ja kansainvälinen yksityisoikeus Euroopassa. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2016.
- Karjalainen, Katja*: Nykyinen minä, tuleva minä ja laki edunvalvontavaltuutuksesta. *Lakimies* 3–4/2023, s. 416-439.
- Knight, Kerstin*: 50 Years of advance care planning: what do we call success?. *Monash Bioethics Review* Vol. 39 (1) 2021, s. 28-50.

- Kohn, Nina A. – Spurgeon, Edward D.:* Elder Law Teaching and Scholarship: An Empirical Analysis of an Evolving Field. *Journal of Legal Education* 59(3) 2010, s. 414-431.
- Kolehmainen, Antti:* Edunvalvonta, lahja ja jäämistösuunnittelu. *Defensor Legis* 3/2010, s. 264-279.
- Kolehmainen, Antti:* Edunvalvojan edustusvalta ja päämiehen itsemääräämisoikeus. *Lakimies* 3–4/2019, s. 289-312.
- Koponen, Hannu – Juva, Kati – Hietanen, Marja:* Muistipotilaan oikeudellisen toimintakyvyn arviointi hoitavan lääkärin kannalta, teoksessa *Erkinjuntti, Timo – Remes, Anne – Rinne, Juha – Soininen, Hilikka (toim.), Muistisairaudet*. Kustannus Oy Duodecim 2015. Päivitetty 2015.
(<https://www.oppiportti.fi/oppikirjat/msa00386>, Luettu 4.10.2024).
- Koponen, Hannu – Vataja, Risto:* Neurokognitiiviset häiriöt, muistisairaudet ja elimelliset aivo-oireyhtymät, teoksessa *Lönnqvist, Jouko – Henriksson, Markus – Marttunen, Mauri – Partonen, Timo (toim.), Psykiatria*. Kustannus Oy Duodecim 2017. Päivitetty 2023. (<https://www.oppiportti.fi/oppikirjat/pkr00263>, Luettu 7.10.2024).
- Koskentausta, Terhi – Åberg, Laura:* Älyllinen kehitysvammaisuus, s. 271-278 teoksessa *Ahlgren-Rimpiläinen, Aulikki – Seppänen, Allan – Melander, Sakari – Rautanen, Mika (toim.), Oikeuspsykiatria*. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2024.
- Kühler, Michael – Jelinek, Nadja:* Introduction, s. ix-xxxvi teoksessa *Kühler, Michael – Jelinek, Nadja (toim.), Autonomy and the Self*. Springer 2013.
- Lavapuro, Juha:* Perusoikeusargumentaation kontrolloitavuudesta, s. 143-177 teoksessa *Heinonen, Tuuli – Lavapuro, Juha (toim.), Oikeuskulttuurin eurooppalaistuminen*. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2012.
- Lavonius, Wilhelm:* Avioliitto, vanhemmat ja holhous. Suomen lainopillisen yhdistyksen aikakauskirjan liite, 80. vuosikerta 1932.
- Lawson, Anna:* Disability Law as an Academic Discipline: Towards Cohesion and Mainstreaming? *Journal of Law and Society* 47(4) 2020, 558-587.
- Leilas, Tapio:* Yleisen edunvalvojan havaintoja päämiehen itsemääräämisoikeudesta. *Defensor Legis* 1/2019, s. 69-76.
- Lohiniva-Kerkelä, Mirva:* Johdanto, teoksessa *Lehtonen, Lasse – Lohiniva-Kerkelä, Mirva – Pahlman, Irma, Terveysjuridiikka*. Alma Talent Oy 2014. Päivitetty

2023. (<https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.ezproxy.utu.fi/teos/EADBIXBTDG#koha:TERVEYSJURIDIikka/piste:t8v>, Luettu 28.10.2024).

Mahkonen, Sami: Lääkärinlausunto holhous- ja testamenttikysymyksissä. Suomen lääkärilehti 10/1982, s. 807-809.

Marttunen, Mauri – Henriksson, Markus: Persoonallisuushäiriöt, teoksessa Lönnqvist, Jouko – Henriksson, Markus – Marttunen, Mauri – Partonen, Timo (toim.), Psykiatria. Kustannus Oy Duodecim 2017. Päivitetty 2023.

(<https://www.oppiortti.fi/oppikirjat/pkr00237>, Luettu 29.10.2024).

McCrudden, Christopher: Human Dignity and Judicial Interpretation of Human Rights. European Journal of International Law 19(4) 2008, s. 655-724.

Melkas, Susanna – Jokinen, Hanna – Erkinjuntti, Timo: Aivoverenkierrosairauden muistisairaus, teoksessa Erkinjuntti, Timo – Remes, Anne – Rinne, Juha – Soininen, Hilikka (toim.), Muistisairaudet. Kustannus Oy Duodecim 2015. Päivitetty 2015. (<https://www.oppiortti.fi/oppikirjat/msa00075>, Luettu 4.10.2024).

Mikkilä, Jaakko – Mikkilä, Tanja: Holhustoimesta annetun lain 34 §:n sallittujen ja luvanvaraisten sijoitusrahastosijoitusten muodostama ongelma holhousviranomaisen lupaharkinnassa, s. 212-241 teoksessa Sisula-Tulokas Lena – Luukkonen, Irene – Siren, Erik – Raulos, Ville (toim.), Vakuutus- ja rahoitusneuvonta 40 vuotta. Vakuutus- ja rahoitusneuvonta 2011.

Mikkilä, Tanja: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2023.

Mäki-Petäjä-Leinonen, Anna: Dementoituvan henkilön oikeudellinen asema. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2003.

Mäki-Petäjä-Leinonen, Anna: Holhustoimilaki ja aikuisen edunvalvonta – Hoitohenkilöstö vajaakykyisen potilaan oikeusturvan toteuttajana. Sairaanhoitaja – Sjuksköterskan 10/2004, s. 35-37.

Mäki-Petäjä-Leinonen, Anna: Ikääntymisen ennakointi – Vanhuuteen varautumisen keinot. Talentum Media Oy 2013.

Mäki-Petäjä-Leinonen, Anna: Vanhuksen oikeudellinen toimintakyky, teoksessa Tilvis, Reijo – Pitkälä, Kaisu – Strandberg, Timo – Sulkava, Raimo – Viitanen, Matti (toim.), Geriatria. Kustannus Oy Duodecim 2016. Päivitetty 2016. (<https://www.oppiortti.fi/oppikirjat/ger03501?toc=16492>, Luettu 2.10.2024).

Mäki-Petäjä-Leinonen, Anna: Päämies rationaalisen toimijana – teoriaa ja käytäntöä edunvalvonnassa olevan ihmisen itsemääräämisoikeudesta. *Lakimies* 1/2018, s. 3-28.

Mäki-Petäjä-Leinonen, Anna – Juva, Kati – Pirttilä, Tuula: Dementoituvan ihmisen oikeudellinen toimintakyky ja sen lääketieteellinen arviointi. *Lakimies* 6/2006, s. 942-970.

Mäki-Petäjä-Leinonen, Anna – Karvonen-Kälkälä, Anja: Vanhuusoikeuden perusteet. Alma Talent Oy 2017.

Määttä, Tapio – Paso, Mirjami: Johdatus oikeudellisen ratkaisun teoriaan. Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 2019.

Möller, Kai: *The Global Model of Constitutional Rights*. Oxford University Press 2012.

Nieminen, Liisa: Lapsuudesta vanhuuteen – Perus- ja ihmisoikeuksien merkitys eri ikävaiheissa. Edita Publishing Oy 2006.

Nuffield Council on Bioethics: *Dementia: ethical issues*. Nuffield Council on Bioethics 2009.

Nuotio, Kari: Havaintoja holhousviranomaisen lupa-asiassa, s. 169-188 teoksessa Aarnio, Aulis – Kangas, Urpo – Korhonen, Rauno – Mattila, Heikki E. S. – Mikkola, Tuulikki (toim.), *Syntymästä kuolemaan, oikeudesta informaatioon: Ahti Saarenpää 60 vuotta*. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2006.

Nuotio, Kimmo: Onko oikeusjärjestyksen pirstaloituminen välttämätöntä?, s. 3-24 teoksessa Viljanen, Veli-Pekka (toim.), *Oikeudenalojen rajat ja rajattomuus*. Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 2002.

Ojanen, Tuomas: Perusoikeuspluralismi kotimaisessa tuomioistuimessa. *Defensor Legis* 4/2011, s. 442-455.

Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin: Kansainväliset ihmisoikeussopimukset ja Suomen perusoikeusjärjestelmä, teoksessa Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka (toim.), *Perusoikeudet*. Alma Media Finland Oy 2011. 2., uudistettu painos. Päivitetty 2010.

[\(\[https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.ezproxy.utu.fi/teos/EAHBGXCTDG#kohta:II\\(\\(20\\)YLEINEN\\(\\(20\\)OSA\\(:4.\\(\\(20\\)Kansainv\\(\\(e4\\)liset\\(\\(20\\)ihmisoikeussopimukset\\(\\(20\\)ja\\(\\(20\\)Suomen\\(\\(20\\)perusoikeusj\\(\\(e4\\)rjestelm\\(\\(e4\\)piste:t1W0\]\(https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.ezproxy.utu.fi/teos/EAHBGXCTDG#kohta:II\(\(20\)YLEINEN\(\(20\)OSA\(:4.\(\(20\)Kansainv\(\(e4\)liset\(\(20\)ihmisoikeussopimukset\(\(20\)ja\(\(20\)Suomen\(\(20\)perusoikeusj\(\(e4\)rjestelm\(\(e4\)piste:t1W0\), Luettu 31.10.2024\).](https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.ezproxy.utu.fi/teos/EAHBGXCTDG#kohta:II((20)YLEINEN((20)OSA(:4.((20)Kansainv((e4)liset((20)ihmisoikeussopimukset((20)ja((20)Suomen((20)perusoikeusj((e4)rjestelm((e4)piste:t1W0)

Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin: Suomen valtiosäännön peruseriaatteen, teoksessa Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka (toim.), Perusoikeudet. Alma Media Finland Oy 2011. 2., uudistettu painos. Päivitetty 2010.
[\(\[https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.ezproxy.utu.fi/teos/EAHBGXCTDG#kohta:III\\(\\(20\\)YKSITT\\(\\(c4\\)ISET\\(\\(20\\)PERUSOIKEUDET\\(:1.\\(\\(20\\)Suomen\\(\\(20\\)valtios\\(\\(e4\\)\\(\\(e4\\)nn\\(\\(f6\\)n\\(\\(20\\)peruseriaatteen\\(\\(20\\)\\(\\(\\(PL\\(\\(20\\)1\\(\\(20\\)\\(\\(a7\\)\\)/piste:t1mr\]\(https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.ezproxy.utu.fi/teos/EAHBGXCTDG#kohta:III\(\(20\)YKSITT\(\(c4\)ISET\(\(20\)PERUSOIKEUDET\(:1.\(\(20\)Suomen\(\(20\)valtios\(\(e4\)\(\(e4\)nn\(\(f6\)n\(\(20\)peruseriaatteen\(\(20\)\(\(\(PL\(\(20\)1\(\(20\)\(\(a7\)\)/piste:t1mr\)\), Luettu 5.11.2024\).](https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.ezproxy.utu.fi/teos/EAHBGXCTDG#kohta:III((20)YKSITT((c4)ISET((20)PERUSOIKEUDET(:1.((20)Suomen((20)valtios((e4)((e4)nn((f6)n((20)peruseriaatteen((20)(((PL((20)1((20)((a7))/piste:t1mr)

Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin: Perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien kansainvälinen valvonta, teoksessa Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka (toim.), Perusoikeudet. Alma Media Finland Oy 2011. 2., uudistettu painos. Päivitetty 2010.
[\(\[https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.ezproxy.utu.fi/teos/EAHBGXCTDG#kohta:IV\\(\\(20\\)PERUSOIKEUKSIEN\\(\\(20\\)TURVAAMINEN\\(:3.\\(\\(20\\)Perusoikeuksien\\(\\(20\\)ja\\(\\(20\\)ihmisoikeuksien\\(\\(20\\)kansainv\\(\\(e4\\)linen\\(\\(20\\)v alvonta/piste:t5sQ\]\(https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.ezproxy.utu.fi/teos/EAHBGXCTDG#kohta:IV\(\(20\)PERUSOIKEUKSIEN\(\(20\)TURVAAMINEN\(:3.\(\(20\)Perusoikeuksien\(\(20\)ja\(\(20\)ihmisoikeuksien\(\(20\)kansainv\(\(e4\)linen\(\(20\)v alvonta/piste:t5sQ\)\), Luettu 31.10.2024\).](https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.ezproxy.utu.fi/teos/EAHBGXCTDG#kohta:IV((20)PERUSOIKEUKSIEN((20)TURVAAMINEN(:3.((20)Perusoikeuksien((20)ja((20)ihmisoikeuksien((20)kansainv((e4)linen((20)v alvonta/piste:t5sQ)

O'Sullivan, Owen P.: Financial abuse, statutory provisions and the courts: adequacy and analysis of enduring and lasting powers of attorney. The Journal of Adult Protection Vol. 23(4) 2021, s. 253-262.

Palmisano, Giuseppe: Article 19 [Living Independently and Being included in the Community], s. 353-373 teoksessa Della Fina, Valentina – Cera, Rachele – Palmisano Giuseppe (toim.), The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities: A Commentary. Springer International Publishing AG 2017.

Pereira, Andre: Advance Directives: Binding or Merely Indicative? Incoherence of the Portuguese National Council of Ethics for the Life Sciences and Insufficiencies of Newly Proposed Regulation. European Journal of Health Law Vol. 16 (2) 2009, s. 165-171.

Pietarinen, Juhani: Itsemäärääminen ja itsemääräämisoikeus, s. 15-47 teoksessa Pietarinen, Juhani – Launis, Veikko – Räikkä, Juha – Lagerspetz, Eerik – Rauhala, Marjo – Oksanen, Markku, Oikeus itsemääräämiseen. Painatuskeskus Oy 1994.

- Pirjatanniemi, Elina*: Ihmisoikeudet tulivat – olitko valmis?, s. 303-318 teoksessa Husa, Jaakko – Keskitalo, Petri – Linna, Tuula – Tammi-Salminen, Eva (toim.), Oikeuden avantgarde: Juhlajulkaisu Juha Karhu 1953 – 6/4 – 2013. Talentum Media Oy 2013.
- Pirttilä, Tuula – Juva, Kati – Hietanen, Marja – Erkinjuntti, Timo – Mäki-Petäjä-Leinonen, Anna – Koponen, Hannu*: Alzheimerin tauti ja oikeudellinen toimintakyky. Suomen lääkärilehti 44/2005, s. 4517-4521.
- Rantanen, Taina – Kokko, Katja – Sipilä, Sarianna – Viljanen, Anne*: Lukijalle, teoksessa Rantanen, Taina – Kokko, Katja – Sipilä, Sarianna – Viljanen, Anne (toim.), Gerontologia. Kustannus Oy Duodecim 2020. Päivitetty 2022. (<https://www.oppiportti.fi/oppikirjat/grn00001>, Luettu 4.10.2024).
- Rautiala, Martti*: Holhousoikeus. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1952.
- Remes, Anne – Hallikainen, Merja – Erkinjuntti, Timo*: Alzheimerin taudin kliininen kuva ja taudinmääritys, teoksessa Erkinjuntti, Timo – Remes, Anne – Rinne, Juha – Soininen, Hilikka (toim.), Muistisairaudet. Kustannus Oy Duodecim 2015. Päivitetty 2015. (<https://www.oppiportti.fi/oppikirjat/msa00002?toc=97343>, Luettu 3.10.2024).
- Resta, Giorgio*: Human Dignity. McGill Law Journal 66(1) 2020, s. 85-90.
- Rinne, Juha*: Lewyn kappale -tauti, teoksessa Erkinjuntti, Timo – Remes, Anne – Rinne, Juha – Soininen, Hilikka (toim.), Muistisairaudet. Kustannus Oy Duodecim 2015. Päivitetty 2015. (<https://www.oppiportti.fi/oppikirjat/msa00103>, Luettu 4.10.2024).
- Roiko-Jokela, Heikki*: Suvun vallasta edunvalvontaan – Suomalaisen holhousjärjestelmän kehitys keskiajalta 2000-luvulle. Minerva Kustannus Oy 2006.
- Rubanin, Maaria*: Holhoustoimen edunvalvontapalveluiden järjestäminen ja toteuttaminen, s. 2-191 teoksessa Koskinen, Mari (toim.), Holhoustoimen lainsäädäntö. Edita Publishing Oy 2009.
- Saarenpää, Ahti*: Holhouksesta edunvalvontaan, s. 141-196 teoksessa Pohjois-Suomen tuomarikoulu: julkaisuja 1-2/2000. Lapin yliopisto 2000.
- Saarenpää, Ahti*: Edunvalvonta, jäämistö ja jäämistösuunnittelun mahdollisuudet, s. 305-328 teoksessa Tepora, Jarno – Tulokas, Mikko – Vihervuori, Pekka (toim.), Juhlajulkaisu Juhani Wirilander 1935 – 30/11 – 2005. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2005.

- Saarenpää, Ahti*: Henkilö- ja persoonallisuus oikeus, s. 203-430 teoksessa Niemi, Marja-Leena (toim.), Oikeus tänään osa II. Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja sarja C 63. Lapin yliopisto 2015.
- Saarenpää, Ahti*: Näkymiä vanhuusoikeuteen, s. 271-287 teoksessa Weckström, Katja – Niemi, Matti Ilmari – Mäki-Petäjä-Leinonen, Anna – Huuhtanen, Joonas (toim.), Modernit perhesuhteet ja oikeus. Alma Talent Oy 2021.
- Saarenpää, Ahti – Mattila, Heikki – Mikkola, Matti*: Holhous – yhteiskunnallinen ongelma. Kustannusosakeyhtiö Tammi 1972.
- Saarnilehto, Ari – Annola, Vesa*: Sopimusoikeuden perusteet. 8., uudistettu painos. Alma Talent 2018.
- Sarja, Mikko*: Hyvä holhousoikeudellinen lupamenettely. Edilex 2012/22.
- Sarja, Mikko*: Edunvalvonta ja läheiset. Edilex 2017/28.
- Sellers, M.N.S.*: An Introduction to the Value of Autonomy in Law, s. 1-9 teoksessa Sellers, Mortimer (M.N.S.) (toim.), Autonomy in the Law. Springer 2007.
- Sinding Aasen, Henriette*: Dignity and Human Rights in the Modern Welfare State, s. 53-68 teoksessa Sinding Aasen, Henriette – Halvorsen, Rune – Barbosa da Silva, Antonio (toim.), Human Rights, Dignity and Autonomy in Health Care and Social Services: Nordic Perspectives. Intersentia 2009.
- Suvisaari, Jaana – Hietala, Jarmo – Jääskeläinen, Erika – Kiesepää, Tuula – Koponen, Hannu – Lönnqvist, Jouko*: Skitsofrenia, teoksessa Lönnqvist, Jouko – Henriksson, Markus – Marttunen, Mauri – Partonen, Timo (toim.), Psykiatria. Kustannus Oy Duodecim 2017. Päivitetty 2023.
(<https://www.oppiportti.fi/oppikirjat/pkr00054>, Luettu 7.10.2024).
- Suvisaari, Jaana – Jääskeläinen, Erika – Lönnqvist, Jouko*: Muut psykoosit, teoksessa Lönnqvist, Jouko – Henriksson, Markus – Marttunen, Mauri – Partonen, Timo (toim.), Psykiatria. Kustannus Oy Duodecim 2017. Päivitetty 2023. (<https://www.oppiportti.fi/oppikirjat/pkr00065>, Luettu 7.10.2024).
- Søvig, Karl Harald – Vasslid Valvatne, Anna*: Implementation of Article 12 of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities in Norway, s. 387-409 teoksessa Domański, Maciej – Lackoroński, Bogusław (toim.), Models of Implementation of Article 12 of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD): Private and Criminal Law Aspects. Routledge 2024.
- Tiensuu, Paul*: Itsemääräämisoikeuden perusteleminen ihmisoikeutena, s. 155-182 teoksessa Tiensuu, Paul – Aalto-Heinilä, Maija – Mäki-Petäjä-Leinonen, Anna

- (toim.), Itsemääräämisoikeus – Teoriasta käytäntöön. Kustannusosakeyhtiö Vastapaino 2023.
- Tiensuu, Paul – Aalto-Heinilä, Maija – Mäki-Petäjä-Leinonen, Anna*: Johdanto: Itseys autonomia ja itsemääräämisoikeus, s. 7-50 teoksessa Tiensuu, Paul – Aalto-Heinilä, Maija – Mäki-Petäjä-Leinonen, Anna (toim.), Itsemääräämisoikeus – Teoriasta käytäntöön. Kustannusosakeyhtiö Vastapaino 2023.
- Tolub, Yotam – Mor, Sagit – Doron, Israel*: Old-Age-Based and Disability-Focused: A Scoping Literature Review on the Intersection of Older Persons' Rights and Disability Rights. *Indiana Health Law Review* 21(2) 2024, s. 311-354.
- Tornberg, Johanna*: Edunvalvonta, itsemääräämisoikeus ja oikeudellinen laatu. Lapin yliopistokustannus 2012.
- Tornberg, Johanna – Kuuliala, Matti*: Suomen edunvalvontaoikeus. Talentum Media Oy 2015.
- Tuori, Kaarlo*: Oikeustiede 2000. *Lakimies* 6–7/1998, s. 1002-1013.
- Tuori, Kaarlo*: Oikeudenalajaotus – strategista valtapeliä ja normatiivista argumentaatiota. *Lakimies* 7–8/2004, s. 1196-1224.
- Tuori, Kaarlo – Kotkas, Toomas*: Sosiaalioikeus. 6., uudistettu painos. Alma Talent Oy 2023.
- Valentini, Laura*: Dignity and Human Rights: A Reconceptualisation. *Oxford Journal of Legal Studies* 37(4) 2017, s. 862-885.
- Viljanen, Veli-Pekka*: Perusoikeusuudistus ja kansainväliset ihmisoikeussopimukset. *Lakimies* 5–6/1996, s. 788-815.
- Viljanen, Veli-Pekka*: Perusoikeuksien rajoitusedellytykset. Werner Söderström Lakitieto Oy 2001.
- Viljanen, Veli-Pekka*: Perusoikeudet eri oikeudenaloja yhdistävinä tekijöinä, s. 25-37 teoksessa Viljanen, Veli-Pekka (toim.), Oikeudenalojen rajat ja rajattomuus. Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 2002.
- Viramo, Petteri – Sulkava, Raimo*: Muistisairauksien epidemiologia, teoksessa Erkinjuntti, Timo – Remes, Anne – Rinne, Juha – Soininen, Hilikka (toim.), Muistisairaudet. Kustannus Oy Duodecim 2015. Päivitetty 2015. (<https://www.oppiportti.fi/oppikirjat/msa00013>, Luettu 3.10.2024).
- Välimäki, Pertti*: Holhustoimen pääpiirteet. 2., uudistettu painos. WSOY Lakitieto 2003.
- Välimäki, Pertti*: Edunvalvontaoikeus. SanomaPro Oy 2013.

Waldron, Jeremy: Is Dignity the Foundation of Human Rights?, s. 117-137 teoksessa Cruft, Rowan – Liao, S. Matthew – Renzo, Massimo (toim.), *Philosophical Foundations of Human Rights*. Oxford University Press 2015.

Whitman, James Q.: On Nazi 'Honour' and the New European 'Dignity', s. 243-266 teoksessa Stolleis, Michael – Weiler, Joseph – Joerges, Christian – Ghaleigh, Navraj Singh (toim.), *Darker Legacies of Law in Europe: The Shadow of National Socialism and Fascism over Europe and Its Legal Traditions*. Bloomsbury Publishing Plc 2003.

Young, Robert: Personal Autonomy: Beyond Negative and Positive Liberty. Croom Helm 1986.

Virallislähteet

Edunvalvonnan käsikirja – Yleisen edunvalvonnan kehittämistyöryhmän suositukset. Oikeusministeriön julkaisuja 2020:7.

ExpRec(99)4. Council of Europe Committee of Ministers explanatory memorandum on Recommendation Rec(1999)4 on principles concerning the legal protection of incapable adults.

HE 224/1982 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta ja holhouslain muuttamisesta sekä niihin liittyvien lakien muuttamisesta.

HE 185/1991 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi potilaan asemasta ja oikeuksista.

HE 309/1993 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeusäännösten muuttamisesta.

HE 146/1998 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle holhouslainsäädännön uudistamiseksi.

HE 137/1999 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista sekä sosiaalihuoltolain muuttamisesta ja eräiksi niihin liittyviksi laeiksi.

HE 52/2006 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi edunvalvontavaltuutuksesta sekä holhoustoimesta annetun lain ja eräiden muiden lakien muuttamisesta.

HE 45/2008 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi holhoustoimen edunvalvontapalveluiden järjestämisestä sekä holhoustoimesta annetun lain 8 §:n ja valtion oikeusaputoimistoista annetun lain 6 §:n muuttamisesta.

HE 284/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan hyväksymisestä sekä laeiksi yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain muuttamisesta.

Holhouslainsäädännön uudistamistyöryhmän ehdotus. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 4/1981.

LaVM 20/1998 vp. Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä holhouslainsäädännön uudistamiseksi.

LaVM 29/2006 vp. Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä laeiksi edunvalvontavaltuutuksesta sekä holhoustoimesta annetun lain ja eräiden muiden lakien muuttamisesta.

Ot.prp. nr. 110 (2008–2009) Om lov om vergemål (vergemålsloven).

PeVM 25/1994 vp. Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 25 hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

Recommendation No R 99 4 of the Committee of Ministers to Member States Concerning The Legal Protection of Incapable Adults.

YK:n vammaisten oikeuksien komitean yleiskomentti nro 1 (2014) (Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General Comment No. 1(2014)).
CRPD/C/GC/1.

Oikeustapaukset

AOA Dnro 168/4/06, 3.8.2007. Päämiehen omaisuuden lahjoittaminen.

EOA Dnro 973/2/10, 26.8.2011. Päätös päämiehen asunnon myymistä ym. koskevassa asiassa.

EOA Dnro 2709/4/10, 27.1.2012. Yleinen edunvalvoja laiminlöi riittävän yhteistoiminnan päämiehensä kanssa.

EOA Dnro 58/4/11, 10.2.2012. Yleisen edunvalvojan olisi tullut kuulla päämiestään.

EOA Dnro 1422/4/11, 7.5.2012. Edunvalvoja laiminlöi antaa päämiehelleen käyttövaroja.

EOA Dnro 3943/4/11, 4.5.2012. Edunvalvoja laiminlöi riittävän yhteistoiminnan päämiehensä kanssa.

EOA Dnro 4461/4/12, 18.1.2013. Päämiehen kanssa on oltava yhteistyössä käyttövarojen maksua muutettaessa.

EOA Dnro 605/2/14, 11.9.2015. Yleisen edunvalvojan olisi tullut kuulla päämiestään ennen tämän kodin suursiivousta.

EOA Dnro 726/4/14, 22.5.2015. Edunvalvonnan päämiehistä käytettiin epäasiallisia luonnehdintoja.

EOA EOAK/91/2017, 29.3.2018. Päämiehen käyttövarojen määrän alentaminen.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin. Asia A.-M.V. v. Suomi. 23/06/2017.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin. Asia Jehovah's Witnesses of Moscow ym. v. Venäjä. 22/11/2010.

Itä-Suomen HaO 02.02.2015 15/0035/4

KHO 2003:7

KKO 2005:2

KKO 2009:7

Medialähteet

Jaakkola, Pauliina: Emilia, 26, hankki edunvalvojan itselleen – saa nyt käyttöönsä 40 euroa kahdesti viikossa: "Aluksi ahdisti, mutta uskon, että näin opin hoitamaan raha-asiani". Yle Uutiset 6.6.2020. (<https://yle.fi/a/3-11382832> (Luettu 29.10.2024)).

Pitkänen, Kati: Yleisten edunvalvojen asiakasmäärät paisuneet. Sosiaaliturva 15/2006, s. 8-9.

Saavalainen, Heli: Muistisaira vanhuksen omaisuus päätyi yleisen edunvalvojan käsiin – Omaisat kauhuissaan: Suvun luonnontilaiset metsät aiotaan hakata. Helsingin Sanomat 9.10.2017. <https://www.hs.fi/suomi/art-2000005401309.html> (Luettu 25.9.2024).

Saavalainen, Heli: Muistisaira vanhuksen omaisuus päätyi edunvalvojalle, joka halusi hakata tämän rakkaan metsän – Kiistan yllättävä ratkaisu: Metsäyhtiö perui kaupat. Helsingin Sanomat 4.12.2017. <https://www.hs.fi/suomi/art-2000005476043.html> (Luettu 25.9.2024).

Seppi, Pirkko: Apuna ja tukena edunvalvoja. Mielenterveys 4/2011, s. 25-27.

Muut lähteet

Helin, Markku: Tieteen termipankki: Oikeustiede:toimintakelpoisuuden rajoittaminen.

Tieteen termipankki 2.4.2025.

https://tieteentermipankki.fi/wiki/Oikeustiede:toimintakelpoisuuden_rajoittaminen (Luettu 2.4.2025).

Helin, Markku: Tieteen termipankki: Oikeustiede: Yleinen edunvalvoja. Tieteen termipankki 16.5.2025.

https://tieteentermipankki.fi/wiki/Oikeustiede:yleinen_edunvalvoja (Luettu 16.5.2025).

Päämiesten ja valtuuttajien ikäjakaumat voimassaolevissa edunvalvonnoissa ja edunvalvontavaltuuksissa kuukausittain. Maistraattirekisterien avoin tieto. Digi- ja väestötietovirasto 2025. <https://dvv.fi/mare> (Luettu 4.3.2025).

Lyhenteet

AOA	eduskunnan apulaisoikeusasiamies
AsiakasL	laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000)
AT	Alzheimerin tauti
DVV	Digi- ja väestötietovirasto
EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus (SopS 18-19/1990)
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
EN	Euroopan neuvosto
EOA	eduskunnan oikeusasiamies
EU	Euroopan unioni
EVVL	laki edunvalvontavaltuutuksesta (648/2007)
HaO	hallinto-oikeus
HE	hallituksen esitys
HoITL	laki holhustoimesta (442/1999)
KHO	korkein hallinto-oikeus
KKO	korkein oikeus
KP-sopimus	Kansalaisyhteiskunnan ja poliittisten oikeuksien kansainvälinen yleissopimus (SopS 7-8/1976)
LaVM	lakivaliokunnan mietintö
PeVM	perustuslakivaliokunnan mietintö
PL	Suomen perustuslaki (731/1999)
PotL	laki potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992)
YK	Yhdistyneet kansakunnat

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen taustaa

Wilhelm Lavonius totesi vuonna 1866, että ”jos joku ihminen nuoruutensa, ymmärtämättömyytensä tahi muun syyn tähden ei taida hoitaa itseänsä ja omaisuuttansa, ei voi tehdä laillisia sovintoja, eikä myöskään taida avuksensa valita jotakuta, joka tässä suhteessa voisi olla hänen apumiehensä, niin laki tavallisesti määrää että joku muu siihen sopiva häntä ja hänen omaisuuttansa hoitaa ja toimittaa hänen asiansa”¹. Perusajatus siitä, että apua tarvitsevan ihmisen asiat on jotenkin saatava hoidettua, on yhä ajankohtainen, kuten se on ollut jo satoja vuosia ennen *Lavoniusta*². Ongelma on nykyisin ratkaistu edunvalvontajärjestelmällä, jossa tuomioistuin tai holhousviranomainen määrää tukea tarvitsevan henkilön eli päämiehen tueksi edunvalvojan, joka voi tarvittaessa hoitaa päämiehen asioita tämän puolesta. Edunvalvontaoikeus³ on puolestaan näitä kysymyksiä käsittelevä oikeudenala. Keskeisimmät edunvalvontaoikeudelliset säädökset ovat laki holhousoimesta (holhousoimilaki, HolTL, 442/1999) ja laki edunvalvontavaltuutuksesta (edunvalvontavaltuutuslaki, EVVL, 648/2007).

Vuoteen 1983 asti täysivaltaisilla miehillä oli velvollisuus ryhtyä edunvalvojiksi tuomioistuimen näin määrätessä.⁴ Nykyisin edunvalvojaksi määrääminen edellyttää kuitenkin tehtävään ehdotetun suostumusta (HolTL 5 §). Näin ollen edunvalvojana voi toimia yleinen edunvalvoja (ent. virkaholhooja), jos tehtävään ei löydy sopivaa läheistä⁵. Yleinen edunvalvoja on oikeuspalveluviraston palveluksessa oleva virkamies tai muun edunvalvontapalveluiden tuottajan palveluksessa oleva toimihenkilö, jonka tehtävänä on ottaa vastaan ja hoitaa edunvalvojan tehtäviä⁶. Lisäksi edunvalvonnan viralliskontrollia edustavat

¹*Lavonius*: Avioliitto, vanhemmat ja holhous s. 80.

²Edunvalvonnan varhaishistoriasta ks. esim. *Roiko-Jokela*: Suvun vallasta edunvalvontaan s. 32-38.

³Edunvalvonnasta käytettiin pitkään käsitettä holhous, jolloin edunvalvontaoikeutta kutsuttiin vastaavasti holhousoikeudeksi. Holhousta käytetään jossain määrin yhä edunvalvonnan synonyyminä, mikä näkyy esimerkiksi käsitteissä holhousoimi ja holhousviranomainen. Ks. esim. *Saarenpää*: Henkilö- ja persoonallisuus oikeus s. 242.

⁴Vanhasta järjestelmästä ks. esim. *Rautiala*: Holhousoikeus s. 58-60 ja velvollisuuden poistamisen perusteluista *HE 224/1982 vp s. 9*.

⁵Virkaholhousjärjestelmä on sinänsä vanhempi kuin holhoojaksi ryhtymisvelvollisuuden poistava uudistus. Järjestelmän alkuperäisestä tarkoituksesta ks. esim. *Saarenpää – Mattila – Mikkola*: Holhous – yhteiskunnallinen ongelma s. 96-102. Juuri virkaholhousjärjestelmän olemassaolo mahdollisti kuitenkin velvollisuudesta luopumisen. Ks. *HE 224/1982 vp s. 9*.

⁶*Helin*: Tieteen termipankki: Oikeustiede: Yleinen edunvalvoja. Määritelmää ajantasaistettu huomioimaan oikeuspalveluviraston perustaminen.

holhousviranomaiset, jotka muun muassa valvovat edunvalvojien toimintaa ja voivat tietyn edellytyksin itse määrätä edunvalvojan sitä tarvitsevalle⁷. Holhousviranomaisena toimii pääsääntöisesti Digi- ja väestötietovirasto (DVV, ent. maistraatit), mutta Ahvenanmaan maakunnassa holhousviranomainen on Ahvenanmaan valtiovirasto (HolTL 84 §).

Nykyisenkaltaisen edunvalvonnan keskeisimpiä periaatteita on päämiehen itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen⁸. Onhan itsemääräämisoikeus yksi modernin oikeusjärjestyksen tärkeimmistä arvoista⁹, jota edunvalvontajärjestelmäkään ei voi jättää huomiotta. Tähän liittyen edunvalvontaa ohjaakin lievimmän riittävän keinon periaate, eli päämiehen toimintakelpoisuutta rajoitetaan vain siinä määrin kuin tämän suojaamiseksi on tarpeen. Toimintakelpoisuuden rajoittamisella tarkoitetaan puuttumista päämiehen oikeustoimikelpoisuuteen sekä mahdollisuuksiin muuten vallita¹⁰ omaisuuttaan¹¹.

Lähtökohtaisesti päämiehellä on edunvalvojan kanssa täysin rinnakkainen toimivalta. Tarvittaessa toimintakelpoisuutta voidaan rajoittaa mutta tällöinkin vain niin pitkälle kuin on tarpeen.¹² Äärimmillen vietyä päämies voidaan julistaa vajaavaltaiseksi, jolloin hänellä on kelpoisuus tehdä vain tiettyjä vähämerkityksellisiä oikeustoimia¹³. Alaikäiset ovat vajaavaltaisia suoraan HolTL 2 §:n nojalla. Asiat, joissa päämiehen toimintakelpoisuutta on rajoitettu, ovat edunvalvojan yksinomaisessa päätäntävällässä. *Saarenpää* puhuu tukevasta, yhteistoimivasta ja sivuuttavasta edunvalvojasta sen mukaan, onko päämies toimintakelpoisuudeltaan rajoittamaton, onko toimintakelpoisuutta rajoitettu osittain tai onko päämies vajaavaltainen¹⁴. Edunvalvojat voidaan erottaa myös sen mukaan, onko tämä määrätty jotain tiettyä tehtävää varten HolTL 8.3 §:n nojalla, vai onko edunvalvojan kelpoisuus yleinen¹⁵.

⁷Holhousviranomaisesta edunvalvojan määrääjänä tai prosessin käynnistäjänä ks. esim. *Tornberg – Kuuliala*: Suomen edunvalvontaoikeus s. 69-146.

⁸Ks. esim. *Mikkilä*: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 62 ja *Välimäki*: Edunvalvontaoikeus s. 17.

⁹*Fox*: Is it Personal Autonomy or a Personality Disorder? s. 63.

¹⁰Yksityisoikeudessa on vakiintuneesti erotettu toisistaan omaisuuden hallinta ja vallinta. Hallintaoikeus takaa mahdollisuuden pitää omaisuutta halussaan, kun taas vallintaoikeus mahdollistaa myös omaisuuden omistusoikeuden siirtämisen toiselle. Ks. *Kangas*: Perhevarallisuus oikeus s. 129 ja edelliseen tukeutuen *Grönroos*: Päämiehen tahdon selvittäminen ja sitovuus silloin, kun päämies ei itse kykene sitä ilmaisemaan s. 86.

¹¹*Helin*: Tieteen termipankki: Oikeustiede:toimintakelpoisuuden rajoittaminen.

¹²*HE 146/1998 vp* s. 19.

¹³*Helin*: Tieteen termipankki: Oikeustiede:toimintakelpoisuuden rajoittaminen.

¹⁴*Saarenpään* tavasta jaotella edunvalvojat ks. *Saarenpää*: Holhouksesta edunvalvontaan s.160-174.

¹⁵*Saarenpää* puhuu näiltä osin yleisestä ja erityisestä edunvalvojasta. Näitä käsitteitä en kuitenkaan käytä, koska *Saarenpään* yleinen edunvalvoja sekoittuu ilmeisen helposti yleisiin edunvalvojiin edellä mainitussa, lähinnä

Käytännössä päämiehen toimintakelpoisuuteen kajotaan kuitenkin harvoin, joten mielestäni tärkeämpää on keskittyä siihen, millaiset rajat päämiehen itsemääräämisoikeus edunvalvojan toiminnalle asettaa. Edunvalvontaoikeudellisessa tutkimuksessa ja käytännön edunvalvontatyössä ei ole saavutettu yhteisymmärrystä siitä, miten voimakkaasti päämiehen itsemääräämisoikeuden kunnioittamisen tulisi ohjata edunvalvojan päätöksentekoa, eli toisin sanoen siitä, miten edunvalvojan tulisi huomioida päämiehen näkemykset.¹⁶

Oikeuskirjallisuudessa tulkintoja aiheesta on lähes yhtä monta kuin kirjoittajaakin, ja itse edunvalvojatkin joutuvat selkeiden linjausten puutteessa tekemään lainsäädännöstä omat tulkintansa¹⁷. Toiset näkemykset painottavat enemmän päämiehen itsemääräämisoikeutta, toiset taas sen keskeistä edunvalvontaoikeudellista vastinparia, päämiehen suojaamista¹⁸.

Tutkielman tavoitteena on hahmotella oma kannanottoni päämiehen näkemyksien huomiointiin. Tutkin ainoastaan täysi-ikäisten päämiesten näkökulmasta, sillä alaikäisten päämiesten edunvalvonta on siinä määrin erilainen kokonaisuus, ettei sen tyydyttävä käsittely tässä työssä ole mahdollista¹⁹. Ensimmäisenä tutkimuskysymyksenä on, mikä merkitys täysi-ikäisen päämiehen tahdonilmaisuille on edunvalvonnassa annettava. Toiseksi tutkitaan, missä muodossa päämiehen tahdonilmaisuja voi esiintyä.

HolTL 43:ssä säännelty yhteistoimintavelvoite asettaa minimirajan sille, milloin päämiehen näkemyksiä on ainakin selvitettävä. Säännöksen ensimmäisen momentin mukaan ennen kuin edunvalvoja tekee päätöksen tehtäviinsä kuuluvassa asiassa, hänen on tiedusteltava päämiehensä mielipidettä, jos asiaa on tämän kannalta pidettävä tärkeänä ja kuuleminen voi tapahtua ilman huomattavaa hankaluutta. HolTL 43.2 §:ssä kuitenkin täsmennetään, ettei kuuleminen ole tarpeen, jos päämies ei kykene ymmärtämään asian merkitystä. Se, kykeneekö päämies ymmärtämään asian merkityksen, vaikuttaa siis olennaisesti siihen, miten edunvalvoja päämiehen tahdonilmaisuihin suhtautuu. Henkilöä koskevissa asioissa kysymys on jopa tätäkin keskeisempi, koska HolTL 29.2 §:n mukaisesti päämiehellä on aina

oikeuspalveluviraston virkamiestä tarkoittavassa merkityksessä.

¹⁶Toimintakelpoisuuden rajoittamisen harvinaisuudesta ja itsemääräämisoikeuteen liittyvistä näkemyseroista ks. kootusti luku 4.2.

¹⁷*Aalto-Heinilä – Mäki-Petäjä-Leinonen*: Päämiehen itsemääräämisoikeuden tukeminen s. 240.

¹⁸*Mikkilä*: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 62 ja *Tornberg – Kuuliala*: Suomen edunvalvontaoikeus s. 26. Itsemääräämisoikeuden ja päämiehen suojaamisen määritelmistä ks. luvut 2.2 ja 2.3.

¹⁹Alaikäisen edunvalvojana toimii pääsääntöisesti tämän huoltaja. Alaikäisen edunvalvonnan pääpiirteistä ks. esim. *Aalto*: Arvojen ja ratkaisujen sisältö – Tutkimus lasten edusta ja osallistumisesta holhoustoimen järjestelmässä s. 62-70.

yksinoikeus päättää henkilöään koskevasta asiasta, jos hän kykenee sen merkityksen ymmärtämään. Päämiehen kuulemista holhousviranomaisessa tai tuomioistuimessa ei tutkielmassa erikseen käsitellä, vaan painopiste on edunvalvojan ja päämiehen välisessä suhteessa²⁰.

Tutkielma ei kuitenkaan rajaudu yhteistoimintavelvoitteen tarkasteluun, vaan tahdonilmaisut ymmärretään tätä laajemmin. Päämieshän voi kertoa edunvalvojalle näkemyksiään oma-aloitteisesti tai olla aiemmin tehnyt oikeustoimia, jotka osaltaan kuvastavat hänen tahtoaan. Lisäksi tahdonilmaisun käsite kattaa myös pohdinnan siitä, mitä päämies olisi mahdollisesti halunnut silloin, kun tämä ei enää kykene tahtoaan ilmaisemaan. Tutkielma ei myöskään rajaudu päämiehen taloudellisten asioiden hoidon käsittelyyn, vaan käsiteltäväksi tulee myös päämiehen henkilöä koskevien asioiden hoito. Edunvalvontavaltuutukselle omistetaan kokonaan oma lukunsa, jossa tarkastellaan sekä valtuuttajan tahdon huomiointiin liittyviä erityiskysymyksiä että edunvalvontavaltuutuksen huomioimista edunvalvonnassa päämiehen tahdonilmaisuna.

Oma kiinnostukseni päämiehen tahdonilmaisujen merkitykseen heräsi jo ennen opiskeluaikaani luettuani nyt jo vuosia vanhasta tapauksesta, jossa edunvalvoja oli päättänyt kaadattamaan huonokuntoisen päämiehen omistamaa metsää, vaikka päämiehen läheiset olivat sitä mieltä, ettei päämies ikinä olisi sitä halunnut hakata²¹. Tapausta on sivuttu myös muussa oikeustieteellisessä tutkimuksessa²². Vaikka kiista ratkesikin metsäyhtiön peruttua kaupat²³, innoitti uutinen minut tekemään seminaarityön, jossa pureuduin kysymykseen päämiehen tahdonilmaisujen sitovuudesta ja selvittämisestä silloin, kun päämies ei enää kykene tahdonilmaisuuksiin. Kyseinen seminaarityö julkaistiin sittemmin muokattuna, täydennettynä ja vertaisarvioituna artikkelina Acta Legis Turkuensiassa²⁴.

Vaikka aiemman artikkelini aihepiiri on osin yhteneväinen tämän tutkielman kanssa, jäi siitä sivumäärä- ja aikataulurajoitteiden vuoksi pois paljon

²⁰Päämiehen kuulemisesta holhousviranomaisessa ja tuomioistuimessa ks. esim. *Tornberg – Kuuliala*: Suomen edunvalvontaoikeus 99-104 ja 196-259

²¹*Saavalainen*: Muistisairaan vanhuksen omaisuus päätyi yleisen edunvalvojan käsiin – Omaiset kauhuissaan.

²²Ks. *Mikkilä*: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 273-274 ja *Mäki-Petäjä-Leinonen*: Päämies rationaalisisena toimijana s. 23.

²³*Saavalainen*: Muistisairaan vanhuksen omaisuus päätyi edunvalvojalle, joka halusi hakata tämän rakkaan metsän – Kiistan yllättävä ratkaisu: Metsäyhtiö perui kaupat.

²⁴*Grönroos*: Päämiehen tahdon selvittäminen ja sitovuus silloin, kun päämies ei itse kykene sitä ilmaisemaan.

kysymyksiä, joita olisi ollut syytä käsitellä. Keskeisimpinä niistä on pidettävä edunvalvontavaltuutuksen perusteellisempaa pohdintaa sekä sen määrittelyä, milloin päämies on kykenemätön ilmaisemaan tahtoaan. Jälkikäteen ajatellen myös aiheen rajausta oli jossain määrin epäonnistunut, sillä rajautuminen tilanteisiin, joissa päämies ei enää kykene tahdonilmaisuuksiin, vaikeutti päämiehen tahdonilmaisujen merkityksen kokonaisvaltaista käsittelyä. Lisäksi artikkeliani voitaisiin syyttää käytännön edunvalvontatyön realiteettien liian vähäisestä huomioinnista. Tutkielmassa pyrin aiemmasta kokemuksesta viisastuneena korjaamaan näitä puutteita.

Tutkielma on metodiltaan lainopillinen eli sen tavoitteena on voimassa olevan oikeuden tulkinta ja systematisointi²⁵. Pääasiallisiksi kohteeksi muodostuvat holhoustoimilaki ja edunvalvontavaltuutuslaki. Tosin henkilöä koskevia asioita ei voida käsitellä pureutumatta myös potilaan asemasta ja oikeuksista annettuun lakiin (potilaslaki, PotL, 785/1992) sekä sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annettuun lakiin (asiakaslaki, AsiakasL, 812/2000). Lisäksi sovellettavaksi tulevat perustuslain perusoikeussäännökset ja Suomen kansainväliset ihmisoikeusvelvoitteet. Tutkielmassa turvaudutaan pienimuotoisesti myös oikeusvertailuun²⁶, kun viitataan muissa valtioissa omaksuttuihin edunvalvontaoikeudellisiin sääntelyratkaisuihin. Näin pyritään kartoittamaan, millaisia vaihtoehtoja nykyiselle edunvalvontajärjestelmällemme voisi olla, ja samalla muistuttamaan, etteivät Suomessa omaksutut sääntelyratkaisut ole suinkaan ainoita mahdollisia²⁷.

Tutkielman ensisijaisena lähteenä on oikeuskirjallisuus, mutta lisää tulkinta-apua saadaan erityisesti lainvalmisteluaineistosta. Tutkimuksen kannalta relevanttia on myös eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisukäytäntö ja yleisen edunvalvonnan kehittämistyöryhmän suositukset. Sen sijaan aineistoa (yleisen) edunvalvonnan arjesta on vaikeaa löytää. Oikeuskirjallisuudessa, eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisukäytännössä ja kehittämistyöryhmän suosituksissa painopiste on optimaalisten toimintamallien hahmottelussa, ja esitöiden tiedot ovat puolestaan osin vanhentuneita. Vaikka DVV tarjoaa

²⁵*Määttä – Paso*: Johdatus oikeudellisen ratkaisun teoriaan s. 7.

²⁶Oikeusvertailu voidaan määritellä akateemiseksi käytännöksi, jossa eri oikeusjärjestyksiä asetetaan rinnakkain, jotta voidaan hankkia tietoa ja tehdä päätelmiä niiden eroista ja yhtäläisyyksistä. Ks. *Husa*: Oikeusvertailu s. 27 ja 30.

²⁷En kuitenkaan viittaa Ruotsin oikeusjärjestykseen, koska ruotsalaista ja suomalaista edunvalvontajärjestelmää on jo kattavasti vertailtu. Ks. erit. *Aalto*: Arvotodellisuus s. 185-196 ja tutkielman tematiikan osalta myös *Mikkilä*: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 233-235. Vastaavasti on todettava, että *Karjalainen* on jo laajasti ja vertailevasti avannut Espanjan edunvalvontajärjestelmää, joten siihenkään ei ole tarpeen viitata. Ks. *Karjalainen*: Ikääntyminen, liikkuvuus ja kansainvälinen yksityisoikeus Euroopassa s. 76-102.

avoimesti saatavilla olevia tilastoja edunvalvonnasta, jäävät ne yleisluontoisiksi. Paremman puutteessa onkin käytännön kuvausten lähteinä käytettävä oikeuskirjallisuudessa esiintyviä yksittäisiä mainintoja ja medialähteitä. Kattavimman ja luotettavimman lähteen edunvalvonnan arjesta tarjoavat kaksi artikkelia: *Aalto-Heinilän ja Mäki-Petäjä-Leinosen* ”Päämiehen itsemääräämisoikeuden tukeminen: filosofisesta ideaalista käytännön edunvalvontatyön tarkasteluun” sekä *Leilaan* ”Yleisen edunvalvojan havaintoja päämiehen itsemääräämisoikeudesta”, joihin tästä syystä viitataan paljon.

Koska tutkielman ensisijaisena kohteena on päämiehen tahdonilmaisujen merkitys suomalaisessa edunvalvontajärjestelmässä, on kansainvälisen yksityisoikeuden sääntely rajattu työstä pois²⁸. Ihmisoikeuksien tulkinta edellyttää kuitenkin myös kansainväliseen oikeuskirjallisuuteen turvautumista, mitä voidaan pitää oikeusvertailun muotona. Myös varsinkin vammaisoikeutta käsiteltäessä viitataan merkittävässä määrin ulkomaiseen kirjallisuuteen, koska alan kotimaista tutkimusta on vähän. Lisäksi tutkielman 3 luvussa turvaudutaan huomattavissa määrin lääketieteelliseen kirjallisuuteen, koska, kuten luvussa tuodaan esille, ei kysymystä siitä, kykeneekö päämies ymmärtämään asian merkitystä, voida arvioida puhtaasti juridisesti²⁹.

Tutkielma jakautuu seitsemään päälukuun. Luvussa 2 esitellään keskeiset edunvalvontaoikeudelliset periaatteet sekä niiden perus- ja ihmisoikeudellinen tausta, sillä päämiehen tahdonilmaisujen punninnassa on viime kädessä kyse näiden periaatteiden yhteensovittamisesta. Luku 3 on omistettu päämiehen ymmärryskyvyn oikeus- ja lääketieteelliselle arvioinnille, koska, kuten edellä jo todettiin, on ymmärryskyvyllä keskeinen merkitys päämiehen tahdonilmaisujen huomioonkannalta. Luvussa 4 päästään päämiehen taloudellisten asioiden hoitoon, jolloin esittelen oikeuskirjallisuudessa esiintyneitä erilaisia näkemyksiä päämiesten tahdonilmaisujen huomioonkannasta ja esitän niiden pohjalta omia tulkintojani. Henkilöä koskevat asiat sekä edunvalvontavaltuus on erotettu erillisiksi asiaryhmikseen lukuihin 5 ja 6, koska tahdonilmaisujen painoarvo on niissä erilainen kuin

²⁸Täysi-ikäisten edunvalvontaa kansainvälisissä tilanteissa eli tilanteissa, joilla on liittymiä useampaan kuin yhteen valtioon, sääntelee Haagin yleissopimus aikuisten kansainvälisestä suojelusta sekä Pohjoismaiden välillä pohjoismainen avioliittokonventio tai, jos näistä kumpikaan ei sovellu, Suomessa myös HoITL 10a luku. Kansainvälisistä tilanteista yleisesti ks. esim. *Helin*: Suomen kansainvälinen perhe- ja perintöoikeus s. 3-8 ja kansainvälisistä edunvalvontaoikeudellisista sopimuksista *sama* s. 620-693.

²⁹*Mäki-Petäjä-Leinonen – Juva – Pirttilä*: Dementoituvan ihmisen oikeudellinen toimintakyky ja sen lääketieteellinen arviointi s. 946.

taloudellisten asioiden hoidossa. Samalla peilaan näiden erityisten asiaryhmien suhdetta taloudelliseen edunvalvontaan. Luku 7 on tutkielman päättävä johtopäätösluku, jossa tuon tutkimukseni pohjalta esille holhoustoimilain muutostarpeita *de lege ferenda*.

1.2 Rajanvedosta vanhuusoikeuteen ja vammaisoikeuteen

Edunvalvontaoikeuden lisäksi tutkimukseni kytkeytyy erityisen läheisesti kahteen muuhun oikeudenalaan: vanhuusoikeuteen ja vammaisoikeuteen. Vanhuusoikeudellinen kirjallisuus, erityisesti suomalainen sellainen, on monilta osin hyödynnettävissä myös edunvalvontaoikeudellisessa tutkimuksessa³⁰. Vammaisoikeuden piirissä esitetyt tulkinnat taas vaikuttavat myös edunvalvontaoikeuteen, koska alan keskeisin normilähde, YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista (SopS 26-27/2016, vammaissopimus)³¹, koskee käytännössä merkittävää osaa päämiehistä. Näin ollen onkin syytä tarkemmin avata vanhuusoikeuden ja vammaisoikeuden suhdetta edunvalvontaoikeuteen.

Sinänsä on tärkeää korostaa, ettei oikeudenalojen tiukka rajaaminen ole enää pitkään aikaan ollut oikeustieteellistä todellisuutta³². Nykyisin sama säädös voi olla usean eri oikeudenalan tutkimuksen kohteena³³, eli oikeudenalat menevät ikään kuin päällekkäin. Jos haluttaisiin esimerkiksi katsoa, että vain vanhuusoikeus voisi tutkia eläkeikäisiin liittyviä oikeudellisia kysymyksiä ja vastaavasti vammaisia koskevat kysymykset olisivat aina puhtaasti vammaisoikeudellisia, ei edunvalvontaoikeuden sisällöksi jäisi juuri mitään varsinkin, kun lapsioikeus³⁴ voisi samalla perusteella omia lapsia koskevan oikeudellisen tutkimuksen. Vastaavasti päämiehen henkilöä koskevien asioiden hoito ja oikeudellisen toimintakyvyn arviointi liittyy väistämättä myös sosiaaioikeuteen³⁵ ja terveysoikeuteen³⁶. Oikeudenalojen ja säädösten tuijottamisen sijaan onkin parempi puhua oikeudenalajaottelun pohjalta muodostuvista näkökulmista, joita ohjaavat kunkin oikeudenalan yleiset opit. Juuri yleiset opithan tekevät oikeudenalasta itsenäisen, ei niinkään tiettyjen sääntelykohteiden rajaaminen

³⁰*Helin*: kirja-arvostelu teoksesta Vanhuusoikeuden perusteet s. 1084-1085.

³¹*Broderick – Ferri*: International and European Disability Law and Policy s. 30.

³²*Ervasti*: Lakimies, oikeus, yhteiskunta – Oikeus yhteiskunnallisena käytäntönä s. 274.

³³*Tuori*: Oikeudenalajaotus – strategista valtapeliä ja normatiivista argumentaatiota s. 1212.

³⁴Lapsioikeuden määritelmästä ks. esim. *Hakalehto*: Lapsioikeuden perusteet s. 11-32.

³⁵Sosiaaioikeuden määritelmästä ks. esim. *Tuori – Kotkas*: Sosiaaioikeus s. 1-8.

³⁶Terveysoikeuden määritelmästä ks. esim. *Lohiniva-Kerkelä*: Johdanto > Terveysoikeuden alasta.

juuri tiettyyn oikeudenalaan kuuluvaksi³⁷. Tämän tutkielman näkökulma on siis edunvalvontaoikeudellinen, mutta mukana on väistämättä lähteitä, jotka tiukasti katsottuna edustavat muita oikeudenaloja.

Vanhuusoikeus (engl. *elder law*) voidaan määritellä oikeudenalaksi, jonka painopisteenä on vanhusten tai heidän edustajiensa neuvonta ja edustaminen liittyen ikääntymisen ennakointiin ja muihin kysymyksiin, joilla on erityistä merkitystä vanhuksille. Vanhuusoikeuden määrittelyssä on joka tapauksessa ratkaisevaa tutkimuksen ja käytännön työn kohteena oleva ihmisryhmä, ei niinkään jokin tiettyjen sääntöjen kokonaisuus.³⁸ Vanhuusoikeuden piiriä määrittää siis pitkälti vanhuksen käsite. Suomalaisessa vanhuusoikeudessa lähtökohtana on pidetty, että vanhuksiksi on luettava eläkeikäiset ihmiset³⁹. Vaikka vanhuusoikeutta on pidettävä vakiintuneena, joskin yhä kehittyvänä oikeudenalana esimerkiksi Yhdysvalloissa⁴⁰, ei sen asema Suomessa ole yhtä selvä. *Mäki-Petäjä-Leinonen* on katsonut, että vanhuusoikeus tulee nähdä joko näkökulmana, jonka kautta oikeutta voidaan tarkastella vanhuksen kannalta, tai oikeusalueena, jolla on mahdollisuus tulevaisuudessa kehittyä omaksi oikeudenalaksi⁴¹. *Saarenpää* on sen sijaan katsonut kyseessä olevan itsenäinen oikeudenala⁴². Kriittisesti ajatukseen vanhuusoikeudesta erillisenä oikeudenalana on suhtautunut erityisesti *Helin*⁴³.

Edunvalvonnassa on hyvin paljon eläkeikäisiä päämiehiä⁴⁴. *Anttilan* mukaan edunvalvontaoikeus onkin iäkkäiden päämiesten määrän kasvaessa muuttumassa vanhuutta koskevaksi oikeudeksi⁴⁵. Toisaalta kun vanhusten merkittävää osuutta päämiehistä usein toistellaan, unohtuu helposti, että edunvalvonnassa on huomattava joukko myös nuorempia täysi-ikäisiä. *Anttila* onkin painottanut, että edunvalvonnan painopiste on iäkkäillä ja nuoremmilla ihmisillä eri. Ikäihmisten edunvalvonnassa painottuu ennen kaikkea ihmisarvon

³⁷*Tuori*: Oikeudenalajaotus – strategista valtapeliä ja normatiivista argumentaatiota s. 1203.

³⁸*Kohn – Spurgeon*: Elder Law Teaching and Scholarship s. 429-430. Vaihtoehtoinen suomennos kyseiselle määritelmälle ks. *Mäki-Petäjä-Leinonen*: Ikääntymisen ennakointi s. V.

³⁹*Mäki-Petäjä-Leinonen – Karvonen-Kälkälä*: Vanhuusoikeuden perusteet s. 16.

⁴⁰*Kohn – Spurgeon*: Elder Law Teaching and Scholarship s. 414.

⁴¹*Mäki-Petäjä-Leinonen*: Ikääntymisen ennakointi s. 67-68.

⁴²*Saarenpää*: Henkilö- ja persoonallisuusosoikeus s. 424.

⁴³*Helin*: kirja-arvostelu teoksesta Ikääntymisen ennakointi s. 479-480 ja *Helin*: kirja-arvostelu teoksesta Vanhuusoikeuden perusteet s. 1084-1085.

⁴⁴Vuoden 2024 lopussa päämiehistä ja valtuuttajista 50 389 oli yli 65-vuotiaita, kun taas tätä nuorempia aikuisia oli vain 24 481. Karkeasti arvioiden siis 2/3 täysi-ikäisistä päämiehistä ja valtuuttajista oli yli 65-vuotiaita. Ks. Digi- ja väestötietovirasto: Päämiesten ja valtuuttajien ikäjakaumat voimassaolevissa edunvalvonnoissa ja edunvalvontavaltuutuksissa kuukausittain.

⁴⁵*Anttila*: Psykykinen ja oikeudellinen toimintakyky ja edunvalvonta s. 110.

kunnioittaminen, eli toisin sanoen arvokas vanhuus, kun taas nuoremmilla on lisäksi kyse koko heidän edessä olevan pitkän elämänsä hallinnasta.⁴⁶ Liaksi ei siis sovi puhua edunvalvonnasta vain vanhuksia koskevana oikeutena.

Mitä tulee vanhuusoikeuden ja edunvalvontaoikeuden yhtäläisyyksiin, on varsin selvää, että esimerkiksi vanhuusoikeudelliset vanhuksen suojaamisen periaate ja vanhuksen itsemääräämisoikeuden periaate⁴⁷ muistuttavat pitkälti edunvalvontaoikeudellista päämiehen suojaamisen periaatetta sekä päämiehen itsemääräämisoikeuden kunnioittamisen periaatetta. *Mäki-Petäjä-Leinonen* antaa vanhuusoikeuden eroavaisuuksia esitellessään kovasti painoarvoa sille, että oikeudellinen toimintakyky saa vanhuksilla erilaisen merkityksen kuin muilla vajaakykyisillä. Hän nostaa esille muistisairaudet vanhusten oikeudellisen toimintakyvyn tyyppilisinä heikentäjinä, mutta toteaa myös, ettei ikääntyminen itsessään välttämättä vaikuta oikeudelliseen toimintakykyyn.⁴⁸ Muistisairaita on kuitenkin myös nuorempia, vaikka riski sairastua toki kasvaa ihmisen vanhetessa⁴⁹. Nähdäkseni erottavaksi tekijäksi ei myöskään kelpaa *Mäki-Petäjä-Leinosen* ajatus siitä, että vanhukset ovat olleet vaikkapa kehitysvammaisiin verrattuna täysin toimintakykyisiä ennen kuntonsa heikkenemistä. Esimerkiksi skitsofreniapotilashan voi ennen sairastumistaan olla täysin toimintakykyinen. Oikeudellisen toimintakyvyn arvioinnissa ratkaisevaa on päämiehen sairaus, ei ikä, kuten jäljempänä luvussa 3 käsitellään. Näillä perusteilla *Helinin* tavoin⁵⁰ katson, että vanhuusoikeudellista kirjallisuutta voi ainakin sen suomalaisessa muodossa käyttää myös nuorempia päämiehiä koskevassa tutkimuksessa.

Toisin kuin vanhuusoikeudesta, vammaisoikeudesta (engl. *disability law*) ei ole juurikaan suomenkielistä oikeustieteellistä tutkimusta. Vammaisoikeus voidaan määritellä oikeustieteelliseksi tutkimukseksi, joka tutkii oikeuden roolia vammaisuuskonstruktion luomisessa eli vammaistamisessa (engl. *disablement*) ja vammaisten aseman parantamisessa. Vammaisuus ymmärretään vammaisoikeudessa sosiaalisena konstruktiona, joka syntyy, kun jollain tavalla henkisesti tai fyysisesti normaalista poikkeavat ihmiset katsotaan vammaisiksi,

⁴⁶*Anttila*: Psykykinen ja oikeudellinen toimintakyky ja edunvalvonta s. 111.

⁴⁷Näistä periaatteista tarkemmin ks. esim. *Mäki-Petäjä-Leinonen*: Ikääntymisen ennakointi s. 42-54.

⁴⁸*Mäki-Petäjä-Leinonen*: Ikääntymisen ennakointi s. 31-35 ja 66-67.

⁴⁹*Viramo – Sulkava*: Muistisairauksien epidemiologia > Muistisairauksien vallitsevuus.

⁵⁰*Helin*: kirja-arvostelu teoksesta Vanhuusoikeuden perusteet s. 1084-1085.

ja heitä tätä kautta kohdellaan syrjivästi tai muuten huonommin kuin vammattomia ihmisiä.⁵¹ Vammaisoikeus voidaan katsoa osaksi laajempaa vammaistutkimuksen (engl. *disability studies*) tieteenalaa, mikä osaltaan selittää sen kriittistä lähtökohtaa suhteessa ajatukseen vammaisuudesta⁵².

Kuten todettua, vammaissopimus on vammaisoikeudessa keskeinen normilähde ja sen teoreettinen perusta⁵³. Vastaavasti vammaisoikeudessa omaksuttu käsitys vammaisuudesta sosiaalisena konstruktiona on vammaissopimuksen kantavia tausta-ajatuksia⁵⁴.

Lopputuloksena on, että vammaissopimuksen käsitys vammaisuudesta on laaja, ja se kattaa sopimuksen 1 artiklan mukaan kaikki tahot, joilla on sellainen pitkäaikainen ruumiillinen, henkinen, älyllinen tai aisteihin liittyvä vamma, joka vuorovaikutuksessa erilaisten esteiden kanssa voi estää heidän täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisensa yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa. Vammaisen määritelmää tuleekin tulkita väljästi, ja sen voidaan katsoa kattavan kaikki henkilöt, joilla on jokin pysyvä tai pitkäaikainen toimintarajoite, myös esimerkiksi muistisairaat ja mielenterveyskuntoutujat⁵⁵.

Kun vammaisen määritelmä on näin laava, kattaa se suuren enemmistön päämiehistä ja tekee useimmista edunvalvontaoikeudellisista tilanteista myös vammaisoikeudellisesti relevantteja. Soveltamisongelmia tuo kuitenkin edunvalvontaoikeuden voimakkaan paternalistinen traditio. Edunvalvonnan tarkoituksena on tarvittaessa suojata päämiestä myös itseltään, mikä näkyy oikeudenalan yleisissä opeissa⁵⁶. Vammaisoikeus on puolestaan uudempi oikeudenala, jonka koko syntyajatuksena oli kritisoida ajatusta siitä, että vammaisuus on ongelma, ja vahvistaa vammaisten itsemääräämisoikeutta⁵⁷. Vaikka vammaisten tukeminen on vammaisoikeudenkin mukaan tärkeää, kyse on korostetummin nimenomaan tukemisesta eikä päätösten tekemisestä toisen puolesta⁵⁸. Vammaisoikeudesta siis puuttuu edunvalvontaoikeutta vastaava holhoava traditio; se on pikemminkin syntynyt kapinaliikkeeksi tällaista ajatusta vastaan⁵⁹.

⁵¹Lawson: Disability Law as an Academic Discipline s. 559.

⁵²Lawson: Disability Law as an Academic Discipline s. 560-561.

⁵³Broderick – Ferri: International and European Disability Law and Policy s. 30.

⁵⁴Degener: Disability in a Human Rights Context s. 2-3. Voidaan tosin väittää, että vammaissopimusta ohjaa tästä vielä erillinen, ihmisoikeuslähtöinen käsitys vammaisuudesta. Ks. em. lähde kokonaisuudessaan.

⁵⁵HE 284/2014 vp s. 23-24.

⁵⁶Välimäki: Edunvalvontaoikeus s. 18.

⁵⁷Tolub – Mor – Doron: Old-Age-Based and Disability-Focused s. 315-316.

⁵⁸YK:n vammaisten oikeuksien komitean yleiskommentti nro 1 (2014) 3. kohta.

⁵⁹Tolub – Mor – Doron: Old-Age-Based and Disability-Focused s. 333.

Vammaissopimuksen toteutumisesta valvovan YK:n vammaisten oikeuksien komitean kannanotto, jossa se on kiinnittänyt huomiota jäsenvaltioiden vaikeuteen siirtyä tuetun päätöksenteon malliin, on ymmärrettävä tätä taustaa vasten. Tuetulla päätöksenteolla tarkoitetaan toimintamallia, jossa vammaista autetaan tekemään päätöksiä sen sijaan, että niitä tehtäisiin tämän puolesta.⁶⁰ Komitean näkemyksiin palataan tarkemmin luvussa 2.3.

1.3 Perus- ja ihmisoikeudet edunvalvonnassa

Perusoikeudet voidaan yksintalimmillaan määritellä Suomen perustuslain (PL, 731/1999) perusoikeusluvussa turvatuiksi yksilön oikeuksiksi⁶¹. Ihmisoikeudet taas ovat jokaiselle ihmiselle yhtäläisesti kuuluvia oikeuksia, jotka on turvattu kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa⁶². Ne on siis syytä käsitteellisesti pitää erillään, vaikka ihmisoikeudet vaikuttivatkin merkittävästi vuonna 1995 uudistettujen perustuslain perusoikeussäännösten muotoiluun⁶³. Joka tapauksessa kyseessä on monin tavoin limittäinen järjestelmä, jossa perusoikeussäännökset voivat mennä antamansa suojan tasossa usein väljemmin muotoiltuja ihmisoikeusvelvoitteita pidemmälle kun taas ihmisoikeudet voivat tilkitä perusoikeusjärjestelmään jääneitä aukkoja⁶⁴. Ihmisoikeusvelvoitteet ovat toisaalta yhtä lailla velvoittavia kuin perusoikeusvelvoitteet, koska ne ovat myös osa Suomen kansallista oikeusjärjestystä⁶⁵. Lisäksi PL 22 § velvoittaa julkista valtaa takaamaan ihmisoikeuksienkin toteutumisen, mikä osaltaan antaa niille vahvan normatiivisen aseman Suomen oikeudessa⁶⁶. Järjestelmien ollessa monin tavoin päällekkäisiä katsotaan voivani käyttää perus- ja ihmisoikeuksia koskevia lähteitä tällaisessa yleisesityksessä ristikkäin.

Myös edunvalvontaan vaikuttavat nykyisin väistämättä perus- ja ihmisoikeudet⁶⁷. *Mikkilä* nostaa tältä osin virallisen asennemuutoksen käännekohtaksi vuoden 1974 holhoustoimikunnan mietinnön, jonka jälkeen päämiehen oikeuksiin alettiin kiinnittää

⁶⁰YK:n vammaisten oikeuksien komitean yleiskommentti nro 1 (2014) 3. ja 29. kohta.

⁶¹*Karapuu*: Perusoikeuksien käsite ja luokittelu > Perusoikeus ja sen lähikäsitteet > Perusoikeuden käsite.

⁶²*Ojanen – Scheinin*: Kansainväliset ihmisoikeussopimukset ja Suomen perusoikeusjärjestelmä > Ihmisoikeuksien kehitys ja pääsisältö > Ihmisoikeuksien käsite.

⁶³*Viljanen*: Perusoikeusuudistus ja kansainväliset ihmisoikeussopimukset s. 788-791.

⁶⁴*Viljanen*: Perusoikeusuudistus ja kansainväliset ihmisoikeussopimukset s. 797-798.

⁶⁵*Ojanen – Scheinin*: Perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien kansainvälinen valvonta > Kansainvälisen ja kansallisen suojan suhde > Suomen oikeusjärjestys.

⁶⁶*Ojanen*: Perusoikeuspluralismi kotimaisessa tuomioistuimessa s. 443-445.

⁶⁷*Mikkilä*: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 67.

enenevissä määrin huomiota. Sittemmin tämä kehitys kulminoitui holhoustoimilain säätämiseen.⁶⁸ Oikeuskirjallisuudessa on silti tämänkin jälkeen esiintynyt viljalti kannanottoja, joiden mukaan päämiehen perus- ja ihmisoikeuksia ei edelleenkään kunnioiteta riittävästi edunvalvonnassa⁶⁹.

Perus- ja ihmisoikeuksien valta-aseman voidaan katsoa edellyttävän, että myös oikeudenalojen yleiset opit muokataan niiden kanssa yhteensopiviksi. Tällöin voidaan puhua perusoikeusmyönteisestä systematisoinnista.⁷⁰ *Karhu* on katsonut, että yleisten oppien perusoikeuksienmukaisuus tulee parhaiten testattua, kun oikeudenalakohtaisten periaatteiden perusoikeudellinen tausta tunnistetaan, ja niitä arvioidaan perusoikeuksien rajoitusedellytysten⁷¹ näkökulmasta. Erityisen hyvin hän näkee tämän soveltuvan periaatteiden väliseen intressipunnintaan.⁷² Tällainen ajattelutapa on ohjannut myös minua turvautumaan perusoikeuksien yhteensovittamisessa käytettävään, *Alexyn* alun alkaen kehittämään punnintateoriaan⁷³ myös päämiehen itsemääräämisoikeuden ja tämän edun kollisiotilanteissa eli tilanteissa, joissa nämä periaatteet ovat ristiriidassa. Tarkkaan ottaen hyödynnän niin sanottua 1. punnintalakia, jonka *Lavapuro* on kääntänyt seuraavasti:

Mitä suurempi on jonkin perusoikeusperiaatteen toteutumatta jäämisen aste tai sen rajoitus, sitä tärkeämpää tulee olla toisen punnittavana olevan periaatteen toteutuminen⁷⁴.

Malliani esittelen tarkemmin luvussa 4.2.

Edellisessä luvussa toin esille, kuinka tiukasta oikeudenalajaottelusta on käytännössä luovuttu. Oikeudenalat onkin syytä ymmärtää erillisten lohkojen sijaan kudusrakenteena, jonka taustalla vaikuttavat perus- ja ihmisoikeudet⁷⁵. Perus- ja ihmisoikeudet ovat ikään kuin liima, joka yhdistää eri oikeudenalojen periaatteita⁷⁶. Esimerkiksi ajatus

⁶⁸*Mikkilä*: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 26-34.

⁶⁹Ks. esim. *Saarenpää*: Näkymiä vanhuusoikeuteen s. 278-279 ja 282-286 sekä *Tornberg – Kuuliala*: Suomen edunvalvontaoikeus s. 6-16.

⁷⁰*Karhu*: Perusoikeusnäkökohtia esineoikeudellisista kollisionratkaisuperiaatteista s. 117.

⁷¹Perusoikeuksien rajoitusedellytyksistä ks. esim. *Viljanen*: Perusoikeuksien rajoitusedellytykset s. 37-304.

⁷²*Karhu*: Perusoikeusnäkökohtia esineoikeudellisista kollisionratkaisuperiaatteista s. 120-121.

⁷³Punnintateorian perusteista sen alkuperäisessä muodossa ks. *Alexy*: A Theory of Constitutional Rights s. 44-54 ja 101-109 sekä täydennettynä *sama* s. 401-422. Teorian soveltamisesta Suomen oikeuteen ks. *Lavapuro*: Perusoikeusargumentaation kontrolloitavuudesta s. 153-174.

⁷⁴*Lavapuro*: Perusoikeusargumentaation kontrolloitavuudesta s. 157. Alkuperäinen saksankielinen muotoilu teoksessa *Alexy*: Theorie der Grundrechte s. 146.

⁷⁵*Nuotio*: Onko oikeusjärjestyksen pirstaloituminen välttämätöntä? s. 18.

⁷⁶*Viljanen*: Perusoikeudet eri oikeudenaloja yhdistävinä tekijöinä s. 33-34.

itseääräämisoikeuden kunnioittamisesta on huomattavan samanlainen kautta oikeudenalojen. Perus- ja ihmisoikeuksien voidaan tulkita asettavan tiettytyyppiset reunaehdot, joiden sisällä kaikkien normistojen on liikuttava⁷⁷. Itse hahmotan perus- ja ihmisoikeudet normilähteistään kumpuavina periaatteina, jotka heijastuvat muiden oikeudenalojen periaatteiden ja lainsäädännön tulkintaan.

Perus- ja ihmisoikeuksien dominanssia ei toki ole otettu suomalaisessa oikeustieteessä vastaan yksinomaan riemulla⁷⁸. Esimerkiksi *Helin* on kovasti kritisoinut ajatusta siitä, että perus- ja ihmisoikeuksilla voitaisiin argumentaatiossa syrjäyttää oikeudenalojen yleiset opit⁷⁹. Tässä tutkielmassa ei ole tarpeen ottaa ehdotonta kantaa yleisten oppien ja perus- ja ihmisoikeusvelvoitteiden väliseen suhteeseen. Punnintateoria on minulle ennen kaikkea väline, jolla edunvalvontaoikeudellisten periaatteiden yhteensovittamista voi parhaiten kuvata. Ei tule kuitenkaan ummistaa silmiä siltä, että edunvalvontaoikeudellisten periaatteiden taustalla vaikuttavat perus- ja ihmisoikeudelliset tausta-arvot, mikä näkyy myös periaatteiden sisällössä. Henkilön määräämisessä edunvalvontaan on kyse julkisen vallan käyttämisestä yksilön itseääräämisoikeuden rajoittamiseen, joten perus- ja ihmisoikeudet korostuvat vallankäytön rajoitusperusteena. Näin ollen on luonnollista, että ne otetaan huomioon edunvalvontaoikeudellisessa tutkimuksessa.⁸⁰

Edunvalvontaoikeudellisesti relevantteja perus- ja ihmisoikeudellisia normilähteitä ovat perustuslain lisäksi Euroopan ihmisoikeussopimus (EIS, SopS 18-19/1990), YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (KP-sopimus, SopS 7-8/1976), EU:n perusoikeuskirja sekä soveltamisalaltaan rajatummista ihmisoikeussopimuksista edellä mainittu vammaissopimus. Edunvalvontaoikeudellisten periaatteiden taustalla vaikuttaa myös Euroopan neuvoston (EN) ministerikomitean suositus toimintarajoitteisten aikuisten oikeudelliseksi suojelemiseksi⁸¹, josta käytetään tästä eteenpäin lyhennettä EN:n edunvalvontasuositus. Kun edunvalvontasuositus vaikutti jo

⁷⁷*Tuori*: Oikeustiede 2000 s. 2012.

⁷⁸Kritiikistä kootusti ks. *Pirjatanniemi*: Ihmisoikeudet tulivat – olitko valmis? s. 306-317.

⁷⁹*Helin*: Perusoikeuksilla argumentoinnista s. 21-22.

⁸⁰*Aarnio*: Tulkinnan taito s. 18 ja 21.

⁸¹Recommendation No R 99 4 of the Committee of Ministers to Member States Concerning The Legal Protection of Incapable Adults. Suosituksen taustasta ks. esim. *Jansen*: Recommendation No. R (99) 4 of the Committee of Ministers to Member States on Principles Concerning the Legal protection of incapable adults s. 333-336.

holhustoimilain valmisteluun, voidaan sitä pitää edunvalvontaoikeuden keskeisten periaatteiden ilmentymänä⁸².

⁸²*Helin*: Edunvalvojan päätösvallan rajoista s. 1071.

2 Keskeiset edunvalvontaoikeudelliset periaatteet

2.1 Ihmisarvon kunnioittaminen

Siinä missä päämiehen itsemääräämisoikeuden kunnioittamiselle ja päämiehelle edulle voidaan määritellä melko konkreettinenkin merkityssisältö, päämiehen ihmisarvon kunnioittamisessa on enemmän kyse edunvalvontajärjestelmän tausta-arvosta, joka ohjaa muiden periaatteiden soveltamista. Toisaalta käytännön ratkaisutkaan eivät saa loukata päämiehen ihmisarvoa, vaan sitä tulee kunnioittaa kaikissa tilanteissa.⁸³ Päämiehen ihmisarvo tulee siis huomioida myös pohdittaessa päämiehen tahdonilmaisujen merkitystä.

Ihmisarvon käsite edunvalvonnassa vastaa sitä, miten se on ymmärretty perustuslaissa ja ihmisoikeussopimuksissa⁸⁴. Ihmisarvon ytimessä on ajatus siitä, että jokainen ihminen on arvokas jo pelkästään siksi, että tämä on ihminen⁸⁵. Varsinkin eurooppalaisessa kontekstissa ihmisarvon korostaminen ymmärretään usein vastareaktioksi toisen maailmansodan ja erityisesti natsi-Saksan kauheuksille⁸⁶. Käsitteen käytön popularisoijana pidetään YK:n yleismaailmallista ihmisoikeuksien julistusta, jonka johdannoissa todetaan, että ”ihmiskunnan kaikkien jäsenten luonnollisen arvon ja heidän yhtäläisten ja luovuttamattomien oikeuksiensa tunnustaminen on vapauden, oikeudenmukaisuuden ja rauhan perustana maailmassa”⁸⁷. Ihmisarvo voidaan nähdä perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen takaajana, jos katsotaan juuri sen edellyttävän, että kaikille taataan perus- ja ihmisoikeudet⁸⁸. Vähintäänkin se on nähtävä perus- ja ihmisoikeuksia yhdistävänä tausta-arvona⁸⁹. Näissä merkityksissä ihmisarvo esiintyy muun muassa EU:n perusoikeuskirjan, KP-sopimuksen, vammaissopimuksen ja EN:n edunvalvontasuosituksen johdannoissa⁹⁰. Tällä tavoin ihmisarvo on ymmärrettävä myös Suomen perustuslain kontekstissa, vaikkakin se saa myös konkreettisempia ilmenemismuotoja muun muassa lääketieteellisen tutkimuksen rajoituksina⁹¹.

⁸³*Kangas*: Päämiehen etu, edunvalvojan etu ja tertius s. 149.

⁸⁴*LaVM 20/1998 vp* s. 3.

⁸⁵*Resta*: Human Dignity s. 85.

⁸⁶*Whitman*: On Nazi 'Honour' and the New European 'Dignity' s. 243. Ei ihmisarvoa tosin tule kokonaisuudessaan pitää antifasistisena keksintönä. Ks. em. lähde kokonaisuudessaan.

⁸⁷*McCrudden*: Human Dignity and Judicial Interpretation of Human Rights s. 667.

⁸⁸*Valentini*: Dignity and Human Rights: A Reconceptualisation s. 866.

⁸⁹*Waldron*: Is Dignity the Foundation of Human Rights? s. 136-137.

⁹⁰EU:n perusoikeuskirjassa ihmisarvo toki tuodaan esille myös yksittäisten oikeuksien yhteydessä. Tästä laajemmin ks. esim. *Jones*: Human Dignity in the EU Charter of Fundamental Rights kokonaisuudessaan.

⁹¹*Ojanen – Scheinin*: Suomen valtiosäännön peruseriaatteet > Perustuslain 1 §:n 2 momentti perusoikeuksien tausta-arvojen ilmauksena > Ihmisarvon loukkaamattomuus.

Voidaan katsoa, että ihmisarvossa on keskeisiltä osiltaan kyse itsemääräämisoikeuden toteutumisen varmistamisesta⁹². Liian läheisesti ihmisarvoa ja itsemääräämisoikeutta ei kuitenkaan saa sitoa toisiinsa, sillä muuten ajaudutaan helposti kiistämään itsemääräämiskyvyltään rajoittuneiden ihmisten ihmisarvo⁹³. Erityisesti edunvalvontaoikeudellisessa kontekstissa onkin nähdäkseni tärkeää muistaa, ettei vaatimus päämiehen ihmisarvon kunnioittamisesta tyhjene ainoastaan tämän itsemääräämisoikeuden takaamiseen. Ihmisarvoinen elämä edellyttää myös henkilön perustarpeiden tyydyttämistä, mikä puolestaan on edunvalvontajärjestelmänkin tavoitteena⁹⁴. Samoin kuuluu ihmisarvoon henkilön suojaaminen sekä omalta että muiden toiminnalta, jonka katsotaan loukkaavan hänen ihmisarvoaan⁹⁵. Tällä tavoin ihmisarvon kunnioittaminen kytkeytyy myös luvussa 2.3 käsiteltävään päämiehen suojaamisen periaatteeseen.

Saarenpää on katsonut, että kunnioittamisessa on viime kädessä kyse asenteesta yksilöä ja tämän erilaisuutta kohtaan⁹⁶. Edunvalvontaoikeuteen sovellettuna tämä tarkoittaa, että edunvalvojan on kohdeltava päämiestään ihmisenä ja yksilönä. Hänen siis tulee suhtautua päämieheen kunnioittavasti, vaikka tämän päätöksentekokyvyssä ja tahdonmuodostuksessa saattaa olla merkittäviäkin puutteita⁹⁷. Päämiehestä ei saa esimerkiksi käyttää asiattomia ilmaisuja⁹⁸. Päämiehen yksilöllisen kohtelun vaatimus tuo ihmisarvon kunnioittamisen lähelle yksilöllisen edunvalvonnan periaatetta, mistä johtuen katsonkin tämän olevan ihmisarvon kunnioittamisen alaperiaate. Ihmisarvoiseen kohteluun nimittäin kuuluu myös yksilöllisten tarpeiden huomioiminen⁹⁹.

Yksilöllisen edunvalvonnan periaatteella tarkoitetaan sitä, että edunvalvojan on tunnettava päämiehensä tilanne ja varattava tämän asioiden hoitamiseen riittävästi aikaa¹⁰⁰. Vastaavasti

⁹²*Nieminen*: Lapsuudesta vanhuuteen s. 19.

⁹³*Valentini*: Dignity and Human Rights: A Reconceptualisation s. 867.

⁹⁴*Tornberg*: Edunvalvonta, itsemääräämisoikeus ja oikeudellinen laatu s. 237.

⁹⁵*Tornberg*: Edunvalvonta, itsemääräämisoikeus ja oikeudellinen laatu s. 222-223.

⁹⁶*Saarenpää*: Henkilö- ja persoonallisuusosoikeus s. 224.

⁹⁷*Mikkilä*: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 59-60.

⁹⁸*EOA 726/4/14* s. 6.

⁹⁹*Sinding Aasen*: Dignity and Human Rights in the Modern Welfare State s. 61.

¹⁰⁰*Tornberg – Kuuliala*: Suomen edunvalvontaoikeus s. 34-35. *Tornberg* tosin ymmärtää yksilöllisen edunvalvonnan periaatteen tätä laajemmaksi, mutta itse katson selkeämmäksi erottaa periaatteeseen vain sen ihmisarvon kunnioittamiseen kytkeytyvät osat.

EN:n edunvalvontasuosituksen 6 periaatteessa todetaan, että edunvalvonnan tulee olla räätälöity kunkin päämiehen olosuhteisiin ja tarpeisiin. *Tornberg* onkin kantanut huolta siitä, että yleisessä edunvalvonnassa päämies hukkuu massaan ja menettää mahdollisuutensa saada yksilöllistä kohtelua ja päättää omista asioistaan. Tämän hän katsoo pahimmiltaan uhkaavan päämiehen ihmisarvoa.¹⁰¹ Päämiesten suuri määrä suhteessa edunvalvojiin on yleisessä edunvalvonnassa realiteetti, joka tuskin tulee ainakaan nykyisessä taloudellisessa tilanteessa muuttumaan. Käytännössä yksilöllisen edunvalvonnan periaate ei siis usein täysin toteudu. En kuitenkaan lähtisi pitämään nykytilannetta yksiselitteisesti ihmisarvon kunnioittamisen vastaisena, sillä tämä asettaisi liian kovat vaatimukset yleiselle edunvalvonnalle suhteessa sille annettuihin resursseihin. Yksilölliseen edunvalvontaan on toki syytä pyrkiä. *Tornbergin* esiin nostamasta tematiikasta on joka tapauksessa huomattava, että itsemääräämisoikeus on yhteydessä ihmisarvoon. Jos siis päämiehen itsemääräämisoikeutta rajoitetaan erityisen loukkaavalla tai merkittävällä tavalla, voidaan mennä ihmisarvon loukkaamisen puolelle, jolloin *Kankaan* katsomalla tavalla ylitetään edunvalvonnan ehdoton raja¹⁰².

2.2 Päämiehen itsemääräämisoikeus

Yksinkertaisimmillaan yksilön itsemääräämisoikeus voidaan määritellä henkilön oikeudeksi päättää omista asioistaan omien käsitystensä ja arvojensa pohjalta ilman, että kukaan muu saa tähän päätöksentekoprosessiin puuttua¹⁰³. Itsemääräämisoikeus ei kuitenkaan ole rajoittamaton, koska se on ymmärrettävä suhteessa vapauden ja yksityisyyden käsitteisiin. Vapaudella tarkoitetaan sitä, ettei kukaan saa puuttua toisen yksilön elämään ilman hyväksyttävää syytä. Vastaavasti yksityisyys kuvaa sitä elämänpiiriä, johon kukaan muu ei ilman hyväksyttävää syytä saa puuttua.¹⁰⁴ Itsemääräämisoikeuteen siis kuuluu vaatimus olla estämättä toisia käyttämästä itsemääräämisoikeuttaan ilman perusteltua syytä¹⁰⁵.

On selvää, että edunvalvonta puuttuu päämiehen itsemääräämisoikeuteen monin tavoin. Puuttumiselle on kuitenkin hyväksyttävä syy, koska päämiehen itsemääräämiskyky on

¹⁰¹*Tornberg*: Edunvalvonta, itsemääräämisoikeus ja oikeudellinen laatu s. 237-238 ja *Tornberg – Kuuliala*: Suomen edunvalvontaoikeus s. 35-36.

¹⁰²*Kangas*: Päämiehen etu, edunvalvojan etu ja tertius s. 149.

¹⁰³Yhdistelmä määritelmistä teoksissa *Kühler – Jelinek*: Introduction s. ix ja *Sellers*: An Introduction to the Value of Autonomy in Law s. 1.

¹⁰⁴*Sellers*: An Introduction to the Value of Autonomy in Law s. 1-2.

¹⁰⁵*Pietarinen*: Itsemäärääminen ja itsemääräämisoikeus s. 26 ja 37-38.

rajoittunut, eli tämä ei yksin kykene määräämään asioistaan itse vaan tarvitsee edunvalvojan apua. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, ettei päämiehellä olisi itsemääräämisoikeutta laisinkaan, vaan, kuten johdannossa jo todettiin, tulee edunvalvonnassa pyrkiä kunnioittamaan päämiehen itsemääräämisoikeutta mahdollisimman pitkälle. Päämiehellä siis säilyy yhä itsemääräämisoikeus, vaikka hänen itsemääräämiskykynsä on alentunut¹⁰⁶.

Itsemääräämisoikeus toimii sen takeena, että edunvalvojan on huomioitava päämiehen tahdonilmaisut. Ongelmana kuitenkin on, että itsemääräämisoikeus sisältää mahdollisuuden tehdä itselle vahingollisia ratkaisuja, mikä aiheuttaa sen ja edunvalvonnan konfliktitilanteita¹⁰⁷. Niin kauan kuin päämiehen toiminnasta ei tälle itselleen ole haittaa, ei edunvalvojalla ole yleensä mitään syytä puuttua päämiehen tekemisiin. Tilanne kuitenkin muuttuu, jos päämies esimerkiksi vaarantaa tai tahtoisi vaarantaa oman taloudellisen hyvinvointinsa vaatimalla enemmän käyttövaroja kuin edunvalvoja katsoo mahdolliseksi. Tällöin syntyy jännite päämiehen itsemääräämisoikeuden ja tämän edun välille.

Kun itsemääräämiskyky ja itsemääräämisoikeus on erotettava tosistaan, on myös niiden edellytyksiä syytä tarkastella erikseen. *Pietarinen* hahmottaa itsemääräämiskyvyn, eli lyhyemmin sanottuna itsemääräämisen, edellyttävän ensinnäkin kompetenssia eli kykyä harkintaan, päättämiseen ja toimintaan. Toisena vaatimuksena on ainakin jonkinasteinen autenttisuus eli se, että ratkaisut perustuvat nimenomaan henkilön *omiin* arvoihin ja käsityksiin.¹⁰⁸ Itsemääräämisen käytännön toteuttaminen edellyttää myös valtaa eli sitä, että henkilöllä on vapaus toimia parhaaksi katsomallaan tavalla, ja sitä, että tämä tarvittaessa saa toisilta henkilöiltä apua tavoitteensa toteuttamiseksi¹⁰⁹.

Pietarisen ajattelussa kompetenssi koostuu joukosta erilaisia kykyjä. Kompetentin henkilön on ensinnäkin pystyttävä muodostamaan ainakin suhteellisen johdonmukaisia käsityksiä itsestään ja ympäristöstään. Keskeistä on käsityksen johdonmukaisuus, ei todenmukaisuus. Lisäksi tämän on kyettävä ottamaan vastaan informaatiota ja muokkaamaan käsityksiään

¹⁰⁶*Tiensuu – Aalto-Heinilä – Mäki-Petäjä-Leinonen*: Itseys, autonomia ja itsemääräämisoikeus s. 9.

¹⁰⁷*Sellers*: An Introduction to the Value of Autonomy in Law s. 6. Englannin ja Walesin edunvalvontalainsäädännössä on jopa erikseen korostettu, että päämiehellä on oikeus tehdä myös itselleen vahingollisia ratkaisuja. Toisaalta tämä oikeus ei aina käytännön tasolla toteudu. Vrt. *Mental Capacity Act 2005* § 1(6) ja *Bartlett*: At the Interface Between Paradigms s. 4 ja 11.

¹⁰⁸*Pietarinen*: Itsemäärääminen ja itsemääräämisoikeus s. 16 ja 22-23. Tiivistetysti erilaisista tavoista hahmottaa autenttisuutta ja sen edellytyksiä ks. *Christman*: Autonomy in Moral and Political Philosophy > 1.2 Conceptual Variations.

¹⁰⁹*Pietarinen*: Itsemäärääminen ja itsemääräämisoikeus s. 16 ja 23-25.

saatujen tietojen pohjalta. Samoin on tärkeää, että henkilö omaa päättelykyvyn ja kykenee asettamaan itselleen tavoitteita. Lisäksi henkilön on myös kyettävä ymmärtämään juuri kyseisen tilanteen kannalta keskeinen tieto ja tekemään tältä pohjalta päätöksiä edellä mainittuja kykyjä hyödyntäen. Itsemäärävän henkilön tulee myös pystyä valitsemaan vastakkaisten halujensa välillä. Ratkaisevaa ei ole, mihin ratkaisuun henkilö päätyy vaan se, että tämä ylipäätään kykenee tekemään päätöksiä.¹¹⁰

Näiden sisäisten kykyjen ohella kompetenssi edellyttää, että henkilö on kykeneväinen toteuttamaan tekemänsä päätökset. Tämä vaatii joko riittävää itsenäistä fyysistä toimintakykyä tai vähintäänkin kykyä ilmaista toisensa muille. Ihminen voi olla myös tilapäisesti kykenemätön toteuttamaan päätöksensä esimerkiksi voimakkaan pelkotilan tai tajunnanhäiriön johdosta.¹¹¹ Itsemääräämisoikeuteen kuuluu se, että muiden on pyrittävä edistämään kunkin yksilön kompetenssia, jos tämä ei muuten itsemääräämiseen kykene¹¹². Edunvalvontakin siis tietyssä mielessä tukee päämiehen itsemääräämiskykyä ja -oikeutta, kun päämiehelle mahdollistetaan sellainen päätöksenteko, johon tämä ei muuten kykenisi. *Pietarisen* kompetenssille asettamat osatekijät ovat hyvin samantapaisia kuin lääketieteessä oikeudellisen toimintakyvyn arviointiin käytettävät kriteerit, joihin palataan luvussa 3.1. Kompetenssia, kuten oikeudellista toimintakykyäkin, on aina arvioitava tilannekohtaisesti¹¹³.

Itsemääräämisoikeus on perustuslain esitöissä tunnustettu perusoikeuksien käytölle tärkeäksi tausta-arvoksi, jota perustuslaki turvaa¹¹⁴, mutta itse lakitekstissä se ei esiinny. Myöskään yhdessäkään yleisessä ihmisoikeussopimuksessa yksilön itsemääräämisoikeutta ei suoraan mainita¹¹⁵. Itsemääräämisoikeutta ei *Tiensuun* mukaan voida pitää EIS:n taustalla vaikuttavana yleisenä periaatteena, mutta sen eri osa-alueet saavat tukea yksittäisistä, EIS:n

¹¹⁰*Pietarinen*: Itsemäärääminen ja itsemääräämisoikeus s. 17-20. Siinä missä *Pietarinen* pitää tavoitteiden asettamista kompetenssin alakyknä, *Young* erottaa sen erilliseksi itsemääräämisen kriteeriksi, jota hän kutsuu itsetuntemukseksi (*self-knowledge*). Ks. *Young*: Personal Autonomy s. 52-57.

¹¹¹*Pietarinen*: Itsemäärääminen ja itsemääräämisoikeus s. 20-21. *Berofsky* erottaakin kompetenssista erilliseksi itsemääräämisen edellytykseksi myös tahdonvoiman eli henkisen kyvyn saattaa loppuun tekemänsä päätös. Ks. *Berofsky*: Liberation from Self s. 28-30. Tahdonvoimaa edellyttää, joskin varovaisemmin myös *Young*: Personal Autonomy s. 62.

¹¹²*Pietarinen*: Itsemäärääminen ja itsemääräämisoikeus s. 31. Tosin tällaiset tukitoimet voidaan kokea myös leimaavina ja tungettelevina. Ks. *Bartlett*: At the Interface Between Paradigms s. 4.

¹¹³*Pietarinen*: Itsemäärääminen ja itsemääräämisoikeus s. 38.

¹¹⁴*HE 309/1993 vp* s. 42.

¹¹⁵*Tiensuu*: Itsemääräämisoikeuden perusteleminen ihmisoikeutena s. 155.

takaamista oikeuksista, erityisesti yksityiselämän suojasta¹¹⁶. Se, missä määrin itsemääräämisoikeutta voidaan pitää ihmisoikeuksien universaalina tausta-arvona, riippuu siitä, pidetäänkö sitä tällaiseksi usein tunnustetun ihmisarvon erottamattomana osana vai ei¹¹⁷. Vähintäänkin keskeisenä oikeutena ja arvona itsemääräämisoikeus on joka tapauksessa nähtävä¹¹⁸. Yleisistä sopimuksista poiketen vammaissopimuksessa itsemääräämisoikeus on suoraan mainittu yhtenä sen keskeisimmistä periaatteista.

Myös itsemääräämisoikeus voidaan jakaa eri osatekijöihin, joihin edunvalvonta vaikuttaa eri tavoin. *Saarenpää* on hahmottanut itsemääräämisoikeuden keskeissisällön koostuvan viidestä eri tekijästä: oikeudesta sisäiseen vapauteen, oikeudesta ulkoiseen vapauteen, oikeudesta kompetenssiin, oikeudesta valtaan ja oikeudesta tietoon. Oikeus sisäiseen vapauteen kattaa oikeuden henkiseen loukkaamattomuuteen eli esimerkiksi kunnian suojaan. Oikeus ulkoiseen vapauteen taas pitää sisällään erityisesti oikeuden olla yksin, oikeuden valita asuinpaikkansa, liikkumisvapauden sekä oikeuden pysyä teknisen valvonnan ulkopuolella.¹¹⁹ Edunvalvonta ei lähtökohtaisesti loukkaa päämiehen sisäistä vapautta, mutta ulkoista vapautta se voi rajoittaa. Voihan edunvalvoja joutua tekemään päämiehen asumiseen liittyviä päätöksiä esimerkiksi asunnon myyntiin tai kehitysvammaisen henkilön asuinpaikan valintaan liittyen¹²⁰.

Oikeus kelpoisuuteen voidaan määritellä lähtökohtaiseksi oikeudeksi toimia omassa asiassaan, ellei kelpoisuusarviossa ole toisin todettu. Kelpoisuuksia käsitellään tarkemmin luvussa 3.1. Edunvalvonnan keskeisenä sisältönä on puuttuminen tarvittaessa päämiehen kelpoisuuksiin, mutta myös päämiehen tukeminen, jotta tämä voi mahdollisimman hyvin käyttää kelpoisuuksiaan.¹²¹ Oikeus valtaan kattaa yksilön oikeuden määrätä omasta ruumiistaan, terveydestään ja itseään koskevasta informaatiosta sekä oikeuden ajaa tarvittaessa asiaansa oikeusteitse¹²². Edunvalvonta puuttuu siihen ainakin perustamalla

¹¹⁶*Tiensuu*: Itsemääräämisoikeuden perusteleva s. s. 164 ja 168-169 sekä kootusti *sama* s. 178-179.

¹¹⁷*Tiensuu*: Itsemääräämisoikeuden perusteleva s. s. 164.

¹¹⁸*Tiensuu – Aalto-Heinilä – Mäki-Petäjä-Leinonen*: Itseys, autonomia ja itsemääräämisoikeus s. 7.

¹¹⁹*Saarenpää*: Henkilö- ja persoonallisuus oikeus s. 218-219. Itsemääräämisoikeuden voi toki hahmottaa ulottuvan tätä laajemmallekin varsinkin, jos sen katsoo olevan perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen tae. Tällaisesta hahmottamistavasta ks. esim. *Möller*: The Global Model of Constitutional Rights s. 44-45 ja 57-72.

¹²⁰Jälkimmäisestä ks. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tapaus *A.-M.V. v. Suomi*.

¹²¹*Saarenpää*: Henkilö- ja persoonallisuus oikeus s. 219.

¹²²*Saarenpää*: Henkilö- ja persoonallisuus oikeus s. 220-221.

edunvalvojalle oikeuden edustaa päämiestään oikeusprosesseissa¹²³. Lisäksi henkilöön liittyviä asioita koskeva edunvalvonta puuttuu päämiehen oikeuteen määrätä ruumiistaan ja terveydestään. Sen sijaan päämiehen oikeutta määrätä itseään koskevasta informaatiosta nimenomaan kunnioitetaan HolTL 92.2 §:llä, jossa edunvalvojalle asetetaan kielto paljastaa ilman päämiehen lupaa asiaa, jonka hän on tehtäviensä puitteissa saanut selville, jos tieto on yksityisen taloudellisen edun tai yksityisyyden suojaamiseksi salassa pidettävää¹²⁴.

Oikeus tietoon voidaan määritellä oikeudeksi saada tietoa itsemääräämisoikeuden käyttämisen tueksi¹²⁵. Edunvalvonnan osalta kyse on myös päämiehen oikeudesta saada tietää, miten edunvalvoja on hänen asioitaan hoitanut. Tähän päämiehellä on oikeus suoraan HolTL 39.3 §:n nojalla. Edunvalvojalle ei tosin ole asetettu velvollisuutta oma-aloitteisesti kertoa päämiehelle tämän asioiden hoidosta, vaan lähtökohtana on, että päämiehen tulee tätä itse pyytää. Mikään ei kuitenkaan estä edunvalvojaa antamasta tietoja ilman pyyntöäkin, ja tätä voidaankin pitää päämiehen itsemääräämisoikeutta parhaiten kunnioittavana toimintamallina.¹²⁶

Jo aiemmin mainittu lievimmän riittävän keinon periaate voidaan nähdä itsemääräämisoikeuden kunnioittamisen alaperiaatteena. Sen perusajatuksenahan on, että päämiehen toimintakelpoisuuteen ja toimintaan on puututtava mahdollisimman vähän¹²⁷. Periaatteesta voidaan erottaa suhteellisuusperiaate, jonka mukaan päämiehen suojaamiseen käytettävien keinojen on oltava kuhunkin tilanteeseen räätälöityjä eli päämiehen erityistarpeet huomioivia¹²⁸. Itse näen kuitenkin *Tornbergin*¹²⁹ ja *Aallon*¹³⁰ tavoin, että suhteellisuusperiaate sisältyy lievimmän riittävän keinon periaatteeseen, koska ne ovat sisällöllisesti niin lähellä toisiaan.

¹²³*Tornberg – Kuuliala*: Suomen edunvalvontaoikeus s. 406.

¹²⁴Liian tiukasti ei salassapitovelvollisuutta tosin tule tulkita varsinkaan tilanteissa, joissa päämies ei enää kykene tahdonilmaisuuun. Yhteistyö päämiehen läheisten kanssa saattaa edellyttää tietojen paljastamista, mikä on hyväksyttävää, kunhan se ei vaaranna päämiehen etua. Ks. tästä esim. *Sarja*: Edunvalvonta ja läheiset s. 21.

¹²⁵*Saarenpää*: Henkilö- ja persoonallisuus oikeus s. 221.

¹²⁶*Tornberg – Kuuliala*: Suomen edunvalvontaoikeus s. 404-405.

¹²⁷*Välimäki*: Edunvalvontaoikeus s. 15.

¹²⁸*Välimäki*: Edunvalvontaoikeus s. 16. Suhteellisuusperiaatteen ovat nostanut erilliseksi periaatteeksi lisäksi ainakin *Mikkilä*: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 65-66. Jako löytyy myös holhoustoimilain esitöistä. Ks. *LaVM 20/1998 vp* s. 4.

¹²⁹*Tornberg*: Edunvalvonta, itsemääräämisoikeus ja oikeudellinen laatu s. 248-249 ja *Tornberg – Kuuliala*: Suomen edunvalvontaoikeus s. 28-31.

¹³⁰*Aalto*: Arvotodellisuus s. 29.

Omaksi alaperiaattekseen voidaan vielä nostaa edunvalvonnan viimesijaisuuden periaate eli se, että edunvalvojaa ei tule määrätä, jos asiat hoituvat jollain muulla tavalla¹³¹. Nähdäkseni on kuitenkin kyseenalaista, tarvitseeko tätäkään pitää lievimmästä riittävästä keinosta erillisenä periaatteena. Lievimmän riittävän keinon periaatteen perusajatuksenahan on, ettei päämiestä auteta enempää kuin on tarvis. Jos siis tarvetta edunvalvonnalle ei ole ollenkaan, jo lievimmän riittävän keinon periaatteen pitäisi estää edunvalvojan määrääminen. Vastaavasti vaikuttaa ajattelevan *Välimäki*¹³².

Vammaissopimuksesta lievimmän riittävän keinon periaatetta vastaava ajatus löytyy 12 artiklan 4. kohdasta. EN:n edunvalvontasuosituksessa lievin riittävä keino ja sen alaperiaatteen esiintyvät ainakin suosituksen 2, 3, 5 ja 6 periaatteina.

2.3 Päämiehen etu

Edunvalvonnan kantavana ohjenuorana on päämiehen etu, jonka perusidea voidaan tiivistää kysymykseen siitä, mikä olisi päämiehen kannalta paras ratkaisu kussakin tilanteessa. Se tuo näkyviin ajatuksen edunvalvonnasta nimenomaan *edun* valvontana. Päämiehen etua on aina arvioitava tilannekohtaisesti¹³³. Edunvalvontavaltuutuslaissa päämiehen etua vastaava ajatus ilmenee EVVL 16.1 §:n huolellisuusvelvoitteena¹³⁴. Monet kirjoittajat¹³⁵ ovat *Kankaan* jalanjäljissä¹³⁶ hahmottaneet päämiehen edun lapsen etumaisena¹³⁷ ratkaisuperiaatteena, jolloin sillä tarkoitetaan ennen muuta edunvalvojan päätösharkinnan lopputulosta. Edunvalvoja siis harkitsee, mikä on päämiehen etu kussakin tilanteessa. Tällöin päämiehen itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen voidaan hahmottaa etuharkinnassa huomioon otettavaksi alaperiaatteenksi¹³⁸.

¹³¹ *Tornberg – Kuuliala*: Suomen edunvalvontaoikeus s. 28-29.

¹³² *Välimäki*: Edunvalvontaoikeus s. 15-16.

¹³³ *Tornberg – Kuuliala*: Suomen edunvalvontaoikeus s. 33.

¹³⁴ Tästä ks. esim. *Antila*: Edunvalvontavaltuutus s. 96.

¹³⁵ Näin ainakin *Aalto*: Arvotodellisuus s. 29-31, *Mikkilä*: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 60-63 ja *Tornberg*: Edunvalvonta, itsemääräämisoikeus ja oikeudellinen laatu s. 244-245.

¹³⁶ *Kangas*: Päämiehen etu, edunvalvojan etu ja tertius s. 148.

¹³⁷ Lapsen edusta ks. esim. *Hakalehto*: Lapsioikeuden perusteet s. 129-141.

¹³⁸ *Mikkilä*: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 62-63.

Itse jäsenän edunvalvojan päätöksentekoprosessin hieman eri lailla. Katson, että edunvalvojan tulee ensin harkita, mikä olisi päämiehen kannalta paras ratkaisu. Harkinnassa hän ottaa ensisijaisesti huomioon myöhemmin käsiteltävät päämiehen edun ensisijaisuuden periaatteen ja päämiehen suojaamisen periaatteen. Tämän vaiheen lopputuloksesta voidaan käyttää nimeä päämiehen etu. Vasta sitten edunvalvojan tulee huomioida, haluaisiko päämies toimittavan tästä poikkeavasti. Omassa hahmottamistavassani päämiehen etu voi siis olla ristiriidassa päämiehen tahdonilmaisujen ja tätä kautta tämän itsemääräämisoikeuden kanssa. Konfliktin ratkaisemiseksi edunvalvojan tulee pohtia, onko päämiehen tahdonilmaisu riittävän selkeä, jotta päämiehen edusta voitaisiin tässä tapauksessa poiketa. Tähän punnintaprosessiin palataan luvussa 4.2.

Päämiehen etu koostuu nähdäkseni kahdesta alaperiaatteesta. Ensimmäinen näistä on päämiehen edun ensisijaisuuden periaate, jonka mukaan edunvalvojan on huomioitava etuharkinnassa vain ja ainoastaan *päämiehen* etu. Toisin sanoen edunvalvoja ei saa esimerkiksi painottaa päämiehen läheisten etua päämiehen kustannuksella¹³⁹. Toisaalta hän ei myöskään saa valita omalta kannaltaan helpointa tai vähiten työlästä ratkaisua¹⁴⁰. Päämiehen taloudellisten asioiden hoidossa päämiehen edun ensisijaisuus muotoutuu taloudellisen egoismin periaatteeksi, jonka mukaan edunvalvojan on valittava se ratkaisu, joka parhaiten palvelee päämiehen omia taloudellisia intressejä¹⁴¹. Päämiehen edun ensisijaisuuden periaatetta vastaa EN:n edunvalvontasuosituksen 8 periaate.

Päämiehen edun ensisijaisuus voi olla ristiriidassa päämiehen itsemääräämisoikeuden kanssa vaikkapa tilanteessa, jossa päämies haluaisi myydä mökkinsä alihintaan lapsilleen taatakseen sen säilymisen suvussa, mutta päämiehen taloudellisesta tilanteesta johtuen edunvalvoja ei tähän suostu. Vastaavasti tapauksessa *KHO 2003:7* korkein hallinto-oikeus pysytti holhousviranomaisen päätöksen, jolla se ei ollut myöntänyt edunvalvojan sijaiselle lupaa luopua päämiehen perintöosuudesta päämiehen lasten hyväksi, vaikka päämies ja edunvalvoja tätä molemmat puolsivat¹⁴². Ratkaisua on sen tosiseikasto huomioiden syystä kritisoitu¹⁴³,

¹³⁹*Välimäki*: Edunvalvontaoikeus s. 15.

¹⁴⁰*Tornberg – Kuuliala*: Suomen edunvalvontaoikeus s. 34.

¹⁴¹*Välimäki*: Edunvalvontaoikeus s. 125.

¹⁴²*KHO 2003:7*.

¹⁴³*Saarenpää*: Edunvalvonta, jäämistö ja jäämistösuunnittelun mahdollisuudet s. 323.

mutta se kuvastaa hyvin sitä, miten tiukasti päämiehen edun ensisijaisuutta painotetaan, tarvittaessa vaikka itsemääräämisoikeuden kustannuksella.

Toinen alaperiaate, päämiehen suojaamisen periaate, on kuitenkin päämiehen itsemääräämisoikeuden keskeisempi vastinpari. Sen ajatuksena on suojata päämiestä tämän etua uhkaavilta ratkaisuilta tätä kontrolloimalla, jolloin voidaan puhua myös paternalismista¹⁴⁴. Kuten todettua, kontrolli kohdistuu siihen, ettei päämies voi tehdä itselleen vahingollisia päätöksiä että siihen, että kolmannet henkilöt eivät voi epäasiallisella tavalla vaikuttaa päämiehen päätöksentekoon tämän vahingoksi¹⁴⁵. Koska holhousviranomaisen valvontatoimenpiteet pyrkivät varmistamaan, ettei edunvalvoja voi hyväksikäyttää päämiestään, on edunvalvojan valvonnankin katsottava kuuluvan päämiehen suojaamiseen¹⁴⁶.

Päämiehen suojaaminen on periaatteena ennen muuta edunvalvontaoikeudellinen¹⁴⁷. Suoraa täysi-ikäisen oikeutta suojeluun ei perustuslaista tai ihmisoikeussopimuksista löydy, ja vammaissopimuksen ja EN:n edunvalvontasuosituksen tavoitteena on ennemminkin asettaa rajoja suojelulle. Toisaalta PL 19.1 §:n oikeutta välttämättömään huolenpitoon voidaan lukea niin, että se edellyttää edunvalvontajärjestelmän olemassaoloa. Perusoikeusuudistuksen esitöissä lainkohdan ydinsisällöksi nostetaan muun ohella eräisiin välttämättä huolenpitoa vaativiin ryhmiin kuten esimerkiksi vanhuksiin ja vammaisiin kohdistuvat tukitoimet¹⁴⁸. Tukipalvelut kattanevat vaikkapa vammaispalveluiden ohella myös edunvalvonnan. Onhan edunvalvonta tapa järjestää edellä mainittujen ryhmien asioiden hoito tilanteissa, joissa ne jäisivät muuten hoitamatta, ja tällä tavoin välttämätön tukitoimi, jos muita vaihtoehtoja ei ole.

Päämiehen edun suhde vammaissopimukseen on jännitteinen. Sopimuksen 19 artiklan b-kohdassa todetaan, että jäsenvaltioiden tulee varmistaa, että vammaisten ”saatavissa on

¹⁴⁴*Välimäki*: Edunvalvontaoikeus s. 18. Paternalismin käsitteestä laajemmin ks. esim. *Dworkin*: Paternalism kokonaisuudessaan.

¹⁴⁵*Mikkilä*: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 64.

¹⁴⁶*Välimäki*: Edunvalvontaoikeus s. 18-19.

¹⁴⁷Päämiehen suojaaminen tai päämiehen suojelu on käsitteenä erotettava kansainvälisestä käsitteestä aikuisten suojelu. Aikuisten suojelu vastaa enemmän edunvalvonnan käsitettä, mutta on itse asiassa merkityssisällöltään tätäkin laajempi. Ks. *Helin*: Suomen kansainvälinen perhe- ja perintöoikeus s. 621 ja laajemmin *Karjalainen*: Ikääntyminen, liikkuvuus ja kansainvälinen yksityisoikeus Euroopassa s. 47-49.

¹⁴⁸*PeVM 25/1994 vp* s. 44.

valikoima kotiin annettavia palveluja sekä asumis- ja laitospalveluja sekä muita yhteiskunnan tukipalveluja, mukaan lukien henkilökohtainen apu, jota tarvitaan tukemaan elämistä ja osallisuutta yhteisössä ja estämään eristämistä tai erottelua yhteisöstä”. Kyseinen sopimuskohta on ymmärrettävä suhteessa artiklan muuhun sisältöön, jossa korostetaan vammaisten oikeutta asua itsenäisesti¹⁴⁹.

Lavea muotoilu jättää kuitenkin mahdollisuuden tulkita myös edunvalvonta sopimuksessa tarkoitetuksi muuksi yhteiskunnan palveluksi. Voidaanhan ajatella, että edunvalvonta edistää vammaisen osallisuutta yhteisössä mahdollistamalla tälle esimerkiksi sellaiset hankinnat ja yleisen taloudenhoidon, joihin hän ei yksin kykenisi. Toisaalta edunvalvonnan asettamat rajoitukset ovat omiaan eristämään ja leimaamaan vammaista¹⁵⁰. Myös edellä käsitelty vammaisoikeuden ankaran antipaternalistinen perusvire puhuisi tällaista tulkintaa vastaan. On tosin selvää, että on paljon vammaisia, jotka eivät yksinkertaisesti kykene itsenäiseen taloudenhoitoon, joten jonkinlainen edunvalvontajärjestelmä on välttämätön. Tämä tunnustetaan myös vammaissopimuksen 12 artiklassa, jonka 3 kohdan mukaan vammaisille on järjestettävä tuki, jota he mahdollisesti tarvitsevat oikeudellista kelpoisuuttaan käyttäessään. YK:n vammaisten oikeuksien komitea kuitenkin täsmentää tätä vaatimusta edellyttämällä siirtymää tuettuun päätöksentekoon, jossa vammaisen oma kanta ratkaisee, eikä sitä voida syrjäyttää päämiehen edulla¹⁵¹. Vammaissopimuksessa siis tunnustetaan päämiehen suojelun tarve siinä mielessä, että täytyy olla järjestelmiä, jotka auttavat päämiestä asioiden hoidossa, mutta kielletään päämiehen tahdon sivuuttaminen tämän etuun vedoten.

Tällainen ratkaisu olisikin päämiehen itsemääräämisoikeuden kannalta ihanteellinen, ja vastaisi pitkälti *Saarenpään*¹⁵² ja *Tornbergin*¹⁵³ omaksumaa tulkintaa päämiehen tahdon merkityksestä kuitenkin sillä erotuksella, ettei edes toimintakelpoisuudeltaan rajoitettujen päämiesten tahdonilmaisuja saisi jättää noudattamatta. Vammaisten oikeuksien komitean mukaan vammaissopimus nimittäin kieltää vammaisen toimintakelpoisuuden rajoittamisen tämän päätöksentekokyvyn puutteiden perusteella¹⁵⁴. Käytännössä tällainen radikaali malli on

¹⁴⁹*Palmisano*: Article 19 s. 365-367.

¹⁵⁰*Aalto-Heinilä – Mäki-Petäjä-Leinonen*: Päämiehen itsemääräämisoikeuden tukeminen s. 227-228

¹⁵¹YK:n vammaisten oikeuksien komitean yleiskommentti nro 1 (2014) 29. kohta.

¹⁵²*Saarenpää*: Holhouksesta edunvalvontaan s. 161.

¹⁵³*Tornberg – Kuuliala*: Suomen edunvalvontaoikeus s. 31.

¹⁵⁴YK:n vammaisten oikeuksien komitean yleiskommentti nro 1 (2014) kohdat 13-15.

jäänyt toteutumatta, ja komitean tulkintaa on kritisoitu epärealistiseksi¹⁵⁵.

Käyttökelpoisempuna voidaan pitää esimerkiksi *Dawsonin* esittämää mallia, jossa edunvalvoja voi vammaissopimuksenkin estämättä tehdä päätöksiä päämiehen puolesta, jos on selvää, ettei tämä kykene itsenäiseen päätöksentekoon, ja jossa päämiehen tahtoa tulee aina kunnioittaa muttei välttämättä noudattaa¹⁵⁶.

Joka tapauksessa on selvää, ettei suomalainen edunvalvontajärjestelmä ole linjassa vammaissopimuksen kanssa, mutta ei toisaalta ole ainakaan täysin yhdenkään muunkaan jäsenvaltion¹⁵⁷. Vammaisten oikeuksien komitean voidaankin katsoa ampuneen itseään jalkaan asettamalla täysin epärealistiset kriteerit vammaissopimuksen noudattamiselle, jolloin jäsenvaltiot, tässä tapauksessa nähdäkseni perustellusti, jättävät tekemättä sopimuksen vaatimia uudistuksia¹⁵⁸. Itsemääräämisoikeus on keskeinen perus- ja ihmisoikeus, mutta sen rajoittamaton antaminen ihmisille, joilla ei ole tosiasiallisia edellytyksiä sen käyttöön, uhkaisi heidän muita oikeuksiaan, kuten oikeutta terveyteen¹⁵⁹. Suojelullekin siis on paikkansa, eikä radikaaliaktivistien muotoilemaa¹⁶⁰ vammaisten oikeuksien komitean kannanottoa nähdäkseni tarvitse täysin noudattaa.

Huomionarvoista on, ettei päämiehen edun arvioitsijana aina toimi vain edunvalvoja. Tietyt oikeustoimet, esimerkiksi päämiehen asunnon myynti, on säädetty HolTL 34 §:ssä riippuvaiseksi holhousviranomaisen antamasta luvasta, mikä osaltaan toteuttaa holhousviranomaisille asetettua edunvalvonnan valvontatehtävää¹⁶¹. Kun kyseessä on luvanvarainen oikeustoimi, edunvalvoja ensin harkitsee, onko oikeustoimi päämiehen edun mukainen. Jos näin on, hän pyytää lupaa holhousviranomaiselta, joka pohtii vielä itsenäisesti,

¹⁵⁵Kritiikistä kootusti ks. esim. *Fallon-Kund – Bickenbach: Strengthening the Voice of Persons with Mental Health Problems in Legal Capacity Proceedings* s. 72-73 viitteineen.

¹⁵⁶Ks. *Dawson: A realistic approach to assessing mental health laws' compliance with the UNCRPD* s. 73-74.

¹⁵⁷*Fallon-Kund – Bickenbach: Strengthening the Voice of Persons with Mental Health Problems in Legal Capacity Proceedings* s. 73. Tosin em. artikkelin julkaisun jälkeen ainakin Saksan edunvalvontajärjestelmää on uudistettu noudattamaan paremmin vammaisten oikeuksien komitean linjaa. Ks. *Giesen: Implementation of Article 12 of the CRPD in Germany* s. 266.

¹⁵⁸Samankaltaisella linjalla *Appelbaum: Saving the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities – from itself* s. 1-2.

¹⁵⁹*Freeman ym.: Reversing hard won victories in the name of human rights* s. 844.

¹⁶⁰*Appelbaum: An International Convention and Its Problems* s. 368 ja *Freeman ym.: Reversing hard won victories in the name of human rights* s. 847-848.

¹⁶¹*Sarja: Hyvä holhousoikeudellinen lupamenettely* s. 6. Luvanvaraisten oikeustoimien luettelo on pitkä, eikä siihen ole tarvetta tässä yhteydessä pureutua tämän enempää. Perusteellisemmista käsittelyistä ks. esim. *Tornberg – Kuuliala: Suomen edunvalvontaoikeus* s. 581-632 ja *Välimäki: Edunvalvontaoikeus* s. 111-124.

onko asia tosiaan näin. Holhousviranomaisen päätöksestä voi valittaa hallinto-oikeuteen, jolloin viime kädessä päämiehen edun lupa-asioissa ratkaisevat hallintotuomioistuimet.¹⁶²

¹⁶²*Mikkilä*: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 332-333.

3 Päämiehen ymmärryskyvyn arviointi

3.1 Ymmärryksen merkitys

Kuten todettua, edunvalvonta on lievimmän riittävän keinon periaatteen mukaisesti aina viimesijainen tapa järjestää päämiehen asioiden hoito, eikä edunvalvojaa edes määrätä henkilölle, joka kykenee asioidensa hoitamiseen itsenäisesti¹⁶³. Päämiehellä on siis oltava jokin taustatekijä, joka heikentää hänen mahdollisuuksiaan itsenäiseen päätöksentekoon eli oikeudellista toimintakykyä. Toisin sanoen oikeudellisella toimintakyvyllä tarkoitetaan henkilön kykyä ymmärtää kysymyksessä oleva oikeudellisesti vaikuttava asia ja sen merkitys¹⁶⁴.

Sillä, missä määrin päämiehen oikeudellinen toimintakyky on heikentynyt, on puolestaan keskeinen, ja henkilöä koskevissa asioissa jopa ratkaiseva, merkitys päämiehen tahdonilmaisujen huomioonkannalta. HoTL 43.2 §:n mukaan edunvalvojan ei tarvitse kuulla päämiestä, jos tämä *ei kykene ymmärtämään asian merkitystä*. Päämiehen kuulemista pohdittaessa joudutaan siis arvioimaan tämän ymmärryskykyä. Vastaavasti silloin, kun edunvalvojan tietoon tulee päämiehen aiempia tahdonilmaisuja, on tämän arvioitava, missä määrin päämies oli oikeudellisesti toimintakykyinen tahtoaan ilmaistessaan.

Edunvalvontavaltuutuksen valtuuttajan ymmärryskykyä arvioidaan käytännössä samoin kriteerein kuin päämiehen ymmärryskykyä, vaikkakin ymmärryskykyisen valtuuttajan mielipiteelle tulee antaa ratkaiseva painoarvo myös tämän taloudellisten asioiden hoidossa¹⁶⁵. Luvussa käsitelty koskee siis myös valtuuttajan ymmärryskyvyn arviointia, vaikka yksinkertaisuuden vuoksi puhunkin päämiehestä ja edunvalvojasta.

Saarenpää jakaa oikeudellisen toimintakyvyn kahteen alatekijään: oikeustoimikelpoisuuteen ja oikeudelliseen vastuunalaisuuteen. Oikeustoimikelpoisuudella tarkoitetaan hänen mukaansa henkilön kykyä osallistua oikeus-, hallinto- ja prosessitoimiin, kun taas oikeudellisella vastuunalaisuudella tarkoitetaan henkilön vastuuta omien tekojensa oikeudellisista seurauksista. Se, kumpi alatekijä on relevantimpi oikeudellisen toimintakyvyn arvioinnissa,

¹⁶³Mikkilä: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 229.

¹⁶⁴Mäki-Petäjä-Leinonen: Dementoituvan henkilön oikeudellinen asema s. 136.

¹⁶⁵Ks. tästä luku 6.1.

riippuu tilanteesta.¹⁶⁶ Tutkielman aiheen kannalta oikeudellinen vastuunalaisuus ei ole olennaista, joten puhuttaessa oikeudellisen toimintakyvyn arvioinnista viitataan käytännössä päämiehen oikeustoimikelpoisuuden ja muiden kelpoisuuksien arviointiin. Kaikkia oikeustoimia ei nimittäin voida arvioida samoin kriteerein, vaan yleisestä oikeustoimikelpoisuudesta voidaan erottaa erityisiä kelpoisuuksia, joita on arvioitava oikeustoimityypin erityispiirteet huomioiden¹⁶⁷. Esimerkiksi käy vaikkapa testamentintekokelpoisuus eli kelpoisuus tehdä testamentti¹⁶⁸. Testamentintekokelpoisuuden ja yleisen oikeustoimikelpoisuuden lisäksi tutkielman kannalta relevantti on myös hoitosuostumuskelpoisuus eli kelpoisuus antaa hoitoaan koskeva suostumus¹⁶⁹.

Oikeudellisen toimintakyvyn arviointi ei ole puhtaan oikeudellinen kysymys, vaan siihen liittyy vahvasti myös lääketieteellinen puoli. Kyseessä on oikeudellinen ongelma, jonka ratkaisemiseen tarvitaan lääketieteellistä asiantuntemusta.¹⁷⁰ Vaikka virallisen päätöksen toimintakyvystä tekee viime kädessä tuomioistuin¹⁷¹, käytännössä toimintakykyä voi arvioida vain terveydenhoitoalan ammattilainen. Juristin ei tule päämiestä ryhtyä diagnosoimaan.¹⁷² Ihannetilanteessa arvioitsija olisi sekä lääketieteen että juridiikan asiantuntija, mutta tätä ei tietenkään voida vaatia¹⁷³.

Käytännössä toimintakyvyn arviointi hoidetaan hankkimalla lääkärinlausunto. Tyypillisesti tähän turvautuu tuomioistuin ratkaisutoiminnassaan tai oikeustoimen osapuoli esimerkiksi kaupan tai testamentin laatimisen yhteydessä myöhempiä todistelutarkoituksia varten. Edunvalvontaoikeudellisesti relevantti tyyppitapaus on myös edunvalvojan

¹⁶⁶*Saarenpää*: Henkilö- ja persoonallisuus oikeus s. 244.

¹⁶⁷*Mäki-Petäjä-Leinonen*: Vanhuksen oikeudellinen toimintakyky > Oikeudellisia kelpoisuuksia. Erilaisista oikeudellisista kelpoisuuksista laajemmin ks. esim. *Kangas*: Lääkärinlausunto oikeudellisesta kelpoisuudesta ja sairaudesta laillisena esteenä s. 1452-1455, jonka hahmotustapa tosin poikkeaa *Saarenpään* mallista.

¹⁶⁸ Testamentintekokelpoisuutta on arvioitava testamenttioikeuden, ei edunvalvontaoikeuden kriteerein, vaikka tekijä olisi edunvalvonnassa. Ks. *Aarnio – Kangas*: Suomen jäämistöoikeus II Testamenttioikeus s. 315-322.

¹⁶⁹ Määritelmästä tarkemmin ks. esim. *Mäki-Petäjä-Leinonen*: Vanhuksen oikeudellinen toimintakyky > Oikeudellisia kelpoisuuksia.

¹⁷⁰*Mäki-Petäjä-Leinonen – Juva – Pirttilä*: Dementoituvan ihmisen oikeudellinen toimintakyky ja sen lääketieteellinen arviointi s. 946.

¹⁷¹*Mäki-Petäjä-Leinonen – Juva – Pirttilä*: Dementoituvan ihmisen oikeudellinen toimintakyky ja sen lääketieteellinen arviointi s. 961.

¹⁷²*Mahkonen*: Lääkärinlausunto holhous- ja testamenttikysymyksissä s. 808.

¹⁷³*Mahkonen*: Lääkärinlausunto holhous- ja testamenttikysymyksissä s. 809.

määrämishakemukseen tai edunvalvontavaltuutuksen vahvistamishakemukseen liitettävä lääkärintodistus.¹⁷⁴

Oikeudellinen toimintakyky ei ole ”kaikki tai ei mitään” -tilanne, jossa esimerkiksi se, että päämiehen ei katsota kykenevän tekemään yhdentyypisiä oikeustoimia tarkoittaisi, ettei tämä ole kelpoinen tekemään yksinkertaisempia oikeustoimia¹⁷⁵. Pelkkä diagnoosi itsessään ei ole peruste katsoa, ettei päämiehellä ole oikeudellista toimintakykyä, vaan vasta sairauden käytännön vaikutukset ratkaisevat¹⁷⁶. Diagnoosin lisäksi täytyy päämiehellä siis olla jokin asia, jota pitäisi hoitaa, mutta jonka hoitoon tämä ei kykene¹⁷⁷.

Myös edunvalvoja voi päämiehen oikeudellisen toimintakyvyn selvittämiseksi turvautua lääkärintodistukseen¹⁷⁸. Toisin kuin esimerkiksi tuomioistuimessa tulee edunvalvojan tehtäväksi kuitenkin jatkuvasti uusia päätöksiä päämiehen tilanteesta. Kun oikeudellinen toimintakyky voi vaihdella tilanteen mukaan, tulisi edunvalvojan periaatteessa hankkia uusia lääkärintodistuksia joka kerta, kun päämies ilmaisee tahtoaan, mitä ei voida pitää realistisena. Edunvalvojan on siis usein harkittava itse, kykeneekö päämies ymmärtämään asian merkityksen. Yleisenä suosituksena voidaan kuitenkin pitää, että edunvalvojan kannattaisi hankkia lääkärintodistus aina, kun hän on epävarma päämiehensä ymmärryskyvystä¹⁷⁹.

Kun päämiehen ymmärryskykyä on arvioitava tapauskohtaisesti¹⁸⁰ ja kun ei voida olettaa, että edunvalvojalla olisi lääketieteellistä asiantuntemusta¹⁸¹, voidaan antaa lähinnä yleisluontoisia ohjeita siitä, milloin päämiehen ymmärryskyvyn on yleensä katsottava menneen. Tämä puolestaan riippuu pitkälti päämiehen terveydentilasta eli siitä syystä, miksi tämä edunvalvontaan on päätynt. Edunvalvontaan määräämisen lääketieteellistä perustetta ei ole

¹⁷⁴ *Mäki-Petäjä-Leinonen*: Vanhuksen oikeudellinen toimintakyky > Lääkäri oikeudellisen toimintakyvyn arvioitsijana.

¹⁷⁵ *Mäki-Petäjä-Leinonen – Juva – Pirttilä*: Dementoituvan ihmisen oikeudellinen toimintakyky ja sen lääketieteellinen arviointi s. 953-954.

¹⁷⁶ *Kangas*: Lääkärintodistus oikeudellisesta kelpoisuudesta ja sairaudesta laillisena esteenä s. 1455.

¹⁷⁷ *Anttila*: Psykykinen ja oikeudellinen toimintakyky ja edunvalvonta s. 61.

¹⁷⁸ *Aalto-Heinilä – Mäki-Petäjä-Leinonen*: Päämiehen itsemääräämisoikeuden tukeminen s. 228.

¹⁷⁹ *Mäki-Petäjä-Leinonen*: Ikääntymisen ennakointi s. 302.

¹⁸⁰ *Mäki-Petäjä-Leinonen – Juva – Pirttilä*: Dementoituvan ihmisen oikeudellinen toimintakyky ja sen lääketieteellinen arviointi s. 953-954.

¹⁸¹ *Mahkonen*: Lääkärintodistus holhous- ja testamenttikysymyksissä s. 808.

rajoitettu, vaan perusteeksi voi periaatteessa tulla mikä tahansa sairaus tai häiriötila¹⁸². Edunvalvonnan syytä ei tilastoida, mikä pakottaa turvautumaan käytännön toimijoiden arvioihin päämiesten jakaumasta¹⁸³. Täysi-ikäiset päämiehet voidaan jakaa karkeasti kolmeen ryhmään sillä perusteella, minkä takia he edunvalvontaa tarvitsevat. Nämä ryhmät ovat vanhukset ja muistisairaat, mielenterveysongelmaiset sekä kehitysvammaiset¹⁸⁴. Kutakin ryhmää käsitellään tarkemmin seuraavissa alaluvuissa.

Lääketieteellisessä tutkimuksessa on katsottu, että päätöksentekokyky sisältää neljä osaluuetta, jotka ovat: 1) ymmärryskyky eli kyky ymmärtää päätöksentekoon tarvittava tieto, 2) kyky hahmottaa, miten tieto liittyy omaan elämään, 3) päättelykyky eli kyky käsitellä ja soveltaa tätä tietoa ja 4) ilmaisukyky eli kyky ilmaista päätös.¹⁸⁵ Toisin sanoen päätöksentekokykyisen henkilön tulee riittävässä määrin ymmärtää päätettävän asian sisältö ja vaihtoehdot sekä sen, mitä päätöksenteko merkitsee ja mitä päätöksestä tai sen tekemättä jättämisestä seuraa. Näiden ohella olennaista on, että hän pystyy kertomaan muille päätöksensä sisällön.¹⁸⁶ Myös oiretiedostuksella eli potilaan tietoisuudella omasta sairaudestaan on keskeinen merkitys. Oiretietoinen henkilö voi nimittäin kompensoida sairautensa aiheuttamaa haittaa erilaisin apukeinoin, kun taas oiretiedostuksen puute voi tarkoittaa, että lievätkin oireet saavat potilaan tekemään itselleen vahingollisia oikeustoimia¹⁸⁷.

3.2 Vanhuus ja muistisairaudet

Ikääntyminen tuo mukanaan monia biologisia ja fysiologisia muutoksia, jotka kasvattavat terveyden heikkenemisen todennäköisyyttä¹⁸⁸. Suuri osa vanhuksista on kuitenkin

¹⁸²*Kiuru*: Holhousoikeutta lääkäreille s. 9 ja edelliseen tukeutuen *Anttila*: Psykykinen ja oikeudellinen toimintakyky ja edunvalvonta s. 60.

¹⁸³*Anttilan* tutkimuksen mukaan vuonna 2006 dementia oli ylivoimaisesti yleisin edunvalvontaan määrittämisen syy, minkä hän katsoi johtuvan lähinnä dementian yleistymisestä väestön ikääntyessä. Aineiston ajallinen ja alueellinen otanta oli kuitenkin melko rajattu, joten tämän enempää johtopäätöksiä ei siitä voida tehdä. Ks. *Anttila*: Psykykinen ja oikeudellinen toimintakyky ja edunvalvonta s. 61 ja liitteet 1-5.

¹⁸⁴*Pitkänen*: Yleisten edunvalvojien asiakasmäärät paisuneet s. 8-9. *Kiuru* ja *Rubanin* mainitsevat tyypillisinä syinä dementian, harhaluuloisuushäiriöt, skitsofrenian, masentuneisuuden ja kehitysvammaisuuden, mikä pitkälti vastaa esittämäni jakoa. Ks. *Kiuru*: Holhousoikeutta lääkäreille s. 9 ja *Rubanin*: Holhoustoimen edunvalvontapalveluiden järjestäminen ja toteuttaminen s. 56.

¹⁸⁵*Hietanen*: Oikeustoimikelpoisuuden neuropsykologinen arviointi s. 534.

¹⁸⁶*Hietanen*: Oikeudellisen toimintakyvyn arviointi > Oikeudellisen toimintakyvyn selvittäminen.

¹⁸⁷*Pirttilä ym.*: Alzheimerin tauti ja oikeudellinen toimintakyky s. 4519.

¹⁸⁸*Rantanen ym.*: Lukijalle.

toimintakykyisiä elämänsä loppuun asti¹⁸⁹. Ei siis voida olettaa, että oikeudellinen toimintakyky puuttuisi jonkin tietyn iän jälkeen. Muutoinhan kukaan ei uskaltaisi tehdä oikeustoimia tämän iän ylittäneiden kanssa, ja ikääntyneiden itsemääräämisoikeutta rajoitettaisiin perusteetta.¹⁹⁰ Ikääntyneen oikeudellisen toimintakyvyn puuttumisen taustalla ei normaalisti ole pelkkä vanheneminen, vaan jokin sairaus, yleensä muistisairaus¹⁹¹.

Muistisairaudet ovat sairauksia, jotka heikentävät muistia ja muita tiedonkäsittelyn osa-alueita, kuten hahmottamiskykyä ja kielellisiä toimintoja¹⁹². Dementiaalla puolestaan tarkoitetaan tiedonkäsittelyn heikentymistä siinä määrin, ettei potilas kykene selviytymään jokapäiväisessä elämässään. Dementia ei siis itsessään ole muistisairaus, vaan muistisairauden oire.¹⁹³ Kuten todettua, vaikka muistisairaita on myös nuoremmassa ikäluokissa, todennäköisyys sairastua muistisairauteen kasvaa, mitä vanhemmaksi ihminen tulee¹⁹⁴.

Muistisairaudet vaikuttavat myös potilaan oikeudelliseen toimintakykyyn. Kielellisten toimintojen eli puheen ja tekstin tuottamisen ja ymmärtämisen heikkeneminen tekee monimutkaisen oikeudellisen tekstin ymmärtämisestä vaikeaa¹⁹⁵. Toiminnanohjauksen häiriöt haittaavat oikeudellista toimintakykyä merkittävästi, kun ihminen ei pysty suunnittelemaan tai toteuttamaan monimutkaista ajattelua vaativia asioita tai arvioimaan niiden tuloksia¹⁹⁶. Muistamisvaikeudet eivät välttämättä suoraan heikennä toimintakykyä, mutta yhdessä muiden oireiden kanssa ne edesauttavat päätöksentekokyvyn heikkenemistä, kun asiat eivät pysy muistissa. Myös muistisairauksiin tyypillisesti kuuluva tarkkaavaisuuden lasku kuihduttaa oikeudellista toimintakykyä.¹⁹⁷

¹⁸⁹ *Mäki-Petäjä-Leinonen*: Ikääntymisen ennakointi s. 31.

¹⁹⁰ *Mäki-Petäjä-Leinonen*: Dementoituvan henkilön oikeudellinen asema s. 174.

¹⁹¹ *Mäki-Petäjä-Leinonen*: Vanhuksen oikeudellinen toimintakyky > Oikeudellisen toimintakyvyn määritelmä.

¹⁹² *Erkinjuntti ym.*: Muistisairaudet: käsitteitä ja termejä > Muistisairaus.

¹⁹³ *Erkinjuntti ym.*: Muistisairaudet: käsitteitä ja termejä > Dementia.

¹⁹⁴ *Viramo – Sulkava*: Muistisairauksien epidemiologia > Muistisairauksien vallitsevuus.

¹⁹⁵ *Mäki-Petäjä-Leinonen – Juva – Pirttilä*: Dementoituvan ihmisen oikeudellinen toimintakyky ja sen lääketieteellinen arviointi s. 948.

¹⁹⁶ *Pirttilä ym.*: Alzheimerin tauti ja oikeudellinen toimintakyky s. 4518.

¹⁹⁷ *Mäki-Petäjä-Leinonen – Juva – Pirttilä*: Dementoituvan ihmisen oikeudellinen toimintakyky ja sen lääketieteellinen arviointi s. 947.

Muistisairauksista yleisin on Alzheimerin tauti, jota potee 60-70 % kaikista keskivaikeasti tai vaikeasti muistisairaista¹⁹⁸. Tauti pahenee ennustettavalla tavalla vaiheittain¹⁹⁹. Varhaisessa vaiheessa esiintyy arkipäiväistä mutta toistuvaa unohtelua, joka pahenee lievässä vaiheessa päivittäistä toimintaa haittaavaksi. Tällöin mukaan tulevat myös muut tiedonkäsittelyn ongelmat. Keskivaikeassa vaiheessa potilas on jo selvästi dementoitunut. Tavallisetkaan askareet eivät enää onnistu ja asiat eivät jää mieleen. Käyttöoireita ilmenee yhä enemmän, ja potilas saattaa alkaa nähdä harhoja. Vaikeassa vaiheessa muistisairas tarvitsee apua jo kaikissa perustoiminnoissa, kuten pukemisessa ja vessassa käymisessä, eikä häntä voi jättää yksin.²⁰⁰ Alzheimerin taudissa merkittävää perustason paranemista ei tapahdu. Sen sijaan itse tautiin liittymättömät tekijät, kuten tulehdukset, saattavat tilapäisesti pahentaa tilannetta.²⁰¹

Muita mainitsemisen arvoisia muistisairauksia ovat aivoverenkiertosairauksiin liittyvät muistisairaudet, Lewyn kappale -tauti sekä otsa-ohimolohkorappeumat, joista yleisin on otsalohkodementia. Myös Parkinsonin tautiin voi liittyä muistisairautta.²⁰² Oikeudelliselta kannalta tarkasteltuna aivoverenkiertosairauksien muistisairauksista tulee tietää se, että toisin kuin Alzheimerin taudissa oireet voivat alkaa äkillisesti ja eteneminen voi olla sykkähdyksittäistä, kun taas AT etenee tasaisesti²⁰³. Otsalohkodementiassa huomion arvoiseksi muodostuu erityisesti impulssikontrollin puute, joka tekee potilaista arvaamattomia ja helposti johdateltavia²⁰⁴. Lewyn kappale -taudin puolestaan erottaa Alzheimerin taudista se, että sen oireet voivat vaihdella jopa tunnista toiseen, mitä AT:ssa ei tapahdu. Toisaalta muisti ja kielelliset toiminnot eivät heikkene Lewyn kappale -taudissa yhtä pahasti, mutta esimerkiksi hahmotus- ja ongelmanratkaisukyky sekä informaation prosessoinnin nopeus ovat tyypillisesti heikompia kuin Alzheimerin taudissa.²⁰⁵

¹⁹⁸Viramo – Sulkava: Muistisairauksien epidemiologia > Muistisairauksien vallitsevuus > Alzheimerin tauti.

¹⁹⁹Remes – Hallikainen – Erkinjuntti: Alzheimerin taudin kliininen kuva ja taudinmääritys > Tyypillisin vaiheiden etenevä aivosairaus ja Alzheimerin taudin aivomuutosten valikoiva alueellinen lisääntyminen ja oirekuva.

²⁰⁰Remes – Hallikainen – Erkinjuntti: Alzheimerin taudin kliininen kuva ja taudinmääritys > Alzheimerin taudin kliiniset oireet ja löydökset.

²⁰¹Mäki-Petäjä-Leinonen – Juva – Pirttilä: Dementoituvan ihmisen oikeudellinen toimintakyky ja sen lääketieteellinen arviointi s. 955.

²⁰²Erkinjuntti ym.: Muistisairaudet: käsitteitä ja termejä ja Viramo – Sulkava: Muistisairauksien epidemiologia > Muistisairauksien vallitsevuus.

²⁰³Melkas – Jokinen – Erkinjuntti: Aivoverenkiertosairauden muistisairaus > Alzheimerin tauti ja aivoverenkiertosairaus.

²⁰⁴Mäki-Petäjä-Leinonen – Juva – Pirttilä: Dementoituvan ihmisen oikeudellinen toimintakyky ja sen lääketieteellinen arviointi s. 950.

²⁰⁵Rinne: Lewyn kappale -tauti > Lewyn kappale -taudin diagnoosi ja erotusdiagnoosi.

Yleisesti ottaen voidaan sanoa, että muistisairauden ollessa varhaisessa tai lievässä vaiheessaan henkilö on yhä oikeudellisesti toimintakykyinen. Vastaavasti taudin saavutettua vaikean vaiheensa on oikeudellinen toimintakyky pääsääntöisesti lakannut. Arvioinnin kannalta ongelmalliseksi muodostuu siis keskivaikea vaihe.²⁰⁶

Oikeustieteessä on perinteisesti katsottu, että vaikeastikin dementoitunut henkilö voisi olla niin sanottuina valoisina hetkinään oikeudellisesti toimintakykyinen, vaikka tämä muuten olisikin toimintakyvytön. Lääketieteen näkökulmasta muistisairauksissa tämä ei kuitenkaan ole yleensä mahdollista lukuun ottamatta Lewyn kappale -tautia.²⁰⁷ Ainakaan yleisimmässä, ja tätä kautta relevanteimmassa, Alzheimerin taudissa valoisia hetkiä ei esiinny, vaan sitä sairastava menettää oikeudellisen toimintakykynsä lopullisesti jossain keskivaikean dementian vaiheessa²⁰⁸. On tosin mahdollista, että potilaan tila paranee tilapäisestä häiriöstä takaisin tautivaiheen mukaiselle perustasolle, mutta itse perustaso ei parane²⁰⁹.

3.3 Muut edunvalvontaan johtavat tekijät

Kuten aiemmin mainittiin, edunvalvontaan määrittämisen perusteeksi kelpaa mikä tahansa sairaus, joka tekee henkilöstä kykenemättömän huolehtimaan asioistaan, jos nämä asiat eivät tule hoidetuksi muulla tavoin. Muistisairauksien ohella tyypillisiä edunvalvonnan taustasyitä ovat esimerkiksi skitsofrenia, harhaluuloisuushäiriöt, masentuneisuus ja kehitysvammaisuus.²¹⁰

Skitsofrenia ja harhaluuloisuushäiriöt ovat psykoosisairauksia eli sairauksia, joihin liittyy psykoottisia oireita. Psykoosilla tarkoitetaan todellisuudentajun vakavaa häiriintymistä, joka voi ilmetä harhaluuloina, aistiharhoina, puheen tai käytöksen huomattavana hajanaisuutena tai

²⁰⁶Mäki-Petäjä-Leinonen – Juva – Pirttilä: Dementoituvan ihmisen oikeudellinen toimintakyky ja sen lääketieteellinen arviointi s. 953.

²⁰⁷Koponen – Juva – Hietanen: Muistipotilaan oikeudellisen toimintakyvyn arviointi hoitavan lääkärin kannalta > Muistipotilaan oikeudellisen toimintakyvyn selvittämisen vaiheet.

²⁰⁸Pirttilä ym.: Alzheimerin tauti ja oikeudellinen toimintakyky s. 4520.

²⁰⁹Mäki-Petäjä-Leinonen – Juva – Pirttilä: Dementoituvan ihmisen oikeudellinen toimintakyky ja sen lääketieteellinen arviointi s. 956.

²¹⁰Kiuru: Holhousoikeutta lääkäreille s. 9 ja Rubanin: Holhousvoimien edunvalvontapalveluiden järjestäminen ja toteuttaminen s. 56.

katatonisina²¹¹ oireina. Lievät psykoottiset kokemukset ovat kuitenkin yllättävän yleisiä, eikä niitä tule tulkita varmaksi merkiksi varsinaisesta sairaudesta.²¹²

Skitsofreniaan sairastuu elämänsä aikana noin 1 % suomalaisista, mutta Pohjois- ja Itä-Suomessa luku on jopa 1,9 %.²¹³ Suurin osa sairastuneista on nuoria tai nuoria aikuisia²¹⁴, ja tauti on jonkin verran yleisempi miehillä kuin naisilla²¹⁵. Skitsofrenian oireet vaihtelevat yksilöstä riippuen²¹⁶. Yleisimpiä skitsofreniaoireita ovat monenlaiset harhaluulot eli virheelliset uskomukset, joista potilas pitää kiinni, vaikka ulkopuolinen osoittaisi ne paikkaansa pitämättömäksi.²¹⁷ Muita keskeisiä skitsofrenian oireita ovat esimerkiksi aistiharhat, joista yleisimpiä ovat kuuloharhat, hajanainen eli sekava puhe ja erikoinen käytös sekä puheen köyhtyminen²¹⁸. Lisäksi potilaasta voi tulla aloitekyvytön²¹⁹ ja masentunut²²⁰. Oikeudellisesti relevanttia on myös toiminnanohjauksen heikkeneminen²²¹.

Harhaluuloisuushäiriöt ovat sairauksia, joissa henkilöllä on skitsofrenian kaltaisia harhaluuloja ilman, että tällä on merkittävässä määrin muita skitsofrenian oireita. Kuten skitsofreniassakin, normaalit epä- tai harhaluulot eivät vielä tee ihmisestä sairasta, vaan harhaluuloisuushäiriö edellyttää, että ihminen jatkuvasti tulkitsee tapahtumia väärästä uskomuksestaan käsin.²²² Harhaluuloja on monia erilaisia. Yleisin näistä on vainoharhainen harhaluuloisuus, jossa keskiössä on ajatus siitä, että jokin henkilö tai taho vainoaa potilasta²²³. Yksityisoikeudellisesti merkittäviä ovat myös esimerkiksi erotomaaninen harhaluuloisuus,

²¹¹Katatonian on psykiatrinen oireyhtymä, johon voi liittyä monenlaisia oireita, esimerkiksi jähmettyminen ja reagoimattomuus ärsykkeisiin. Ks. esim. *Koponen – Vataja: Neurokognitiiviset häiriöt, muistisairaudet ja elimelliset aivo-oireyhtymät > Elimelliseen sairauteen liittyvä katatonian.*

²¹²*Suvisaari – Jääskeläinen – Lönnqvist: Muut psykoosit > Psykoottiset oireet ja psykoottiset häiriöt.*

²¹³*Suvisaari ym.: Skitsofrenia > Skitsofrenian epidemiologia > Ilmaantuvuus ja vallitsevuus > Vallitsevuus.*

²¹⁴*Suvisaari ym.: Skitsofrenia > Skitsofrenian epidemiologia > Myöhään alkava skitsofrenia.*

²¹⁵*Suvisaari ym.: Skitsofrenia > Skitsofrenian epidemiologia > Ilmaantuvuus ja vallitsevuus > Ilmaantuvuus.*

²¹⁶*Suvisaari ym.: Skitsofrenia > Skitsofrenian oirekuva > Keskeiset oireet.*

²¹⁷*Suvisaari ym.: Skitsofrenia > Skitsofrenian oirekuva > Harhaluulot.*

²¹⁸*Suvisaari ym.: Skitsofrenia > Skitsofrenian oirekuva > Aistiharhat, Ajatushäiriöt ja hajanainen puhe ja Hajanainen käytös.*

²¹⁹*Suvisaari ym.: Skitsofrenia > Skitsofrenian oirekuva > Negatiiviset oireet > Tahdottomuus (avolitia).*

²²⁰*Suvisaari ym.: Skitsofrenia > Skitsofrenian oirekuva > Mielialaoireet, ahdistuneisuus ja itsetuhoisuus > Masennusoireet.*

²²¹*Suvisaari ym.: Skitsofrenia > Skitsofrenian oirekuva > Kognitiivisen toimintakyvyn häiriöt > Tarkkaavuus, prosessointi ja toiminnanohjaus.*

²²²*Suvisaari – Jääskeläinen – Lönnqvist: Muut psykoosit > Harhaluuloisuushäiriö.*

²²³*Suvisaari – Jääskeläinen – Lönnqvist: Muut psykoosit > Harhaluuloisuushäiriö > Vainoharhainen harhaluuloisuus.*

jossa potilas uskoo, että tietty henkilö on rakastunut häneen²²⁴, suuruusharhainen harhaluuloisuus, jossa potilas kokee itsensä todellista asemaansa vaikutusvaltaisemmaksi²²⁵ ja mustasukkaisuusharhainen harhaluuloisuus, jossa potilas on voimakkaan mustasukkainen ilman syytä²²⁶.

Myöskään mielenterveyden häiriöt eivät suoraan vie päämiehen oikeudellista toimintakykyä, vaan tällöinkin tilannetta on arvioitava tapauskohtaisesti. Ratkaisevaa on henkilön oireiden luonne ja oiretiedostus suhteessa oikeustoimen monimutkaisuuteen ja suuruusluokkaan. Lisäksi on syytä huomioida päämiehen mahdollinen päihteiden käyttö.²²⁷

Pohdittaessa onko harhaluuloa pidettävä oikeudellisen toimintakyvyn poistavana, ratkaisevaa on, onko harhaluulon sisältö yhteydessä päätettävään asiaan. *Juvan* esimerkkiä mukaillen esimerkiksi kuvitelmat naapuruston huumejengeistä eivät välttämättä estä päämiestä ilmaisemasta pätevästi kantaansa muualla sijaitsevan mökkinsä myyntiin.²²⁸ Toki rajanveto voi olla hankalaa, koska harhaluuloista vapaa henkilö olisi saattanut toimia eri tavalla. Loppujen lopuksi tullaan aina kokonaisharkintaan.

Skitsofrenian aiheuttamista aistiharhoista näköharhat harvoin vaikuttavat oikeudelliseen toimintakykyyn, mutta kuuloharhat voivat olla ongelmallisia, jos päämies toimii päänsisäisten ääntensä ohjaamana²²⁹. Lisäksi kielelliset vaikeudet vaikeuttavat huomattavasti tahdon ilmaisemista ja, kuten muistisairauksienkin osalta, toiminnanohjauksen heikkeneminen kuluttaa päämiehen kykyä asioiden pitkän tähtäimen suunnitteluun.

²²⁴*Suvisaari – Jääskeläinen – Lönnqvist*: Muut psykoosit > Harhaluuloisuushäiriö > Erotomaaninen harhaluuloisuus.

²²⁵*Suvisaari – Jääskeläinen – Lönnqvist*: Muut psykoosit > Harhaluuloisuushäiriö > Suuruusharhainen harhaluuloisuus.

²²⁶*Suvisaari – Jääskeläinen – Lönnqvist*: Muut psykoosit > Harhaluuloisuushäiriö > Mustasukkaisuusharhainen harhaluuloisuus.

²²⁷*Juva*: Neuropsykiatrisen potilaan oikeudellisen toimintakyvyn arviointi s. 1888-1889.

²²⁸*Juva*: Neuropsykiatrisen potilaan oikeudellisen toimintakyvyn arviointi s. 1888.

²²⁹*Juva*: Neuropsykiatrisen potilaan oikeudellisen toimintakyvyn arviointi s. 1890.

Depressiot eli arkikielessä masennukset ovat oireyhtymä, jossa masennuksen tunne on muuttunut pitkäaikaiseksi ja siihen liittyy myös muita oireita kuin pelkkä alakuloisuus, keskeisimpänä mielihyvän menetys ja väsymysoireet²³⁰. Depressioista kärsii noin 5-7 % suomalaisista²³¹. Depressiot heikentävät lähes poikkeuksetta psykososiaalista toimintakykyä²³², mutta tämä ei vielä tarkoita, että potilas on katsottava oikeudellisesti toimintakyvyttömäksi. Depressioita on nimittäin eri vaikeusasteisia²³³. Oikeudellisen toimintakyvyn mahdollisesti poistavia ovat lähinnä vaikeat tai psykoottiset masennukset²³⁴, joita sairastavat ovat selvästi työkyvyttömiä ja vaativat jatkuvaa seurantaa ja huolenpitoa²³⁵. Toisaalta vakavakaan masennus ei välttämättä johda edunvalvonnan tarpeeseen, jos potilaalla on joku toinen henkilö, joka voi ottaa asiat väliaikaisesti hoitoonsa²³⁶.

Kehitysvammaisuus voidaan määritellä älyllisen kehityksen häiriöksi, jonka seurauksena henkilön on vaikeaa oppia uusia asioita ja soveltaa oppimaansa sekä hallita omaa elämäänsä ilman tukea ja apua²³⁷. Kehitysvammaisuuden tarkempaa määrittelyä vaikeuttaa se, että kyseessä on hyvin heterogeeninen joukko. Suurin ryhmä ovat Down-henkilöt, mutta hekin ovat keskenään erilaisia.²³⁸ Kehitysvammaisia on noin 1 % suomalaisista, ja heistä miehiä on enemmän kuin naisia²³⁹. Oikeudelliselta kannalta merkittävää on, että kehitysvammaisuus heikentää kykyä abstraktiin ajatteluun, päättely- ja ongelmanratkaisukykyä sekä kykyä ymmärtää syy-seuraussuhteita ja vaikeuttaa kommunikointia ja toiminnanohjausta²⁴⁰.

On kuitenkin otettava huomioon, että kehitysvammaisuus voidaan jakaa lievään, keskivaikeaan, vaikeaan ja syvään kehitysvammaisuuteen. Lievästi kehitysvammaiset voivat asua yksin ja huolehtia taloudestaan, mutta jo keskivaikeasti kehitysvammaiset tarvitsevat

²³⁰ *Isometsä*: Depressiiviset häiriöt > Depression ja masennuksen käsitteet ja Masennustilan ja toistuvan masennuksen diagnoosi.

²³¹ *Isometsä*: Depressiiviset häiriöt > Masennushäiriöiden epidemiologia > Depressiot Suomessa.

²³² *Isometsä*: Depressiiviset häiriöt > Depressio ja toimintakyky.

²³³ *Isometsä*: Depressiiviset häiriöt > Masennustilan ja toistuvan masennuksen diagnoosi > Depression vaikeusaste.

²³⁴ *Isometsä – Lindberg*: Mielialahäiriöt s. 234.

²³⁵ *Isometsä*: Depressiiviset häiriöt > Masennustilan ja toistuvan masennuksen diagnoosi > Depression vaikeusaste.

²³⁶ Näin kaksisuuntaisen mielialahäiriön depressiivisen vaiheen osalta *Juva*: Neuropsykiatrisen potilaan oikeudellisen toimintakyvyn arviointi s. 1891.

²³⁷ *Koskentausta – Åberg*: Älyllinen kehitysvammaisuus s. 271.

²³⁸ *Arvio*: Mitä on kehitysvammaisuus > Kehitysvammakäsite > Kehitysvamman määritelmä ja diagnostiset kriteerit > Ei ole olemassa tyypillistä kehitysvammaista.

²³⁹ *Arvio*: Mitä on kehitysvammaisuus > Kehitysvammakäsite > Kehitysvammaisuuden yleisyys.

²⁴⁰ *Koskentausta – Åberg*: Älyllinen kehitysvammaisuus s. 273.

asumispalveluita, eivätkä ymmärrä rahan arvoa.²⁴¹ Tosin lievästi kehitysvammaisetkin tarvitsevat talouden ja raha-asioiden hoidossa apua²⁴², joten edunvalvonta tulee heidänkin kohdallaan vähintään harkittavaksi. Edunvalvojan on syytä huomioida päämiehen kehitysvamman aste pohtiessaan, millainen merkitys tämän tahdonilmaisuille tulee antaa ja esimerkiksi minkä verran käyttövaroja tämä tarvitsee. Kehitysvammaiset eivät ole samanlaisia, eikä heitäkään saa yliholhota pelkän diagnoosinsa vuoksi.

Addiktio eli riippuvuus voidaan määritellä toiminnaksi tai aineen käytöksi, joka johtaa yksilön terveyden merkittävään heikkenemiseen, kyvyttömyyteen säädellä toimintaa tai aineen käyttöä, sietokyvyn kasvuun sekä vieroitusoireiden ilmenemiseen toiminnan tai käytön loputtua²⁴³. Keskeisiä addiktioita ovat esimerkiksi päihderiippuvuudet²⁴⁴ ja rahapeliiriippuvuus²⁴⁵. Addiktio itsessään ole edunvalvojan määräämisen peruste. Sama koskee tuhlailevaista elämäntapaa.²⁴⁶ Jos ihminen kykenee yhä itse hoitamaan omat asiansa, ei yhteiskunnalla ole oikeutta puuttua edunvalvojamääräyksellä siihen, miten hän elämäänsä haluaa elää. Tätä edellyttää jo lievimmän riittävän keinon periaate. Esimerkiksi alkoholiongelmaisen määrääminen edunvalvontaan edellyttää lähtökohtaisesti toimintakelpoisuutta heikentävän alkoholivaurion tai muun ongelman toteamista, ellei henkilö hae oma-aloitteisesti edunvalvontaan²⁴⁷. Myöskään pelkkä persoonallisuushäiriö²⁴⁸ ei ole peruste edunvalvonnalle, vaikka siitä henkilölle saattaisikin olla hyötyä²⁴⁹.

Oma lukunsa on se, että elämänhallinnan puute, addiktio tai mielenterveyden ongelmat saattavat saada ihmisen hakeutumaan oma-aloitteisesti edunvalvonnan piiriin, kun tämä kokee, ettei hän sairautensa vuoksi jaksakaan enää hoitaa asioitaan. Edunvalvontaan oma-

²⁴¹ *Arvio*: Mitä on kehitysvammaisuus? > Kehitysvammakäsite > Kehitysvammaisuuden diagnostiikka > Kehitysvamman taso.

²⁴² *Arvio*: Mitä on kehitysvammaisuus > Kehitysvammakäsite > Kehitysvammaisuuden diagnostiikka > Kehitysvamman taso.

²⁴³ *Alho*: Addiktio > Addiktio eli riippuvuudet.

²⁴⁴ *Alho*: Addiktio > Päihderiippuvuus, pakonomainen käyttö.

²⁴⁵ *Alho*: Addiktio > Yleistä rahapeliiriippuvuudesta ja Neurobiologinen näkökulma pelinhimoon.

²⁴⁶ *Anttila*: Psykykinen ja oikeudellinen toimintakyky ja edunvalvonta s. 64.

²⁴⁷ *Juva*: Neuropsykiatrisen potilaan oikeudellisen toimintakyvyn arviointi s. 1890.

²⁴⁸ Persoonallisuushäiriöt ovat pitkäaikaisia, joustamattomia ja vakiintuneita käyttäytymismalleja, jotka aiheuttavat henkilölle ja usein myös hänen lähipiirilleen haittaa eri elämäntilanteissa. Ks. *Marttunen – Henriksson*: Persoonallisuushäiriöt > Persoonallisuushäiriö.

²⁴⁹ *Juva*: Neuropsykiatrisen potilaan oikeudellisen toimintakyvyn arviointi s. 1891.

aloitteisesti hakeutuu noin neljännes päämiehistä.²⁵⁰ Tällöin edunvalvontaan määräämisen kynnys voi olla jossain määrin matalampi, kunhan edunvalvonnalle on silti aito tarve ja muut, lievemmat keinot eivät asioiden hoitamiseen sovellu²⁵¹. Oma-aloitteisista edunvalvontahakemuksista päättää holhousviranomainen. Määräämisen edellytyksenä on, että päämies kykenee ymmärtämään edunvalvojan määräämisen merkityksen (HolTL 12 §).

Tiivistetysti voidaan todeta, että edunvalvojan tulisi sopeuttaa rooliaan sen mukaan, mikä sairaus päämiehen toimintakykyä heikentää, ja reagoida myös oikeudellisen toimintakyvyn vaihteluihin. Mielenterveyspotilaiden toimintakyky voi vaihdella huomattavastikin sairauden eri vaiheessa, jolloin edunvalvojan rooli on päämiehen parempina aikoina lähinnä tukija ja tarkkailija, kun taas vaikeina aikoina edunvalvoja on enemmän aktiivinen asioiden hoitaja. Vastaavasti muistisairaana edunvalvojan tulee sairauden kehittyessä muuttua pikkuhiljaa avustajasta asioiden hoitajaksi. Vammaisen henkilön toimintakykyä tulee puolestaan tukea mahdollistamalla tälle esimerkiksi itsenäiset tai tuetut kauppareissut, mikäli tämän terveydentila sen sallii.²⁵²

²⁵⁰ *Jaakkola*: Emilia, 26, hankki edunvalvojan itselleen – saa nyt käyttöönsä 40 euroa kahdesti viikossa: "Aluksi ahdisti, mutta uskon, että näin opin hoitamaan raha-asiani".

²⁵¹ *Välämäki*: Edunvalvontaoikeus s. 43. Oma-aloitteisesta edunvalvojan hakemisesta ja liian matalan kynnyksen riskeistä ks. *Tornberg – Kuuliala*: Suomen edunvalvontaoikeus s. 71-76.

²⁵² *Heikkinen ym.*: Holhoustili s. 43.

4 Päämiehen taloudellisten asioiden hoito

4.1 Taloudellisten asioiden hoidon lähtökohtia

Edunvalvonta on perusluonteeltaan päämiehen taloudellisten asioiden hoitoa²⁵³. Henkilöä koskevien asioiden hoito on siihen nähden toissijaista²⁵⁴. Päämiehen tahdonilmaisujen merkityksen tarkastelu siis käytännössä edellyttää päämiehen omaisuuden hoidon perusperiaatteiden avaamista. Edunvalvonnan johtajatuksena on päämiehen taloudellisen toimeentulon turvaaminen tämän omaisuutta säilyttämällä ja tilanteen salliessa sitä sijoittamalla. Näin päämiestä suojellaan siltä, ettei tämä itse tai joku muu hävitä päämiehen omaisuutta tämän vahingoksi. Tällä tavoin taloudellinen edunvalvonta heijastelee päämiehen suojaamisen periaatetta.

On tärkeää muistaa, ettei edunvalvojan määrääminen lähtökohtaisesti rajoita päämiehen oikeutta määrätä omaisuudestaan. Toimintakelpoisuudeltaan rajoittamattomalla päämiehellä on tähän täysin rinnakkainen kelpoisuus edunvalvojan kanssa. Ainoana poikkeuksena on HolTL 31 §, jonka mukaan edunvalvojan hoitaman omaisuuden piiriin kuuluvista saatavista saa määrätä vain edunvalvoja.²⁵⁵ Tämä kattaa myös päämiehen pankkitilit, ja edunvalvojalla onkin yksinomainen toimivalta päättää siitä, kuka saa nostaa päämiehen tileillä olevia varoja. Käytännössä edunvalvoja siis usein päättää, minkä verran varoja päämies tililtään saa riippumatta siitä, onko tämän toimintakelpoisuutta rajoitettu vai ei.²⁵⁶ Teoriassa edunvalvojalla on mahdollisuus antaa päämiehelle käyttöoikeus tiliin²⁵⁷, mutta useimmiten päämiehelle avataan erillinen käyttövaratili²⁵⁸.

Taloudellisten asioiden hoito on perusluonteeltaan konservatiivista eli turvaavaa ja säilyttävää²⁵⁹. Päämiehen hyvinvoinnin takaamiseksi holhoustoimilaissa on annettu tarkempia ohjeita omaisuuden hoidosta ja siitä, mitä omaisuutta on jätettävä päämiehen vallintaan.

²⁵³ *Välimäki*: Edunvalvontaoikeus s. 21.

²⁵⁴ *Mäki-Petäjä-Leinonen*: Holhoustoimilaki ja aikuisen edunvalvonta s. 36.

²⁵⁵ *Välimäki* Edunvalvontaoikeus s. 81.

²⁵⁶ *Aalto-Heinilä – Mäki-Petäjä-Leinonen*: Päämiehen itsemääräämisoikeuden tukeminen s. 218. Vrt. tosin *Leilas*: Yleisen edunvalvojan havaintoja päämiehen itsemääräämisoikeudesta s. 72.

²⁵⁷ *Mäki-Petäjä-Leinonen*: Päämies rationaalisena toimijana s. 15-17.

²⁵⁸ *Heikkinen ym.*: Holhoustili s. 44.

²⁵⁹ *Välimäki*: Edunvalvontaoikeus s. 84.

Perusajatus on ilmaistu HolTL 37.1 §:ssä, jonka mukaan päämiehen omaisuutta on hoidettava sillä tavoin, että omaisuus ja sen tuotto voidaan käyttää hänen hyödykseen ja tyydyttämään päämiehen henkilökohtaisia tarpeita. Tässä tehtävässä edunvalvojan tulee tunnollisesti pitää huolta päämiehen oikeuksista ja edistää hänen parastaan. Edunvalvonnan ensisijaisena tavoitteena ei siis ole päämiehen varallisuuden kasvattaminen, vaan päämiehen on lähtökohtaisesti saatava nauttia omaisuudestaan asianmukaisella tavalla edunvalvonnasta huolimatta²⁶⁰. Eri asia toki on, miten hyvin tämä tavoite käytännössä toteutuu.

Päämiehen vallintaan on HolTL 38 §:n mukaisesti aina jätettävä omaisuus, jota tämä tarvitsee henkilökohtaista käyttöönsä varten, sekä kohtuullinen määrä käyttövaroja. Käyttövarojen antaminen on edunvalvojan ehdoton velvollisuus, ja niitä saa olla antamatta vain, jos on ilmeistä, ettei päämies pysty niitä käyttämään²⁶¹. Edunvalvojan on huolehdittava käyttövarojen maksamisesta oma-aloitteisesti ilman päämiehen pyyntöäkin²⁶². Lisäksi edunvalvojan on mahdollistettava päämiehelle olosuhteisiin nähden tavanomaisten ja taloudelliselta merkitykseltään vähäisten lahjojen antaminen. Itse edunvalvoja ei saa päämiehen omaisuutta lahjoittaa, vaan tätä koskee tiukka lahjoituskielto, joka kattaa myös esimerkiksi alihintaiset kaupat²⁶³. Päämiehen edunvalvonnan aikana ansaitsemat työansiot kuuluvat tämän yksinomaiseen vallintaan (HolTL 25.1 §). Nämä edunvalvojan toimivallan rajoitukset koskevat yhtä lailla myös vajaavaltaiten edunvalvoja²⁶⁴.

Vajaavaltainenkin päämies saa lähtökohtaisesti käyttää kaikkea edellä mainittua omaisuutta, sen sijaan tullutta omaisuutta eli surrogaattia sekä tuottoa miten parhaaksi näkee (HolTL 25.1 §). Edunvalvoja voi luovuttaa päämiehen vallintaan muutakin omaisuutta, jolloin se siirtyy pois hänen kontrollistaan päämiehen yksin vallittavaksi²⁶⁵. Vajaavaltaisen päämiehen vallintaoikeutta rajoittaa kuitenkin edunvalvojan mahdollisuus ottaa haltuunsa päämiehen vallinnassa olevaa omaisuutta, jos päämies käyttää omaisuuttaan tavalla, joka on selvästi vastoin hänen etuaan tai jos siihen on ilmeinen vaara (HolTL 25.2 §). Työansioiden

²⁶⁰HE 146/1998 vp s. 48.

²⁶¹Heikkinen ym.: Holhoustili s. 42 ja edelliseen tukeutuen Mikkilä: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 254.

²⁶²EOA 1422/4/11 s. 3.

²⁶³Lahjoituskiellon alasta ja ongelmista ks. esim. *Kolehmainen*: Edunvalvonta, lahja ja jäämistösuunnittelu kokonaisuudessaan.

²⁶⁴Välimäki: Edunvalvontaoikeus s. 78.

²⁶⁵Välimäki: Edunvalvontaoikeus s. 79.

haltuunottoon tarvitaan tosin holhousviranomaisen suostumus. Käyttövaroista edunvalvoja voi ottaa haltuun vain niistä kertyneen, päämiehen tarpeisiin nähden liiallisena pidettävän säästön²⁶⁶.

Haltuunottomahdollisuus edunvalvojalla on käytettävissään myös silloin, kun päämiehen toimintakelpoisuutta on osittain rajoitettu, jos omaisuus kuuluu kelpoisuuden rajoituksen piiriin²⁶⁷. Sen sijaan mitään toimintakelpoisuudeltaan rajoittamattoman päämiehen omaisuutta edunvalvoja ei voi periaatteessa ottaa haltuunsa, mikäli päämies tätä vastustaa. Täten jos päämiehen etu edellyttäisi, että omaisuus on saatava edunvalvojan haltuun, mutta päämies ei suostu yhteistyöhön, olisi harkittava toimintakelpoisuuden rajoittamista.²⁶⁸ Seuraavassa luvussa selostettavan korkeimman oikeuden ratkaisun *KKO 2005:2* myötä on kuitenkin käytännössä tulkittu, että edunvalvojalla on kelpoisuus ottaa haltuunsa myös toimintakelpoisuudeltaan rajoittamattoman päämiehen omaisuutta tämän vastustuksesta riippumatta²⁶⁹. Käyttövaroja ei muu kuin sivuuttava edunvalvoja silti saa koskaan ottaa haltuunsa²⁷⁰.

Sen lisäksi, että on omaisuutta, joka on aina jätettävä päämiehen vallintaan, HolTL 39.1 §:ssä säädetään omaisuudesta, joka edunvalvojan on lähtökohtaisesti säilytettävä. Tätä omaisuutta ei siis tarvitse pitää päämiehen vallinnassa, mutta siitä ei pääsääntöisesti myöskään saa luopua. Lainkohdan sanamuotoa ”on säilytettävä” voitaisiin tulkita siten, että kyseessä on ehdoton velvollisuus. Säännös on suoraa perua vanhan holhouslain (34/1898) vuoden 1983 osauudistuksesta, jonka esitöissä ei suoraan oteta kantaa siihen, onko velvollisuus ehdoton²⁷¹. Oikeuskirjallisuudessa näyttää kuitenkin vakiintuneen tulkinta, jonka mukaan omaisuudesta voidaan tarvittaessa luopua²⁷². Tämä onkin perusteltua siinä mielessä, että päämiehen taloudellinen tilanne ei aina yksinkertaisesti salli kriteerit täyttävänkään omaisuuden säilyttämistä.

²⁶⁶EOA 1422/4/11 s. 3 ja HE 146/1998 vp s. 40.

²⁶⁷Välimäki: Edunvalvontaoikeus s. 83.

²⁶⁸HE 146/1998 vp s. 49.

²⁶⁹Leilas: Yleisen edunvalvojan havainnot päämiehen itsemääräämisoikeudesta s. 74.

²⁷⁰EOA 1422/4/11 s. 3 ja HE 146/1998 vp s. 40.

²⁷¹HE 224/1982 vp s. 32.

²⁷²Mikkilä: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 267-268 ja Välimäki: Edunvalvontaoikeus s. 85-86.

Joka tapauksessa HolTL 39.1 § ohjaa edunvalvojan päätöksentekoa. Lähtökohtainen säilyttämisvelvollisuus esimerkiksi edellyttää, että omaisuutta realisoitaessa ensin realisoidaan muuntyyppinen omaisuus ja vasta sitten HolTL 39.1 §:n mukainen omaisuus.²⁷³ Kun kyseessä on edunvalvojalle lakitekstissä asetettu nimenomainen, joskaan ei ehdoton, velvollisuus, ei siitä poikkeaminen tule kyseeseen kevein perustein, vaan päämiehen edun on painavasti tätä vaadittava.

Lähtökohtaisen säilyttämisvelvollisuuden piiriin kuuluu ensinnäkin päämiehen asumiseensa tarvitsema omaisuus²⁷⁴. Tämä käsittää itse asunnon lisäksi myös koti-irtaimiston, ja asuntoa koskevassa päätöksenteossa onkin otettava huomioon, että sillä on usein vaikutuksia koti-irtaimiston säilymiseen²⁷⁵. Huomionarvoista on, että velvollisuus on sidottu omaisuuden käyttötarkoitukseen, ei luonteeseen, joten jos päämies ei enää asunnossa asu, säilyttämisvelvollisuuskään ei päde²⁷⁶. Käyttötarkoitussidonnaisuudesta johtuen asunnosta voidaan säilyttämisvelvollisuuden estämättä luopua silloin, kun päämiehen asuminen voidaan näin järjestää tarkoituksenmukaisemmalla tavalla²⁷⁷. Silloinkin, kun päämies ei enää asunnossa asu esimerkiksi laitoshoitoon joutumisen vuoksi, voidaan lähtökohtana silti pitää asunnon säilyttämistä, tarvittaessa vaikka vuokraamalla. Vuokraamisestakin on tosin syytä kuulla päämiestä.²⁷⁸

Toinen säilyttämisvelvollisuuden piiriin kuuluva ryhmä on päämiehen elinkeinon harjoittamista varten tarvitsema omaisuus. Elinkeinotoimintaa ei ole esitöissä sen tarkemmin rajattu, joten kyseeseen voinee tulla minkäläinen tahansa elinkeinonharjoittamisena pidettävä toiminta²⁷⁹. Edunvalvojan määrääminen ei muodollisesti vaikuta päämiehen mahdollisuuksiin jatkaa ennen edunvalvontaa aloittamaansa elinkeinotoimintaa²⁸⁰.

²⁷³ *Mikkilä*: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 273.

²⁷⁴ Aiheesta laajemmin ks. *Mikkilä*: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 357-368.

²⁷⁵ *Mikkilä*: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 268 ja 358.

²⁷⁶ *Mikkilä*: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 359.

²⁷⁷ *Välimäki*: Edunvalvontaoikeus s. 85-86 ja edelliseen tukeutuen *Mikkilä*: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 359.

²⁷⁸ *Mikkilä*: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 359-364.

²⁷⁹ HE 224/1982 vp s. 32.

²⁸⁰ *Mikkilä*: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 269.

Kolmas ja vaikeatulkintaisin ryhmä on omaisuus, jolla muutoin on päämiehelle erityistä arvoa. Hallituksen esityksessä painotetaan, että ”vajaavaltaisen omistuksessa on erityisesti säilytettävä sellainen omaisuus, jolla vajaavaltaiselle voidaan olettaa olevan tunnesyistä erityistä arvoa”²⁸¹. Tästä voidaan vetää johtopäätös, jonka mukaan tunnearvoa omaava omaisuus olisi päämiehen omaisuuden realisointijärjestyksessä aivan vihoviimeisellä sijalla. Toki esimerkiksi päämiehen asunnolla on helposti myös tunnearvoa.

Lähtökohtainen säilyttämisvelvollisuus on kytköksissä HolTL 39.2 §:ssä säädettyyn sijoittamisvelvollisuuteen, jonka mukaan omaisuus, jota ei ole käytettävä elatukseen tai muihin päämiehen tarpeisiin, on sijoitettava siten, että sen säilymisestä on riittävä varmuus ja että sille saadaan kohtuullinen tuotto. Sijoittamisvelvollisuuden ulkopuolelle luonnollisesti jää myös lähtökohtaisen säilyttämisvelvollisuuden alaan kuuluva omaisuus sekä omaisuus, joka on päämiehen yksinomaisessa vallinnassa.

Sijoittamisvelvollisuuden ala on jossain määrin epäselvä. Olen aiemmassa artikkelissani puoltanut tulkintaa, jonka mukaan ehdoton sijoittamisvelvollisuus koskee lähtökohtaisesti vain päämiehen ylimääräisiä rahavaroja, kun taas muunlaisen omaisuuden osalta velvollisuus aktivoituu vain, kun riskinä on sen arvon aleneminen²⁸². Tulkinta perustuu edellä mainittuihin holhouslain osauudistuksen esitöihin, joiden mukaan edunvalvojan tulee pidättäytyä realisoimasta sellaista reaaliomaisuutta, joka tulee vastaisuudessa säilyttämään arvonsa²⁸³. Muussa oikeuskirjallisuudessa erityisesti *Mikkilät*²⁸⁴ ja tulkintani mukaan myös *Saarenpää*²⁸⁵ ovat katsoneet, että sijoittamisvelvollisuus koskee kaikenlaista omaisuutta omaisuuslajista riippumatta. Toisaalta heitä lukuun ottamatta muut kirjoittajat eivät kysymykseen ole ottaneet suoraan kantaa²⁸⁶. Katsonkin voivani pitäytyä aiemmin omaksumassani kannassa.

²⁸¹ HE 224/1982 vp s. 32.

²⁸² *Grönroos*: Päämiehen tahdon selvittäminen ja sitovuus silloin, kun päämies ei itse kykene sitä ilmaisemaan s. 87-88.

²⁸³ HE 224/1982 vp s. 8. Hallituksen esityksen muotoilu vastaa puolestaan sanatarkasti holhouslainsäädännön uudistamistyöryhmän kannanottoa. Ks. Holhouslainsäädännön uudistamistyöryhmän ehdotus s. 19.

²⁸⁴ *Mikkilä – Mikkilä*: Holhoustoimesta annetun lain 34 §:n sallittujen ja luvanvaraisten sijoitusrahastosijoitusten muodostama ongelma s. 230.

²⁸⁵ *Saarenpää*: Henkilö- ja persoonallisuus oikeus s. 278-279.

²⁸⁶ Ks. esim. *Heikkinen ym.*: Holhoustili s. 30 ja *Välimäki*: Edunvalvontaoikeus s. 86.

Oikeuskirjallisuudessa jonkin verran hajontaa on ollut siinä, onko sijoittaminen edunvalvojan ehdoton velvollisuus. *Tornberg* vaikuttaa ajattelevan, että sijoittamisvelvollisuus ei olisi velvollisuus ensinkään, vaan vain yksi vaihtoehto päämiehen omaisuuden hoidossa²⁸⁷. Muissa kannanotoissa sijoittamista pidetään sen sijaan edunvalvojan ehdottomana velvollisuutena²⁸⁸. Olen aiemmin katsonut, että sijoittamisvelvollisuus olisi ehdoton lukuun ottamatta tilanteita, joissa päämiehen terveenä esittämät näkemykset kieltävät sijoittamisen²⁸⁹. Näkemystä on kuitenkin syytä täsmentää siltä osin, että käytännössä sijoittamisvelvollisuudesta poikkeaminen päämiehen mielipiteisiin vedoten lienee vaikeaa. Ylijäämävarojen sijoittamatta jättäminen kun on lähtökohtaisesti selkeästi päämiehen edun vastaista. Kun päämiehen etu sijoittamista niin voimakkaasti puoltaa, päämiehen vastustuksen pitäisi vastaavasti olla niin voimakasta, ettei poikkeamista voida pitää realistisena kuin kenties hyvin harvinaisissa tapauksissa.

Ristiriitaa päämiehen näkemysten ja sijoittamisvelvollisuuden välillä vähentää merkittävästi se, että sijoittamisen on oltava päämiehen näkemyksiä kunnioittavaa. Sijoituskohte ei siis saa olla päämiehen tiedetyn vakaumuksen vastainen²⁹⁰ ainakaan, ellei päämiehen etu tätä erityisen voimakkaasti puolla. Lisäksi sijoittamista ohjaa HolTL 39.2 §:ssä asetettu ehto siitä, että sijoittaessa täytyy pyrkiä varmistumaan omaisuuden säilymisestä ja että tavoitellun tuoton tulee olla *kohtuullista*. Yhdynkin *Mikkilän* kantaan siitä, ettei edunvalvoja voi poiketa omaisuuden hoidon konservatiivisesta perusvireestä edes silloin, kun päämies itse olisi ollut kovankin luokan riskisijoittaja²⁹¹. Edunvalvoja on päämiehen edun valvoja, ei alter ego, ja sijoittamisvelvollisuudenkin viimekätisenä perusajatuksena on omaisuuden säilymisen turvaaminen²⁹². Pahimmillaanhan edunvalvoja voi joutua vahingonkorvausvastuuseen, jos hänen riskisijoituksiensa riskit realisoituvat²⁹³. Sijoittaminen on edunvalvonnan tärkeysjärjestyksessä aina toissijaista päämiehen tarpeista huolehtimiseen verrattuna²⁹⁴.

²⁸⁷*Tornberg – Kuuliala*: Suomen edunvalvontaoikeus s. 479.

²⁸⁸Ks. esim. *Mikkilä – Mikkilä*: Holhoustoimesta annetun lain 34 §:n sallittujen ja luvanvaraisten sijoitusrahastosijoitusten muodostama ongelma s. 232, *Mikkilä*: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 276, *Välimäki*: Edunvalvontaoikeus s. 86 ja holhouslain vastaavan säännöksen osalta *Kangas*: Uskottu mies holhousoikeuden järjestelmässä s. 80.

²⁸⁹*Grönroos*: Päämiehen tahdon selvittäminen ja sitovuus silloin, kun päämies ei itse kykene sitä ilmaisemaan s. 89.

²⁹⁰*Mikkilä*: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 286.

²⁹¹*Mikkilä*: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 286.

²⁹²*Mikkilä*: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 278 ja 286.

²⁹³*Mikkilä – Mikkilä*: Holhoustoimesta annetun lain 34 §:n sallittujen ja luvanvaraisten sijoitusrahastosijoitusten muodostama ongelma s. 226 ja 237.

²⁹⁴*Mikkilä – Mikkilä*: Holhoustoimesta annetun lain 34 §:n sallittujen ja luvanvaraisten sijoitusrahastosijoitusten muodostama ongelma s. 230.

Onkin syytä korostaa, ettei taloudellista rationaalisuutta saa viedä päämiehen omaisuuden hoidossa liian pitkälle. Kaiken omaisuuden hoidon kantavana ohjeena tulee olla HolTL 37.1 §. Päämiehen omaisuutta tulee siis käyttää päämiehen hyödyksi ja tyydyttämään hänen henkilökohtaisia tarpeitaan siten, että päämiehen oikeudet, mukaan lukien tämän perus- ja ihmisoikeudet, voivat toteutua²⁹⁵. Edunvalvojan on taattava päämiehelle tosiasiallinen mahdollisuus nauttia omaisuudestaan²⁹⁶. Tästä näkökulmasta taloudellisen rationaalisuuden liiallinen tavoittelu voi olla ongelma. Äärimmilleen vietynä se johtaa siihen, että päämies ei saa kunnolla nauttia omaisuudestaan esimerkiksi käyttövarojen pienuuden vuoksi, mutta tämän perillisille jää paljon omaisuutta. Tällöin edunvalvonta alkaa muistuttaa jo kauan sitten hylättyä holhouksen alkuperäistä muotoa, jonka tavoitteena oli päämiehen omaisuuden hoitaminen perillisten hyväksi²⁹⁷. Erityisesti iäkkäämpien henkilöiden edunvalvonnassa varojen säästämisen tulevaisuuden varalle ei pitäisi olla ensisijaista, vaan keskeisempää on, että varat käytetään niin pitkälti kuin mahdollista tekemään päämiehen viimeisistä elinvuosista mahdollisimman mukavia²⁹⁸. Päämiehen odotettavissa olevan elinajan huomioimista on korostanut myös eduskunnan oikeusasiamies²⁹⁹.

Yleisten edunvalvojien suhtautuminen päämiehen itsemääräämisoikeuden merkitykseen tämän omaisuuden hoidossa vaihtelee. Jotkut edunvalvojat katsovat, että päämiehen varojen säästäminen varmuuden vuoksi on hyvinkin tarpeellista, mutta toiset edustavat sallivampaa näkökulmaa.³⁰⁰ Päämiehen käytännön toimintavapauteen voi siis huomattavasti vaikuttaa se, kuka hänen edunvalvojakseen satutaan määräämään, mitä ei voida pitää hyväksyttävänä. Yhdynkin *Aalto-Heinilän* ja *Mäki-Petäjä-Leinosen* haastattelemien yleisten edunvalvojien toiveeseen selkeistä ohjeistuksista³⁰¹. Tätä edellyttäisi jo päämiesten yhdenvertaisuus.

²⁹⁵ *Mikkilä*: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 288.

²⁹⁶ *HE 146/1998 vp* s. 48.

²⁹⁷ Tältä osin käännekohtaksi muodostui vuoden 1898 holhouslaki. Holhouksesta ennen holhouslakia ks. esim. *Roiko-Jokela*: Suvun vallasta edunvalvontaan s. 32-48.

²⁹⁸ *Gottberg*: Mitä tehtäviä edunvalvoja hoitaa? s. 27.

²⁹⁹ *EOA EOAK/91/2017* s. 8.

³⁰⁰ *Aalto-Heinilä – Mäki-Petäjä-Leinonen*: Päämiehen itsemääräämisoikeuden tukeminen s. 229.

³⁰¹ *Aalto-Heinilä – Mäki-Petäjä-Leinonen*: Päämiehen itsemääräämisoikeuden tukeminen s. 240.

4.2 Päämiehen tahdonilmaisujen merkitys

Holhustoimilain alkuaikoina oli epäselvää, onko tukevalla edunvalvojalla kelpoisuus päämiehen tahdon vastaisesti, vai onko päämiehen tahdon vastaisesti toimiminen katsottava kelpoisuuden ylitykseksi. *Saarenpää* katsoi, että toimintakelpoisuudeltaan rajoittamattoman päämiehen tahto oli lähtökohtaisesti ratkaiseva, ja edunvalvojan tuli tätä noudattaa³⁰². *Helin* puolestaan näki, että edunvalvojan tulee kyllä huomioida päämiehen mielipiteet, mutta hänen ei ole pakko niitä noudattaa³⁰³. *Välimäki* on asiaa sen kummemmin problematisoimatta sekä ennen että jälkeen *KKO 2005:2*:n todennut, että edunvalvojan kelpoisuus on yleinen ja rajoittamaton³⁰⁴. Samassa yhteydessä hän kuitenkin korostaa, että edunvalvoja on kelpoisuuttaan käyttäessään velvollinen kuulemaan päämiestä HolTL 43 §:n mukaisissa tilanteissa³⁰⁵.

Käytännön tasolla kysymys ratkesi korkeimman oikeuden ratkaisulla *KKO 2005:2*, jossa todetaan, että edunvalvojalla on kelpoisuus toimia päämiehen tahdon vastaisesti, vaikka päämiehen toimintakelpoisuutta ei olisi rajoitettu³⁰⁶. Ratkaisu perustuu edunvalvojan kelpoisuutta sääntelevään HolTL 29.1 §:ään. Kyseisen lainkohdan mukaan ”edunvalvojalla on kelpoisuus edustaa päämiestään tämän omaisuutta ja taloudellisia asioita koskevissa oikeustoimissa, jollei tuomioistuimien ole tehtävää antaessaan toisin määrännyt tai jollei toisin ole säädetty”. Tuomioistuimien tulkitse säännöstä siten, että päämiehen tahdonilmaisut eivät riitä rajoittamaan edunvalvojan kelpoisuutta, vaan sitä voidaan rajoittaa itse holhustoimilain lisäksi ainoastaan edunvalvojamääräyksessä.

Ratkaisu herätti kipakkaa kritiikkiä erityisesti *Saarenpäältä*³⁰⁷, ja myöhemmin myös *Tornbergilta*³⁰⁸. Joka tapauksessa edunvalvojalla on *KKO 2005:2*:n myötä vakiintuneen laintulkinnan mukaisesti aina kelpoisuus toimia päämiehen tahdon vastaisesti, ellei edunvalvojan toimivaltaa ole häntä tehtävänsä määrätessä rajoitettu. Käytännössä näin ei tavallisesti ole, vaan edunvalvoja määrätään yleisesti hoitamaan päämiehen omaisuutta ja

³⁰²*Saarenpää*: Holhouksesta edunvalvontaan s. 165.

³⁰³*Helin*: Edunvalvojan päätösvallan rajoista s. 1072-1073.

³⁰⁴Vrt. *Välimäki*: Holhustoimen pääpiirteet s. 76 ja *Välimäki*: Edunvalvontaoikeus s. 91.

³⁰⁵*Välimäki*: Edunvalvontaoikeus s. 92.

³⁰⁶*KKO 2005:2* 10. kohta.

³⁰⁷*Saarenpää*: Edunvalvonta, jäämistö ja jäämistösuunnittelun mahdollisuudet s. 309-310.

³⁰⁸*Tornberg – Kuuliala*: Suomen edunvalvontaoikeus s. 8 ja 402.

taloudellisia asioita³⁰⁹. *Saarenpää* on arvostellut *KKO 2005:2*:ta siitä, että se käytännössä supistaa hänen tulkintansa mukaan kuusiportaiseksi tarkoitetun edunvalvontajärjestelmän kaksiportaiseksi. Sen sijaan, että edunvalvojan toimivaltaa kasvatettaisiin tarpeen mukaan, se on aina rajoittamaton, mikä tekee päämiehen tilanteeseen räätälöidyistä ratkaisuista tarpeettomia.³¹⁰ Näin onkin käytännössä tapahtunut, ja päämiesten toimintakelpoisuutta on tarpeen rajoittaa vain hyvin harvoin³¹¹.

Toisaalta ratkaisua voidaan pitää myös perusteltuna. *Kolehmainen* on kattavasti eritellyt syitä sille, miksi on suotavaa sallia tukevallekin edunvalvojalle mahdollisuus poiketa päämiehensä tahdonilmaisusta³¹². Ensinnäkin hän huomauttaa, että toimintakelpoisuudeltaan rajoittamatonkin päämies voi tosiasiallisesti olla kykenemätön ymmärtämään, mihin hänen kannanottojensa noudattaminen käytännössä johtaisi. Eihän edunvalvojaa edes määrätä täysin toimintakykyiselle henkilölle.³¹³ Viime kädessä päämies voisi vaarantaa toisten perus- ja ihmisoikeuksiensa toteutumisen ilman, että hän tätä vaaraa edes hahmottaisi³¹⁴.

Toisekseen on huomioitava päämiehen tahdonilmaisujen ehdottoman sitovuuden vaikutus kolmansiin ja heidän suhtautumiseensa päämieheen. Riskinä on, ettei edunvalvojan kanssa uskallettaisi tehdä oikeustoimia ainakaan kohtuullisin ehdoin, mikäli ulkopuolinen joutuisi aina pelkäämään sitä, että päämies voisi tahdonilmaisullaan sanoutua irti oikeustoimesta. Tämä taas halvaannuttaisi päämiehen asioiden hoidon varsinkin, jos päämies ei itse oikeustoimien tekemiseen kykene.³¹⁵ Lisäksi *Kolehmainen* toteaa, että päämiehen

³⁰⁹*Välimäki*: Edunvalvontaoikeus s. 57.

³¹⁰*Saarenpää*: Henkilö- ja persoonallisuus oikeus s. 254-256. Mallia räätälöidymmille ratkaisuille voitaisiin hakea esimerkiksi Saksasta, jossa selkeämmin ohjataan tuomioistuinta rajaamaan edunvalvojan tehtäväkenttää vain niihin kysymyksiin, joissa edunvalvonta on välttämätöntä. Ks. *Giesen*: Implementation of Article 12 of the CRPD in Germany s. 259.

³¹¹*Leilas*: Yleisen edunvalvojan havaintoja päämiehen itsemääräämisoikeudesta s. 71. Sinänsä rajoittamisen välttäminen noudattaa lievimmän riittävän keinon periaatetta, mutta vaihtoehdottomuus voi tosiasiallisesti heikentää päämiehen toimintamahdollisuuksia niiden suojelemisen sijaan. Ks. em. lähde s. 75-76. Toisaalta on hyvä, ettei päämiesten toimintakelpoisuutta rajoiteta turhaan. Esimerkiksi Ranskassa tuomioistuimet nimittäin rajoittavat toimintakelpoisuutta turhankin herkästi, vaikka lievemmätkin keinot riittäisivät. Ks. *Castillo-Wyszogrodzka*: Implementation of Article 12 of the CRPD in France s. 203 ja 218-222.

³¹²Ks. *Kolehmainen*: Edunvalvojan edustusvalta ja päämiehen itsemääräämisoikeus kokonaisuudessaan.

³¹³*Kolehmainen*: Edunvalvojan edustusvalta ja päämiehen itsemääräämisoikeus s. 300-302 ja *Mikkilä*: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 229-230.

³¹⁴*Kolehmainen*: Edunvalvojan edustusvalta ja päämiehen itsemääräämisoikeus s. 304-305.

³¹⁵*Kolehmainen*: Edunvalvojan edustusvalta ja päämiehen itsemääräämisoikeus s. 304-305 sekä vastaavasti *Helin*: kirja-arvostelu teoksesta Suomen edunvalvontaoikeus s. 1018 ja *Mikkilä*: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 230.

jälkikäteinen puuttuminen oikeustoimiin loukkaisi moitteettomasti toimineen kolmannen oikeuksia, jotka pohjimmiltaan voidaan kytkeä omaisuuden suojaan³¹⁶.

Riippumatta siitä, miten onnistuneena ratkaisuna *KKO 2005:2*:ta pitää, on melko kiistatonta, että siinä omaksuttu tulkinta on saavuttanut vakiintuneen aseman käytännön edunvalvontatyössä³¹⁷. Päämiehen tahdonilmaisujen ehdottomasta sitovuudesta kiistelyn sijaan onkin hedelmällisempää pureutua siihen, millaisissa tilanteissa päämiehen tahdonilmaisua olisi syytä noudattaa. Joka tapauksessa pakottavaa velvollisuutta noudattamiseen ei siis vallitsevan tulkinnan puitteissa ole, vaan kyse on siitä, *tulisiko* päämiehen tahdonilmaisusta poiketa, ei *voiko* edunvalvoja näin toimia. Edellä sanotusta huolimatta on syytä korostaa, ettei päämiehen tahdonilmaisuja saa edunvalvojan päätöksenteossa jättää huomiotta. Edunvalvojan tulee ottaa ne harkinnassaan huomioon, vaikka hän lopulta jättäisikin niitä noudattamatta. Tätä edellyttää jo päämiehen itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen sekä HoTL 43 §:n mukainen yhteistoimintavelvoite.³¹⁸ Päämiehen tahdonilmaisua ei siis saa perusteetta sivuuttaa³¹⁹.

Oikeuskirjallisuudessa esiintyy eriävää suhtautumista päämiehen tahdonilmaisuihin sen mukaan, onko päämies tahdonilmaisua antaessaan ymmärryskykyinen vai ei. Lisäksi eri tavoin suhtaudutaan päämiehen edunvalvonnan aikana ilmaisemiin tahdonilmaisuihin, päämiehen oletettuun tahtoon sekä kolmansien käsitykseen päämiehen tahdosta. Laaja yhteisymmärrys vallitsee siitä, että silloin kun päämies kykenee ymmärtämään asian merkityksen, on tämän tahdonilmaisua lähtökohtaisesti noudatettava ainakin, ellei päämiehen etu muuta edellytä³²⁰. Yleislinjasta poikkeaa lähinnä *Helin*, joka ei anna ratkaisevaa painoarvoa päämiehen tahdonilmaisuille missään tilanteessa, vaan pitää niitä lähinnä päämiehen edun arvioinnissa huomioon otettavana informaationa³²¹.

³¹⁶*Kolehmainen*: Edunvalvojan edustusvalta ja päämiehen itsemääräämisoikeus s. 305-306.

³¹⁷*Leilas*: Yleisen edunvalvojan havainnot päämiehen itsemääräämisoikeudesta s. 71 ja 74.

³¹⁸*Mikkilä*: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 228.

³¹⁹*Mäki-Petäjä-Leinonen*: Päämies rationaalisen toimijana s. 20.

³²⁰Näin ainakin *Heikkinen ym.*: Holhoustili s. 6, *Mikkilä*: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 235, *Mäki-Petäjä-Leinonen*: Päämies rationaalisen toimijana s. 20, *Tornberg – Kuuliala*: Suomen edunvalvontaoikeus s. 401 ja *Välimäki*: Edunvalvontaoikeus s. 83-84.

³²¹*Helin*: Edunvalvojan päätösvallan rajoista s. 1072-1073. *Helinin* ajattelua, jossa edunvalvontaa ohjaa voimakkaasti päämiehen etu tarvittaessa päämiehen tahdon kunnioittamisen kustannuksella, avaa myös *Helin*: kirja-arvostelu teoksesta Ikäänymisen ennakoiti s. 482.

Silloin, kun päämies ei enää ole ymmärryskykyinen tai tämän ymmärryskyky on alentunut, ei tahdonilmaisujen noudattamista voida enää pitää itsestäänselvänä. *Mäki-Petäjä-Leinonen*³²² ja *Kolehmainen*³²³ sallivat ymmärryskyvyttömänkin päämiehen tahdon noudattamisen, jos noudattaminen tuottaa päämiehelle mielihyvää eikä vaikuta erityisen haitallisesti tämän taloudelliseen asemaan. Heidän mukaansa tällä voi olla käytösoireita vähentävä vaikutus, jolloin noudattaminen ei kokonaisharkinnassa välttämättä edes ole päämiehen edun vastaista. *Mikkilä*³²⁴ sekä *Heikkinen ja kumppanit*³²⁵ eivät näkemystä suoraan puolla, mutta *Mikkilän* kannanotto jättää mahdollisuuden sille, että ymmärryskyvyttömänkin päämiehen tahtoa voidaan kenties joissain tilanteissa noudattaa. Joka tapauksessa heidän näkemyksensä sallivat ainakin ymmärryskyvyltään *alentuneen* päämiehen tahdonilmaisujen huomioon, johon *Välimäki* sen sijaan vaikuttaa suhtautuvan varsin skeptisesti³²⁶.

Mäki-Petäjä-Leinonen on mielestäni onnistuneesti tarkastellut tilannetta, jossa päämies on antanut useita keskenään ristiriitaisia tahdonilmaisuja. Kyseessä on eettisesti monimutkainen kysymys, jota ei ole syytä ratkaista vain arvioimalla, milloin päämies on ollut kaikista ymmärryskykyisin. *Mäki-Petäjä-Leinonen* katsookin Nuffieldin bioetiikkatoimikunnan kannanottoon³²⁷ tukeutuen, että edunvalvojan on käytettävä tapauskohtaista harkintaa pohtiessaan, mille tahdonilmaisulle hän antaa etusijan. Harkittava on muun muassa, missä määrin muutos johtuu sairaudesta, miten merkittävästä muutoksesta on kyse ja missä määrin päämies saa muutoksesta mielihyvää.³²⁸

Päämiehen edunvalvonnan aikana antamista tahdonilmaisista on erotettava päämiehen ennen edunvalvontaa antamat tahdonilmaisut. Tarkemmin sanoen voidaan eritellä 1) päämiehen ennen edunvalvontaa tekemät oikeustoimet, kuten testamentti, hoitotahto ja erilaiset

³²²*Mäki-Petäjä-Leinonen*: Dementoituvan henkilön oikeudellinen asema s. 194 ja *Mäki-Petäjä-Leinonen*: Päämies rationaalisenä toimijana s. 6.

³²³*Kolehmainen*: Edunvalvonta, lahja ja jäämistösuunnittelu s. 272.

³²⁴*Mikkilä*: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 232.

³²⁵*Heikkinen ym.*: Holhoustili s. 31.

³²⁶*Välimäki*: Edunvalvontaoikeus s. 125-126.

³²⁷Ks. *Nuffield Council on Bioethics*: Dementia: ethical issues ja erit. s. 26-29.

³²⁸*Mäki-Petäjä-Leinonen*: Päämies rationaalisenä toimijana s. 23-24. Vastaavaa ongelmaa on edunvalvontavaltuutuksen osalta tarkastellut *Karjalainen*. Ks. *Karjalainen*: Nykyinen minä, tuleva minä ja laki edunvalvontavaltuutuksesta kokonaisuudessaan.

valtuutukset, 2) läheisten edunvalvojalle ilmaisemat väitteet siitä, mitä päämies olisi tahtonut, sekä, edunvalvojan ollessa päämiehen läheinen, 3) päämiehen edunvalvojalle ennen edunvalvontaa kertomat mielipiteet. Yleisohjeena voidaan *Mäki-Petäjä-Leinosen* tavoin todeta, että päämiehen terveenä ollessaan antamia tahdonilmaisuja tulisi noudattaa siinä määrin kuin se olosuhteet huomioon ottaen on mahdollista³²⁹. Kaikkiin näistä kategorioista liittyy kuitenkin erityiskysymyksiä, joita on syytä käsitellä tarkemmin.

Päämiehen tekemistä oikeustoimista hoitotahtoa avataan tarkemmin luvussa 5.3 ja valtuutuksia luvussa 6. Tässä yhteydessä voidaan kuitenkin käsitellä päämiehen tekemää testamenttia. Jos päämies on määrännyt testamentissaan jostain tietystä omaisuudesta, tulee edunvalvojan lähtökohtaisesti katsoa, että päämies on halunnut säilyttää kyseisen esineen omistuksessaan kuolemaansa asti. Sama koskee mahdollista rahalegaattia. Edunvalvojan on siis pyrittävä toimimaan siten, että päämiehen testamentissaan ilmaisema viimeinen tahto voidaan tämän kuoleman jälkeen toteuttaa³³⁰. Toki jos päämiehen etu tätä vaatii, voidaan testamentista poiketa, mutta kevein perustein ei tähän tule ryhtyä³³¹. *Mikkilä* on korostanut, ettei päämiehen tekemiä oikeustoimia ja tämän aiemmin esittämiä mielipiteitä tule pitää varmana kuvauksena siitä, mitä päämies olisi tietyssä tilanteessa tahtonut, vaan tätä tulee arvioida erikseen huomioiden muukin näyttö päämiehen tahdonilmaisuista³³². Tähän kantaan on perusteltua yhtyä.

Läheisillä voi käytännössä olla tärkeä rooli päämiehen asenteiden ja mielipiteiden välittäjänä, jos tämän ymmärryskyky on alentunut tai tämä ei (enää) kykene ollenkaan tahdonilmaisuun³³³. Näin on erityisesti yleisessä edunvalvonnassa, mutta täytyy muistaa, että myös edunvalvojan ollessa päämiehen läheinen voi tosilla läheisillä olla tietoa, jota itse edunvalvojalla ei ole. En näekään perusteltuna täysin torjua läheisten esittämiä käsityksiä päämiehen tahdosta. Niihin on kuitenkin suhtauduttava skeptisemmin kuin päämiehen omiin tahdonilmaisiin³³⁴.

³²⁹*Mäki-Petäjä-Leinonen*: Päämies rationaalisena toimijana s. 21.

³³⁰*Heikkinen ym.*: Holhoustili s. 32-33

³³¹Näin *Nuotio*: Havaintoja holhousviranomaisen lupa-asiassa s. 175. Olen pohtinut päämiehen testamentin ja edunvalvonnan suhdetta laajemmin edellisessä artikkelissani. Ks. *Grönroos*: Päämiehen tahdon selvittäminen ja sitovuus silloin, kun päämies ei itse kykene sitä ilmaisemaan s. 101-103 viitteineen.

³³²*Mikkilä*: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 239.

³³³*Aalto-Heinilä – Mäki-Petäjä-Leinonen*: Päämiehen itsemääräämisoikeuden tukeminen s. 237.

³³⁴*Mäki-Petäjä-Leinonen*: Päämies rationaalisena toimijana s. 23. Tässä yhteydessä ei liene hyödyllistä toistella enemmälti näkemyksiäni läheisten roolista taloudellisessa edunvalvonnassa, koska olen käsitellyt aihepiiriä

Oma vaikea kysymyksensä on, miten päämiehen edunvalvojana toimivan läheisen tulisi suhtautua omiin käsityksiinsä päämiehen tahdosta tai muistikuviansa siitä, mitä päämies on joskus sanonut. Täytyy muistaa, että jos edunvalvoja ei ole päämiehen alter ego, niin myöskään päämies ei ole edunvalvojan alter ego. Edunvalvoja ei saisi perustaa ratkaisujaan omiin moraalikäsityksiinsä, vaan hänen tulisi määrittää päämiehen etua tämän itsensä näkökulmasta päämiehen käsityksiin tukeutuen³³⁵. Läheisedunvalvojankin tulisi siis tiedostaa, että hänen käsityksiään päämiehen tahdosta saattavat värittää hänen omat asenteensa. Näin ollen pitäisin suotavana, että läheisedunvalvoja keskustelisi myös muiden päämiehen läheisten kanssa siitä, mitä päämies kussakin tilanteessa haluaisi tehtävän, varsinkin silloin, jos päämies ei (enää) itse tahtoaan kykene ilmaisemaan. Tässä yhteydessä esteeksi voi muodostua jo sivuttu edunvalvojan salassapitovelvollisuus. Katsoisin kuitenkin, että päämiehen edun kokonaisvaltainen arviointi voi tällaisessakin tilanteessa olla tietojen salassapitoa tärkeämpi arvo³³⁶.

Kaikkein kiistanalaisinta lienee, voiko edunvalvoja poiketa päämiehen edusta tämän oletettuun terveeseen tahtoon vedoten. Oletetulla terveellä tahdolla tarkoitetaan edunvalvojan päämiehen elämänhistorian, asenteiden ja arvojen pohjalta muodostamaa käsitystä siitä, miten päämies kyseisessä tilanteessa toimisi tai haluaisi toimittavan³³⁷. *Mäki-Petäjä-Leinonen*³³⁸ ja *Tornberg*³³⁹ ovat katsoneet, että mikäli päämiehen tahdosta ei ole saatavissa varmempaa näyttöä, tulee edunvalvojan tehdä päätöksiä päämiehen oletettu terve tahto ohjenuoranaan. *Mikkilä* suhtautuu oletetun terveen tahdon käyttöön varovaisen myönteisesti, joskin hän näkee

laajasti artikkelissani, eivätkä kantani ole tästä muuttuneet. Ks. *Grönroos*: Päämiehen tahdon selvittäminen ja sitovuus silloin, kun päämies ei itse kykene sitä ilmaisemaan s. 94-96 viitteineen ja viitteistä erityisesti *Sarja*: Edunvalvonta ja läheiset kokonaisuudessaan.

³³⁵*Mäki-Petäjä-Leinonen*: Dementoituvan henkilön oikeudellinen asema s. 330. Aina tämä ei toki toteudu. Ks. *Aalto-Heinilä – Mäki-Petäjä-Leinonen*: Päämiehen itsemääräämisoikeuden tukeminen s. 229.

³³⁶Ks. av. 124. Tsekissä päämies tai tämän läheinen voi vaatia läheisistä koostuvan valvontaelimen perustamista valvomaan edunvalvojan toimintaa. Valvontaelimen rooli on samantapainen kuin Suomessa DVV:n. Vaikka mallia tuskin voitaisiin Suomeen tuoda sen vaatimien resurssien vuoksi, kannatan sen pohtimista, voitaisiinko edunvalvojan ja läheisten yhteistyötä jollain tämän tapaisella tavalla virallistaa. Tsekin mallista ks. *občanský zákoník* § 472-484 ja *Frintová*: Implementation of Article 12 of the CRPD in the Czech Republic 159-160.

³³⁷*Mäki-Petäjä-Leinonen*: Dementoituvan henkilön oikeudellinen asema s. 14 ja 317 ja *Mäki-Petäjä-Leinonen*: Päämies rationaalisenä toimijana s. 12. Tsekissä edunvalvojan päätöksenteon ensisijaisena ohjaajana ovat päämiehen nykyiset ja aiemmat tahdonilmaisut, arvot ja asenteet, ja vasta toissijaisesti voidaan päätöksiä tehdä päämiehen etuun perustuen. Mallissa siis annetaan huomattavasti painoarvoa oletetullekin tahdolle. Avoimeksi tosin jää tahdonilmaisujen keskinäinen etusijajärjestys. Ks. *zákon občanský zákoník* § 467 ja *Frintová*: Implementation of Article 12 of the CRPD in the Czech Republic s. 159.

³³⁸*Mäki-Petäjä-Leinonen*: Päämies rationaalisenä toimijana s. 22-23.

³³⁹*Tornberg – Kuuliala*: Suomen edunvalvontaoikeus s. 403.

siinä myös riskejä³⁴⁰. *Kolehmainen* sen sijaan torjuu oletettuun terveeseen tahtoon turvautumisen sillä perusteella, ettei päämies voi etukäteen tietää, mitä asioita oletetun terveen tahdon muodostamisessa otetaan huomioon, ja että oletettaessa päämiehen tahtoa siihen sotkeutuu helposti esimerkiksi läheisten intressejä³⁴¹. *Välimäen* kanta oletettuun terveeseen tahtoon on monitulkintainen. Toisaalta hän näkee, että jo pelkkä oletetun terveen tahdon käsite on kritiikille altis³⁴², mutta samaan aikaan hän toteaa, että edunvalvojan tulee hoitaa ymmärryskyvyttömän päämiehen asioita siten kuin päämies olisi ymmärtäessään itse halunnut niitä hoidettavan, jos siitä on saatavissa luotettavaa näyttöä³⁴³. Se, millainen näyttö tämän kriteerin täyttää, jää kuitenkin epäselväksi. Omiin näkemyksiini oletetusta terveestä tahdosta palataan jäljempänä.

Päämiehen tahdonilmaisujen merkitys taloudellisessa edunvalvonnassa määräytyy siis viime kädessä tapauskohtaisen harkinnan kautta. Tapauskohtaista, mutta päämiehen näkemyksiä mahdollisimman pitkälle kunnioittavaa, harkintaa korostaa myös EN:n ministerikomitea³⁴⁴. Harkitsijana on pääsääntöisesti edunvalvoja itse, mutta lupa-asioiden osalta tietenkin holhousviranomainen. Harkinnassa asetetaan vastakkain toisaalta päämiehen tahdonilmaisun sisältö ja tämän terveydentila ja toisaalta päämiehen etu.

Harkinnan tueksi olen aiemmassa artikkelissani rakentanut *Alexyn* 1. punnintalakia mukaillen yleisen ohjausekseen³⁴⁵, joka kuuluu seuraavasti:

Mitä enemmän päämiehen edusta jouduttaisiin poikkeamaan, sitä selkeämpi on poikkeamiseen kehottavan päämiehen tahdonilmaisun oltava. Vastaavasti mitä selkeämpi on päämiehen tahdonilmaisu, sitä enemmän päämiehen edusta voidaan poiketa.

Yhdyn oikeuskirjallisuuden selkeän enemmistön kantaan siitä, että edunvalvojan on lähtökohtaisesti noudatettava ymmärryskykyisen päämiehen nimenomaista tahdonilmaisua. Tältä osin olenkin puhunut *noudattamisolettamasta*³⁴⁶. Noudattamisolettama voi kuitenkin

³⁴⁰*Mikkilä*: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 240-243.

³⁴¹*Kolehmainen*: Edunvalvonta, lahja ja jäämistösuunnittelu s. 276-278.

³⁴²*Välimäki*: Edunvalvontaoikeus s. 127.

³⁴³*Välimäki*: Edunvalvontaoikeus s. 92.

³⁴⁴*ExpRec(99)4* 47-48 kohta.

³⁴⁵*Grönroos*: Päämiehen tahdon selvittäminen ja sitovuus silloin, kun päämies ei itse kykene sitä ilmaisemaan s. 94.

³⁴⁶*Grönroos*: Päämiehen tahdon selvittäminen ja sitovuus silloin, kun päämies ei itse kykene sitä ilmaisemaan s. 90.

kumoutua, mikäli tahdonilmaisuus ei ole riittävän selkeä suhteessa siihen, miten paljon edunvalvoja joutuisi tahtoa noudattaakseen päämiehen edusta poikkeamaan, eli käytännössä esimerkiksi käyttämään tämän varoja. Noudattamisolettama on siis vain edunvalvojan harkinnan teoreettinen lähtökohta, jonka kautta tämä ryhtyy pohtimaan päämiehen tahdonilmaisun järkevyyttä.

Noudattamisolettama soveltuu käytännössä vain ymmärryskykyisen päämiehen nimenomaisiin tahdonilmaisuihin, koska muuntyyppisiin ilmaisuihin liittyy liiaksi epävarmuustekijöitä. Oletettu terve tahtohan ei ole varsinainen tahdonilmaisuus ensinkään ja ennen edunvalvontaa annetut tahdonilmaisut eivät välttämättä vastaa päämiehen tuoreempia näkemyksiä, tai niihin on edellä kuvatulla tavalla voinut sekoittua läheisten käsityksiä siitä, mitä päämies olisi tahtonut. Näin ollen niiden osalta on parempi soveltaa *Mikkilän* hyödyntämää veto-oikeuskonstruktiota, jossa riittävän selkeä tahdonilmaisuus saattaa oikeuttaa poikkeamisen päämiehen edusta³⁴⁷. *Mikkilä* tosin rajaa veto-oikeuden koskemaan vain riittävän ymmärtävän päämiehen tahdonilmaisuja, mitä oma käsitykseni veto-oikeudesta ei tee, sillä kytken se edellä kuvattuun punnintalausekkeeseen.

Selkeys tulee punninnan yhteydessä ymmärtää hyvin laajasti. Hyvän perustan sen arvioinnille antaa minusta *Leilaan* kehittämä jatkuvuus – johdonmukaisuus – realismisuus -kriteeristö. Tahdonilmaisua on pidettävä sitä selkeämpänä, mitä pysyvämpi ja useammin esitetty toive on kyseessä ja mitä johdonmukaisemmin päämies vaatii jotakin tiettyä asiaa ilman, että halujen kohde jatkuvasti vaihtelee. Lisäksi selkeä tahdonilmaisuus on realistinen eli päämiehen toiveiden on oltava sellaisia, jotka hänen taloudellinen tilanteensa mahdollistaa.³⁴⁸

Myös tahdonilmaisun lähde on otettava huomioon selkeysharkinnassa, mitä jo edellä kuvattiin. Selkeysarviointi pitää lisäksi sisällään päämiehen terveydentilan huomioinnin. Tätä teemaa käsiteltiin kattavasti luvussa 3, mutta lyhyesti sanottuna se tarkoittaa, että edunvalvojan on tunnettava päämiehen edunvalvonnan taustalla vaikuttava syy. Jos on selvää,

³⁴⁷*Mikkilä*: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 235. Veto-oikeuteen perustuva malli on käytössä Norjassa, jossa edunvalvoja ei lähtökohtaisesti saa toimia vastoin ymmärryskykyisen ja toimintakelpoisuudeltaan rajoittamattoman päämiehen tahdonilmaisua. Ks. *lov om vergemål* § 33 ja *Ot.prp. nr. 110 (2008-2009)* s. 189.

³⁴⁸*Leilas*: Yleisen edunvalvojan havainnot päämiehen itsemääräämisoikeudesta s. 70.

ettei hänen sairautensa vaikuta oikeudelliseen toimintakykyyn laisinkaan tai ainakaan vielä tässä vaiheessa, on tahdonilmaisua pidettävä selkeämpänä kuin jos on kiistatonta, ettei päämies enää ymmärrä asian merkitystä. Epäselvissä tai päämiehen kannalta erityisen merkittävissä tilanteissa on syytä turvautua lääkärinlausuntoon. Toisaalta minun on *Mäki-Petäjä-Leinosen* ja *Kolehmais*en tavoin katsottava, että päämiehen edusta voidaan vähäisissä määrin poiketa, vaikka päämies ei kykenisikään ymmärtämään asian merkitystä, jos se tuottaa hänelle iloa. Onhan tahdonilmaisulta vaadittava selkeys aina suhteutettava siihen, miten paljon päämiehen edusta pitäisi poiketa tahdon noudattamiseksi.

En lähtisi täysin torjumaan mahdollisuutta hyödyntää oletettua tervettä tahtoa varsinkaan silloin, kun päämiehellä on ollut johonkin asiaan voimakas mielipide, josta voidaan johtaa kyseiseen tilanteeseen toimintamalli. Selkeysarvioinnissa sitä ei kuitenkaan yleensä voida pitää kovinkaan selkeänä tahdonilmaisuna, mikä puolestaan johtaa siihen, ettei oletettuun terveeseen tahtoon nojautumalla voida nähdäkseni kovin merkittävissä määrin poiketa päämiehen edusta. Poikkeuksena ovat edellä mainitun kaltaiset tilanteet, joissa on varsin selvää, mitä päämies olisi tilanteessa tahtonut tehtävän.

4.3 Päämiehen kuulemisen edellytykset

Kuten todettua, HolTL 43 §:n mukainen yhteistoimintavelvoite asettaa ikään kuin minimirajan sille, milloin päämiestä on taloudellisten asioiden hoidossa ainakin kuultava. Toki jos edunvalvoja saa tietoonsa päämiehen mielipiteitä muuta kautta, tulee ne huomioida edellisessä alaluvussa kuvatulla tavalla. Yhteistoimintavelvoite on kuitenkin siitä merkittävä, että se on edunvalvojan lakisääteinen velvollisuus, jota tämä ei saa laiminlyödä. Luvussa 3 käsiteltiin jo sitä, milloin voidaan katsoa, ettei päämies ymmärrä asian merkitystä. Epäilysten päämiehen ymmärryskyvystä ei kuitenkaan pitäisi automaattisesti estää kuulemista, vaan siitä voidaan luopua tällä perusteella lähinnä silloin, kun on selvää, ettei päämies asian merkitystä ymmärrä³⁴⁹. Joka tapauksessa yhteistoimintavelvoitteen aktivoituminen edellyttää myös, että asialla on katsottava olevan päämiehelle merkitystä, ja että kuuleminen voi tapahtua ilman huomattavaa hankaluutta. Näihin kriteereihin onkin seuraavaksi syytä perehtyä tarkemmin.

³⁴⁹*Mikkilä*: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 214-215.

Siihen, milloin asialla on katsottava olevan päämiehen kannalta merkitystä, ei voida antaa tyhjentävää vastausta, koska merkitysarvio riippuu viime kädessä kunkin päämiehen tilanteesta. Esimerkiksi tilin lopettaminen voi olla jollekin päämiehelle hyvinkin merkityksellinen asia, jos se on perustettu erityistä käyttötarkoitusta varten³⁵⁰, kun taas toiselle päämiehelle muun kuin käyttövaratilin uudelleenjärjestely ei välttämättä ole kovin relevanttia. Oikeuskirjallisuudesta ja erityisesti eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisukäytännöstä on kuitenkin löydettävissä suuntaviivoja siihen, milloin asiaa on yleensä pidettävä päämiehen kannalta merkityksellisenä.

Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että ainakin HolTL 34.1 §:n mukaisista luvanvaraisista oikeustoimista päämiestä tulisi kuulla³⁵¹. Samoin tulisi päämiestä kuulla HolTL 40 §:n mukaisen omaisuuden hoitosuunnitelman laatimisen yhteydessä³⁵². Vähintäänkin suositeltavana kuulemista voidaan pitää sellaisissa tilanteissa, joissa edunvalvoja joutuu puuttumaan päämiehen itsensä henkilökohtaisten tarpeidensa tyydyttämiseksi tekemiin ratkaisuihin, eli esimerkiksi perumaan tämän tekemiä lehtitilauksia³⁵³. Lisäksi olisi tärkeää, että edunvalvoja tapaa uuden päämiehen henkilökohtaisesti edunvalvonnan alkamisen yhteydessä riippumatta tämän ymmärryskyvyn tasosta, jotta hän pääsee paremmin selville päämiehen tilasta ja oloista, mitä voidaan myös pitää yhteistoimintavelvoitteen toteuttamisena³⁵⁴. Edunvalvontaa ei eduskunnan oikeusasiamiehen mukaan lähtökohtaisesti ole mahdollista hoitaa olematta päämieheen lainkaan yhteydessä. Päämieheen pitää pyrkiä tutustumaan edes jollain tasolla myös henkilökohtaisesti.³⁵⁵

Erilliseksi asiaryhmäksi voidaan nostaa luvussa 4.1 käsitelty päämiehen asumiseensa tarvitsema omaisuus. Päämiehen käytössä olevan asunnon myyminen tosin kuuluu luvanvaraisiin oikeustoimiin jo muutenkin, mutta eduskunnan oikeusasiamies on vielä korostanut, että päämiestä tulee pääsääntöisesti kuulla asuntoa myytäessä, vaikka päämies ei enää siinä voisi asuakaan³⁵⁶. Merkittäviin asioihin kuuluu myös koti-irtaimiston

³⁵⁰EOA 3943/4/11 s. 3.

³⁵¹Mikkilä: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 213 ja Tornberg – Kuuliala: Suomen edunvalvontaoikeus s. 399.

³⁵²Tornberg – Kuuliala: Suomen edunvalvontaoikeus s. 398.

³⁵³Mikkilä: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 214.

³⁵⁴Edunvalvonnan käsikirja s. 18-19.

³⁵⁵EOA 973/2/10 s. 22.

³⁵⁶EOA 973/2/10 s. 19-20.

luovuttaminen tai hävittäminen ja se, mitä irtaimistoa päämies haluaa asuntoa vaihtaessaan ottaa mukaan. Koti-irtaimistosta päätöksiä tehdessään edunvalvojan on muutenkin käytettävä erityisen tarkkaa harkintaa.³⁵⁷ Tähän liittyen oikeusasiamies onkin katsonut, että myös asunnon suursiivous on päämiehen kannalta merkityksellinen toimenpide ainakin silloin, kun siinä laajamittaisesti hävitetään asunnossa olevia tavaroita³⁵⁸.

Yleisesti eduskunnan oikeusasiamies on korostanut kuulemisen tärkeyttä tilanteissa, jotka kuuluvat yksityiselämän suojan piiriin. Asunnosta tai irtaimistosta luopumisen³⁵⁹ lisäksi oikeusasiamies on pitänyt tällaisena myös kotilomia koskevaa päätöksentekoa³⁶⁰. Tällaisissa tilanteissa kynnys kuulemiseen on syytä pitää erityisen matalana päämiehen ymmärryskyvystä riippumatta³⁶¹. *Tornberg* on edellä mainittuihin ratkaisuihin perustuen jopa katsonut, että voimakkaasti yksityiselämän suojaan kajoavien päätösten osalta ei voitaisi vedota huomattavaan hankaluuteen kuulemisen estävänä tekijänä³⁶².

Toisen varsin merkittävän, asiaryhmän muodostavat päämiehelle annettavat käyttövarat. Vaikka edunvalvojalla on velvollisuus antaa päämiehelle käyttövaroja, on niiden määrä edunvalvojan harkinnassa³⁶³. Ainakin yleisessä edunvalvonnassa käyttövarojen määrä onkin suurin erimielisyyksien lähde päämiehen ja edunvalvojan välillä³⁶⁴. Käyttövarojen määrää on lähtökohtaisesti pidettävä päämiehen kannalta merkityksellisenä asiana³⁶⁵. Sama koskee käyttövarojen maksuaikataulua ja sen muuttamista³⁶⁶. Ylärajaa käyttövarojen määrälle ei ole perusteltua asettaa, vaan määrän ratkaisee päämiehen taloudellinen tilanne³⁶⁷. Huomioon on otettava myös päämiehen elämäntilanne, tämän tottumukset ja kuntoutukselliset näkökohdat. Kyse on siis käytännössä päämiehen elämänlaadun turvaamisesta.³⁶⁸

³⁵⁷AOA 168/4/06 s. 5.

³⁵⁸EOA 605/2/14 s. 7.

³⁵⁹EOA 973/2/10 s. 19-20 ja EOA 2709/4/10 s. 4.

³⁶⁰EOA 58/4/11 s. 3.

³⁶¹EOA 973/2/10 s. 19-20 ja EOA 2709/4/10 s. 4.

³⁶²*Tornberg – Kuuliala*: Suomen edunvalvontaoikeus s. 400.

³⁶³HE 146/1998 vp s. 40.

³⁶⁴*Seppi*: Apuna ja tukena edunvalvoja s. 26.

³⁶⁵EOA EOAK/91/2017 s. 9.

³⁶⁶EOA 4461/4/12 s. 2.

³⁶⁷*Mikkilä*: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 250.

³⁶⁸EOA EOAK/91/2017 s. 7.

Sitä, milloin kuuleminen voisi kaatua sen huomattavaan hankaluuteen, on tulkittava melko tiukasti. Ainakaan edunvalvojalle kuulemisesta aiheutuva lisätyö ei yksinään perusteeksi kelpaa³⁶⁹. *Mikkilän* mukaan yhteistoimintavelvoitteesta poikkeaminen tulee kyseeseen lähinnä silloin, kun kuulemisen toteuttamisesta aiheutuva hankaluus muodostuu sillä saavutettavia hyötyjä suuremmaksi³⁷⁰. Eduskunnan oikeusasiamies on puolestaan korostanut, että tekniset ratkaisut, kuten puhelinyhteys, tekevät kuulemisen toteuttamisesta huomattavasti helpompaa kuin aiempina vuosikymmeninä³⁷¹. Näin ollen poikkeuksen käytännön soveltaminen jäänee melko harvinaiseksi.

Myös edunvalvontavaltuutettua koskee samanlainen yhteistoimintavelvoite kuin edunvalvojaa. Sitä koskeva EVVL 16.2 § on sanamuodoltaan identtinen HoTL 43 §:n kahden ensimmäisen momentin kanssa. Valtuutetun yhteistoimintavelvoitteeseen voidaankin enimmäkseen soveltaa samoja tulkintasääntöjä kuin edunvalvontaan. *Antila* kuitenkin vaikuttaa tulkitsevan, että jos ymmärryskyvyltään vaihteleva valtuuttaja ei jollain hetkellä kykene ymmärtämään asian merkitystä, tulee valtuutetun jäädä odottamaan valtuuttajan ymmärryskyvyn palautumista ennen asiassa etenemistä. Näkemyksensä hän perustaa siihen, että edunvalvontavaltuutus on edunvalvontaa voimakkaammin valtuuttajan itsemääräämisoikeuden käyttöä.³⁷²

³⁶⁹*Saarenpää*: Henkilö- ja persoonallisuus oikeus s. 273.

³⁷⁰*Mikkilä*: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 216.

³⁷¹*EOA EOAK/91/2017* s. 9.

³⁷²*Antila*: Edunvalvontavaltuutus s. 97.

5 Päämiehen henkilöä koskevien asioiden hoito

5.1 Henkilöä koskevien asioiden hoidon lähtökohtia

Kuten luvussa 4.1 jo mainittiin, päämiehen henkilöä koskevien asioiden hoito ei yleensä kuulu edunvalvojalle. Ainakin yleisessä edunvalvonnassa se tulee kyseeseen lähinnä taloudellisten asioiden hoidon lisänä silloin, kun päämies ei kykene itse hoidostaan päättämään eikä tällä ole läheisiä näitä päätöksiä tekemässä³⁷³. Useimmiten ei ole tarvetta antaa edunvalvojalle varalta kelpoisuutta päättää päämiehen henkilöä koskevista asioista, vaan sitä voidaan tarvittaessa laajentaa erillisellä edunvalvojamääräyksellä³⁷⁴. Joka tapauksessa päämiehellä on aina ensisijainen kelpoisuus päättää henkilöään koskevista asioista, ja edunvalvojan kelpoisuus realisoituu vain, jos päämies ei enää kykene ymmärtämään asian merkitystä³⁷⁵.

Sillä, onko kyseessä päämiehen henkilöä koskeva asia vai ei, on siis merkittävä vaikutus päämiehen tahdonilmaisujen sitovuuteen. Jos katsotaan, että kyseessä on henkilöä koskeva asia ja että päämies ymmärtää asian merkityksen, ei edunvalvoja voi lähtökohtaisesti päätökseen puuttua. Näin ollen rajanveto taloudellisten ja henkilöä koskevien asioiden välillä muodostuu keskeiseksi³⁷⁶. Henkilöä koskevien asioiden piiriä on kuitenkin vaikeaa yksiselitteisesti määritellä. Nyrkkisääntönä voidaan todeta, että henkilöön liittyvät asiat kytkeytyvät päämiehen omaan elämänpiiriin, terveydentilaan, yksityisyyteen ja identiteettiin.³⁷⁷ Yleisimmillään henkilöä koskeva edunvalvoja määrätään hoitosuostumuksen antamista taikka asumiseen tai hoitopaikkaan liittyvää päätöksentekoa varten³⁷⁸. Muita henkilöä koskevia asioita ovat muun muassa nimen muuttaminen, passin tai henkilökortin hakeminen sekä uskonnolliseen yhdyskuntaan liittyminen ja siitä eroaminen³⁷⁹.

³⁷³*Mäki-Petäjä-Leinonen*: Holhoustoimilaki ja aikuisen edunvalvonta s. 36.

³⁷⁴*Helin*: Edunvalvojan päätösvallan rajoista s. 1086 ja edelliseen tukeutuen *Mikkilä*: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 144.

³⁷⁵HoITL 29.2 § ja *Helin*: Edunvalvojan päätösvallan rajoista s. 1084-1085.

³⁷⁶*Helin*: Edunvalvojan päätösvallan rajoista s. 1085.

³⁷⁷*Saarenpää*: Henkilö- ja persoonallisuus oikeus s. 259.

³⁷⁸Edunvalvonnan käsikirja s. 45.

³⁷⁹*Antila*: Edunvalvontavaltuus s. 133.

Holhoustoimilain esitöissä todetaan, että taloudellisten asioiden käsite on ymmärrettävä laajasti³⁸⁰. Määritelmä ei tosin kata kaikkia asioita, joilla on päämiehen kannalta taloudellista merkitystä, vaan vain asiat, joilla on päämiehelle *pääasiallisesti* taloudellista merkitystä tai joiden merkitys päämiehen talouden kannalta on *muutoin huomattava*³⁸¹. Jaon kannalta ratkaisevaa on siis asian olennainen sisältö ja sen vaikutukset päämiehen varallisuusasemaan. Tilanteessa, jossa on selkeästi kyse henkilöön liittyvästä asiasta, joka kuitenkin vaatii merkittävää taloudellista panostusta, päämiehen ja edunvalvojan yhteistyö on keskeistä. Vaikka edunvalvojalla on tällaisissa asioissa kelpoisuus toimia yksin, edellyttää niiden käytännön toteutus nimittäin päämiehen myötävaikutusta.³⁸²

Edunvalvojan tulisi toimia päätöksenteossaan siten, ettei hän heikennä päämiehen mahdollisuuksia päättää henkilöä koskevista asioistaan, esimerkiksi asuinpaikastaan³⁸³. On silti hyvin mahdollista, että edunvalvoja katsoo, ettei päämiehen tekemä päätös tämän henkilöä koskevassa asiassa ole taloudellisessa mielessä päämiehen edun mukainen³⁸⁴. Jos erimielisyyttä ei muuten saada ratkaistua, vaihtoehdoksi jää edunvalvojan kelpoisuuden laajentaminen henkilöä koskeviin asioihin. Tätä kuitenkin tulisi luonnollisesti välttää.

Pelkästään taloudellisten asioiden hoitamista varten määrätty edunvalvojakaan ei siis voi tuudittautua ajatukseen, että päämies huolehtii henkilöään koskevista asioista. Tätä korostaa se, että edunvalvojalle on asetettu HolTL 42 §:ssä huolenpitovelvollisuus varmistua siitä, että ”päämiehelle järjestetään sellainen hoito, huolenpito ja kuntoutus, jota on päämiehen huollon tarpeen ja olojen kannalta sekä päämiehen toivomukset huomioon ottaen pidettävä asianmukaisena”. Edunvalvojan velvollisuuksiin ei kuulu päämiehen varsinainen hoitaminen³⁸⁵, mutta hänen tulee muun muassa selvittää ja arvioida, millaista apua päämies mahdollisesti tarvitsisi, laittaa tarvittavat hakemukset vireille ja toimia yhteistyössä päämiestä hoitavien sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten kanssa³⁸⁶. Edunvalvojan on siis

³⁸⁰HE 146/1998 vp s. 29.

³⁸¹HE 146/1998 vp s. 42. Ratkaisu ei ole suinkaan ainoa mahdollinen. Esimerkiksi Norjassa henkilöä koskevat pidetään kaikkia asioita, jotka eivät ole *puhtaana* taloudellisia, myös esimerkiksi sosiaaliturvien hakemista. Lähtökohta on siis Suomeen nähden lähes käänteinen. Ks. *Søvig – Vasslid Valvatne: Implementation of Article 12 of the CRPD in Norway* s. 401.

³⁸²Helin: Edunvalvojan päätösvallan rajoista s. 1085-1086.

³⁸³Edunvalvonnan käsikirja s. 45.

³⁸⁴Mikkilä: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 144.

³⁸⁵HE 146/1998 vp s. 51.

³⁸⁶Edunvalvonnan käsikirja s. 44.

pysyttävä kärryillä päämiehen terveydentilasta, ja jos hän katsoo, ettei päämies enää kykene päättämään omasta hoidostaan, tarvittaessa haettava kelpoisuutensa laajentamista myös henkilöä koskeviin asioihin³⁸⁷.

5.2 Edunvalvoja tai läheinen päämiehen tahdon välittäjänä sosiaali- ja terveydenhuollossa

Kun henkilöä koskeva edunvalvonta usein liittyy sosiaali- ja terveydenhuoltoon³⁸⁸, on tarpeen avata tarkemmin sitä, missä tilanteissa päämiehen edunvalvoja tai läheinen voi käyttää päämiehelle kuuluvaa oikeutta vaikuttaa hoitoonsa ja huoltoonsa. Sekä terveydenhuollon potilaan oikeuksia sääntelevän potilaslain että sosiaalihuollon asiakkaan oikeuksia sääntelevän asiakaslain keskeisenä periaatteena on nimittäin itsemääräämisen periaate eli potilaan/asiakkaan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen³⁸⁹.

PotL 6.1 §:n mukaan potilasta on hoidettava yhteisymmärryksessä tämän kanssa.

Terveydenhuollossa itsemääräämisen periaate tiivistyy tietoon perustuvan suostumuksen periaatteeksi, jonka mukaan potilaalle on muun muassa annettava riittävästi tietoa riittävän ymmärrettävässä muodossa, jotta tämä voi antaa suostumuksensa hoitotoimenpiteeseen³⁹⁰. Periaate asettaa hoitohenkilökunnalle velvollisuuden tukea ymmärryskyvyltään alentuneen potilaan mahdollisuuksia käyttää itsemääräämisoikeuttaan sopeuttamalla käyttämäänsä kieltä potilaan ymmärryskyvyn mukaan³⁹¹. Sen arviointia, onko henkilö riittävän ymmärryskykyinen päättämään omasta hoidostaan, voidaan kutsua hoitosuostumuskelpoisuudeksi³⁹².

Jos on selvää, ettei potilas kykene itse päättämään hoidostaan, tulee suostumusta kysyä tämän lailliselta edustajalta³⁹³ tai läheiseltä (PotL 6.2 ja 6.3 §). Läheisinä on tässä tapauksessa pidettävä potilaan aviopuolisoa, lapsia, vanhempia ja sisaruksia sekä avopuolisoa tai muuta

³⁸⁷HE 146/1998 vp s. 51.

³⁸⁸Antila: Edunvalvontavaltuutus s. 130 ja Mikkilä: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 138.

³⁸⁹Tuori – Kotkas: Sosiaalioikeus s. 528 ja 551.

³⁹⁰Tuori – Kotkas: Sosiaalioikeus s. 531.

³⁹¹HE 185/1991 vp s. 15.

³⁹²Mäki-Petäjä-Leinonen: Vanhuksen oikeudellinen toimintakyky > Oikeudellisia kelpoisuuksia.

³⁹³Laillisena edustajana on potilaslain kannalta pidettävä edunvalvojaa tai suostumuksen antamiseen valtuutettua henkilöä. Ks. HE 185/1991 vp s. 17. Vaikka asiakaslain esitöissä ei samanlaista tyhjentävää määritelmää ole, voitaneen sen katsoa kattavan saman henkilöpiirin. Ks. HE 137/1999 vp s. 23.

potilaan kanssa pysyvästi asuvaa henkilöä³⁹⁴, mutta käytännössä mielipidettä kysytään usein vain potilasasiakirjoihin merkityltä potilaan edustajalta³⁹⁵. Tilanteessa, jossa edunvalvojan ja läheisten näkemykset poikkeavat toisistaan, on potilasta hoidettava tavalla, jota on pidettävä hänen henkilökohtaisen etunsa mukaisena (PotL 6.3 §). Ensisijainen painoarvo tulisi kuitenkin antaa potilaan itse nimeämälle läheiselle tai nimenomaan hoitosuostumuksen antamista varten määrätylle edunvalvojalle³⁹⁶. Edunvalvojalla ja läheisillä on muutenkin roolin määrittämisessä, millainen hoito vastaisi parhaiten potilaan tahtoa, mikäli potilas ei tähän itse kykene (PotL 6.2 §). Suostumusta ei tarvita vähäisiin hoitotoimenpiteisiin³⁹⁷ tai tahdosta riippumattomaan hoitoon³⁹⁸, eikä myöskään kiireelliseen hoitoon (PotL 8 §). *Saarenpään* mukaan toisin kuin potilaalla itsellään, edunvalvojalla tai läheisillä ei ole samanlaista oikeutta vaatia hoidon lopettamista, vaan viime kädessä päätös kuuluu terveydenhuollon ammattihenkilölle³⁹⁹.

Sosiaalihuollossa ei samalla tavalla puhuta suostumuksesta, mutta myös siinä on ensisijaisesti otettava huomioon asiakkaan toivomukset ja mielipide ja muutoinkin kunnioitettava hänen itsemääräämisoikeuttaan niin pitkälle kuin mahdollista⁴⁰⁰. Asiakkaalle on annettava mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa palvelujensa suunnitteluun ja toteuttamiseen sekä muihin sosiaalihuoltoon liittyviin toimenpiteisiin (AsiakasL 8.2 §). Kuten terveydenhuollossakin, sosiaalihuollon työntekijän tulee tukea asiakkaan itsemääräämisoikeutta antamalla tiedot muodossa, joka huomioi tämän erityistarpeet⁴⁰¹. Jos asiakas ei kykene näkemyksiään ilmaisemaan, on hänen tahtoaan selvitettävä ja palveluitaan suunniteltava yhteistyössä hänen laillisen edustajansa tai läheisensä kanssa (AsiakasL 9.1 §). Asiakaslain esitöissä läheisenä pidetään samoja tahoja kuin potilaslaissakin, mutta määritelmän katsotaan kattavan myös muutoin läheisen ystävän. Hallituksen esityksessä korostetaan, että ihannetilanteessa palvelut suunnitellaan yhteistyössä myös ymmärryskyvyltään alentuneen kanssa. Toisin kuin

³⁹⁴HE 185/1991 vp s. 17.

³⁹⁵*Saarenpää*: Henkilö- ja persoonallisuus oikeus s. 408.

³⁹⁶*Helin*: Lapsi ja vajaakykyinen potilaana s. 4028 ja edelliseen tukeutuen *Mäki-Petäjä-Leinonen*: Ikääntymisen ennakointi s. 130-131.

³⁹⁷Vähäisen hoitotoimenpiteen rajaa ei voida määritellä tarkasti, mutta yleisohjeena voidaan todeta, että mitä enemmän toimenpide kajoaa potilaan henkilökohtaiseen koskemattomuuteen, sitä todennäköisemmin suostumus tarvitaan. Ks. HE 185/1991 s. 15 ja *Tuori – Kotkas*: Sosiaalioikeus s. 546.

³⁹⁸Tahdosta riippumattoman sosiaali- ja terveydenhuollon muodoista ks. esim. *Tuori – Kotkas*: Sosiaalioikeus s. 562-656.

³⁹⁹*Saarenpää*: Henkilö- ja persoonallisuus oikeus s. 407. Samansuuntaisesti myös *Helin*: Lapsi ja vajaakykyinen potilaana s. 4028.

⁴⁰⁰AsiakasL 8.1 § ja HE 137/1999 vp s. 22.

⁴⁰¹AsiakasL 5.2 § ja HE 137/1999 vp s. 20.

terveydenhuollossa sosiaalihuollossa ei siis ole kyse ”joko–tai” -tilanteesta, jossa suostumus joko annetaan tai ei, vaan kaikkien edustajien, läheistahojen ja asiakkaan itsensä mielipiteet voidaan huomioida päätöksenteossa.⁴⁰²

5.3 Hoitotahto

Hoitotahto on henkilön vapaamuotoinen tahdonilmaisu siitä, miten hän haluaisi itseään hoidettavan. Jotta ilmaisua voidaan pitää oikeana hoitotahtona, tulee potilaan olla riittävässä määrin oivaltanut hoidon tarve ja tilanne, jossa hoitotahtoa käytännössä sovelletaan. Ratkaisevaa siis on, onko potilas ymmärtänyt hoitotahdon merkityksen sitä antaessaan eli onko hän tuolloin ollut hoitosuostumuskelpoinen.⁴⁰³ Hoitotahdon perusta on potilaslain 8 §:ssä, jonka mukaan jos potilas on aikaisemmin vakaasti ja pätevästi ilmaissut hoitoa koskevan tahtonsa, potilaalle ei saa antaa sellaista hoitoa, joka on vastoin tätä tahdonilmaisu⁴⁰⁴. Kyseessä on eräs itsemääräämisoikeuden toteuttamisen muoto, ja hoitohenkilönkunnan tulisikin aktiivisesti tuoda esille mahdollisuus tehdä hoitotahto⁴⁰⁵. Tämä korostuu varhaista muistisairautta potevien osalta, koska tällöin on tärkeää, että hoitotahto ehditään tehdä ennen taudin pahenemista oikeudellisen toimintakyvyn vievään vaiheeseen⁴⁰⁶.

Pelkästään PotL 8 §:n sanamuodon perusteella hoitotahto vaikuttaa sitovalta. Sitovuutta kuitenkin heikentää PotL 6.3 §, jonka mukaan laillisen edustajan tai läheisen tulee potilaan puolesta suostumusta antaessaan *ottaa huomioon* tämän aiemmin ilmaisema tahto. Lääkäri ei siis ole hoitotahtoon sidottu, vaan sen tulkitsijaksi on nimetty potilaan edustaja tai läheinen, joka hänkin on velvoitettu ainoastaan huomioimaan hoitotahto⁴⁰⁷. Tätä potilaslain sisäistä ristiriitaa on kritisoinut esimerkiksi *Mäki-Petäjä-Leinonen*, jonka mukaan lakia on syytä tulkita siten, että hoitotahto syrjäyttää edustajan ja läheisten käsitykset eli PotL 8 § asetetaan

⁴⁰²HE 137/1999 vp s. 23.

⁴⁰³Saarenpää: Henkilö- ja persoonallisuusosoikeus s. 407.

⁴⁰⁴*Mäki-Petäjä-Leinonen*: Ikääntymisen ennakointi s. 133.

⁴⁰⁵*Burla – Rego – Nunes*: Alzheimer, dementia and the living will s. 392-393.

⁴⁰⁶Näin Alzheimerin taudin osalta *Burla – Rego – Nunes*: Alzheimer, dementia and the living will s. 394.

⁴⁰⁷*Helin*: Lapsi ja vajaakykyinen potilaana s. 4027. Muitakin vaihtoehtoja on. Italiassa lääkäri on hoitotahtoon sidottu, ellei hän yhteisymmärryksessä hoitotahdossa nimetyn edustajan kanssa toteaa, että hoitotahto on täysin tilanteeseen sopimaton tai käytössä ole uusia, hoitotahdon laatimisen aikaan ennakoimattomia hoitomuotoja. Ks. *Di Paolo ym.*: A review and analysis of new Italian law 219/2017 s. 5.

etusijalle PotL 6.3 §:ään nähden⁴⁰⁸. Tätä tulkintaa on nähdäkseni pidettävä perusteltuna, ja sille voidaan löytää tukea myös hoitotahtoa koskevista kansainvälisistä velvoitteista⁴⁰⁹.

Kuten todettua, hoitotahto on vapaamuotoinen tahdonilmaisuuksena. On tosin selvää, että mikäli potilas haluaa varmistaa hoitotahdon säilymisen siihen asti, kun hän ei itse enää kykene tahtoaan ilmaisemaan, tulee se tehdä kirjallisesti. Tähän on useita vaihtoehtoja. Hoitotahdosta voidaan ensinnäkin tehdä potilaan varmentama merkintä suoraan potilasasiakirjoihin sosiaali- ja terveysministeriön potilasasiakirjoja koskevan asetuksen (94/2022) 18 §:n mukaisesti. Se voidaan myös sisällyttää edunvalvontavaltuutukseen tai yksityisoikeudelliseen valtuutukseen, eikä estettä ole myöskään hoitotahdon ilmaisemiselle erillisellä, vain sitä koskevalla valtuutuksella⁴¹⁰. Lisäksi hoitotahto voidaan merkitä OmaKantaan⁴¹¹. Vapaamuotoisuudestaan johtuen hoitotahtoa koskevaan asiakirjaan on mahdollista ottaa hoivaa koskevia tarkempia toiveita, jotka tosin eivät ole samalla tavalla juridisesti sitovia kuin hoitosuostumuksen antaminen tai hoidosta kieltäytyminen. Tekijän on myös mahdollista esittää toive siitä, kenet hän haluaisi tarvittaessa nimitettävän edunvalvojakseen.⁴¹²

⁴⁰⁸*Mäki-Petäjä-Leinonen*: Ikääntymisen ennakointi s. 134. Hoitotahdon sitovuuteen liittyvät tulkintavaikkeudet eivät ole vain suomalainen ongelma. Ks. esim. Portugalissa käydyistä keskustelusta *Pereira*: Advance Directives: Binding or Merely Indicative? kokonaisuudessaan.

⁴⁰⁹EN:n edunvalvontavaltuutusta ja hoitotahtoa koskevan suosituksen (CM/Rec(2009)11) 1 periaatteen mukaisesti jäsenvaltioiden tulee pyrkiä edistämään potilaiden itsemääräämisoikeutta ja harkita, tulisiko hoitotahdonilmaisuille antaa ensisijainen painoarvo muihin suojakeinoihin nähden. *Mäki-Petäjä-Leinonen* painottaa lisäksi EIT:n ratkaisua *Jehovah's Witnesses of Moscow ym. v. Venäjä*, jossa EIT toteaa, että vapaus suostua tai kieltäytyä hoidosta on keskeinen osa itsemääräämisoikeutta. Ks. *Mäki-Petäjä-Leinonen*: Ikääntymisen ennakointi s. 134-135 ja *EIT Jehovah's Witnesses of Moscow ym. v. Venäjä* 136 kohta. Sen sijaan niin ikään hoitotahtoa sääntelevän EN:n biolääketiedesopimuksen 9 artikla on hoitotahdon sitovuuden osalta käytännössä yhtä epäselvä kuin Suomen potilaslakikin. Ks. *Andorno – Biller-Andorno – Brauer*: Advance Health Care Directives s. 210-212.

⁴¹⁰*HE 185/1991 vp s. 17 ja Mäki-Petäjä-Leinonen*: Ikääntymisen ennakointi s. 137-138.

⁴¹¹*Mäki-Petäjä-Leinonen – Karvonen-Kälkälä*: Vanhuusosoikeuden perusteet s. 62.

⁴¹²*Mäki-Petäjä-Leinonen*: Ikääntymisen ennakointi s. 140-144. Käytännössä potilaan voikin olla vaikeaa ennakoita, miten hän haluaisi itseään tulevaisuudessa hoidettavan, jolloin hän mieluummin jättää tarkemmat hoitopäätökset edunvalvojan tai valtuutetun tehtäväksi. Ks. esim. *Knight*: 50 Years of advance care planning s. 37.

6 Edunvalvontavaltuus

6.1 Valtuuttajan tahto ja edunvalvontavaltuus

Edunvalvontavaltuus on oikeudellinen instituutio, jonka avulla valtuuttaja voi ollessaan yhä oikeustoimikelpoinen järjestää etukäteen asioidensa hoidon sairauden, henkisen toiminnan häiriintymisen tai muun vastaavan seikan aiheuttaman toimintakyvyttömyyden varalle.

Henkilö siis ikään kuin etukäteen määrää itselleen edunvalvojan siltä varalta, ettei hän enää kykene asioitaan hoitamaan. Näin valtuuttaja saa itse määrittellä valtuutetun toimivaltuuksien piirin ja valita valtuutetun henkilön.⁴¹³ Lisäksi hän voi vaikuttaa siihen, miten voimakkaasti holhousviranomaisen valvoo valtuutetun toimintaa. Toisin sanoen valtuuttaja siis ilmaisee edunvalvontavaltuutuksella tahtoaan siitä, miten hän haluaisi asioitaan tulevaisuudessa hoidettavan. Onkin katsottava, että edunvalvontavaltuus olennaisella tavalla vahvistaa henkilön itsemääräämisoikeutta verrattuna tavanomaiseen edunvalvontaan.⁴¹⁴

Kun edunvalvontavaltuus on luonteeltaan edunvalvontaoikeudellinen instituutio, voidaan sen tulkinnassa silti käyttää apuna holhoustoimilakia niiltä osin kuin edunvalvontavaltuutuslaki ei ongelmaan anna vastausta. Samoin on säädösten samansisältöisiä säännöksiä lähtökohtaisesti tulkittava samalla tavalla.⁴¹⁵ Esimerkiksi taloudellisten asioiden käsite on myös edunvalvontavaltuutuksissa ymmärrettävä laajasti⁴¹⁶. Edunvalvontavaltuutuksen erottaa kuitenkin edunvalvonnasta myös se, että se perustuu *vapaaehtoisuuteen*. Ketään ei voida pätevästi pakottaa tekemään edunvalvontavaltuutusta, kun taas edunvalvontaan voidaan määrätä vastoin päämiehen tahtoakin (HolTL 8.2 §). Toisaalta kun edunvalvontavaltuus on tehty, ei valtuuttaja välttämättä saa sitä peruutettua. Valtuuttaja voi peruuttaa valtuutuksen missä tahansa vaiheessa ennen sen voimaansaattamista ottamalla valtakirjan valtuutetulta takaisin tai tekemällä uuden päällekkäisen valtuutuksen.

⁴¹³*LaVM 29/2006 vp* s. 2. Hallituksen esityksessä ei tunnusteta jonkin tietyn maan sääntelyä Suomen edunvalvontavaltuutuslain esikuvaksi, vaan viitataan EN:n edunvalvontasuositukseen ja yleisesti siihen, että edunvalvontavaltuutuslain kaltaisia uudistuksia on vireillä monessa muussakin maassa. Ks. *HE 52/2006 vp* s. 5 ja 9. Sen sijaan uudistusta edeltäneessä oikeuskirjallisuudessa puhuttiin nimenomaan anglosaksisesta *enduring power(s) of attorney* -instituutiosta esikuvana, jonka pohjalta voitaisiin rakentaa suomalainen vastine. Ks. ainakin *Helin*: Edunvalvojan päätösvallan rajoista s. 1080-1081 ja *Mäki-Petäjä-Leinonen*: Dementoituvan henkilön oikeudellinen asema s. 284. Instituution kehityksestä Englannissa ks. esim. *O'Sullivan*: Financial abuse, statutory provisions and the courts kokonaisuudessaan.

⁴¹⁴*Antila*: Edunvalvontavaltuus s. 5 ja *Tornberg*: Edunvalvonta, itsemääräämisoikeus ja oikeudellinen laatu s. 243.

⁴¹⁵*Antila*: Edunvalvontavaltuus s. 12-13.

⁴¹⁶*HE 52/2006 vp* s. 17.

Peruuttaminen ei kuitenkaan ole pätevä, jos valtuuttaja ei enää kykene ymmärtämään peruuttamisen merkitystä (EVVL 12.2 §). Viime kädessä asian ratkaisee tuomioistuin⁴¹⁷. Jos valtuutus on jo saatettu voimaan, vaatii peruuttaminen holhousviranomaisen vahvistuksen, jolloin holhousviranomainen arvioi valtuuttajan ymmärryskyvyn (EVVL 28.1 §).

Myös valtuutuksen sisällölle on asetettu tiettyjä rajoituksia valtuuttajan suojaamiseksi. Vaikka edunvalvontavaltuutus voi kattaa sekä valtuuttajan taloudelliset että henkilöä koskevat asiat, ei valtuutuksen nojallakaan voi hoitaa sellaisia henkilöön liittyviä asioita, joiden merkityksen valtuuttaja vielä kykenee ymmärtämään (EVVL 2 §). Näin ollen valtuutetunkin kelpoisuus henkilöä koskevissa asioissa vaihtelee valtuuttajan oikeudellisen toimintakyvyn mahdollisesti heilahdellessa⁴¹⁸. Pakottavia ovat myös valtuutuksen lakkaamista⁴¹⁹ ja valtuutetun vahingonkorvausvelvollisuutta⁴²⁰ koskevat säännökset. Samoin edellyttää valtuutuksen voimaantulo aina holhousviranomaisen vahvistusta⁴²¹, eikä valtuuttaja voi määrätä, ettei holhousviranomainen saa lainkaan valvoa valtuutetun toimintaa⁴²². Valtuutetun on vähintäänkin laadittava valtuuttajan omaisuudesta holhousviranomaiselle omaisuusluettelo, jota on tarvittaessa täydennettävä (EVVL 30 §). Valtuutetulla on myös velvollisuus pitää tiliä toiminnastaan ja valtuuttajan omaisuuden kehityksestä (EVVL 32 §). Lisäksi valtuuttaja voi valtakirjassa tai holhousviranomainen perustellusta syystä velvoittaa valtuutetun tekemään holhousviranomaiselle tiliä toiminnastaan (EVVL 33 §). Eräänlaisena, joskaan ei pakollisena, valvonnan muotona voidaan pitää valtuutetun lähtökohtaista velvollisuutta antaa päätöstili toimintansa päättyessä. Päätöstili tosin annetaan valtuuttajan uudelle edustajalle tai hänen oikeudenomistajilleen, ei holhousviranomaiselle. Joka tapauksessa tilivelvollisuus koskee valtuutetun toimintaa vain valtuuttajan taloudellisten asioiden hoidossa.⁴²³

Valtuutettua eivät koske HolTL 34 §:n lupasäännökset, ellei valtuuttaja toisin määrää.

Valtuuttaja ei tosin tällöinkään voi määrätä muita kuin HolTL 34 §:n mukaisia oikeustoimia holhousviranomaisen valvonnan piiriin.⁴²⁴ Toisin kuin edunvalvonnassa, valtuuttaja voi antaa

⁴¹⁷ *Antila*: Edunvalvontavaltuutus s. 161.

⁴¹⁸ *Antila*: Edunvalvontavaltuutus s. 18.

⁴¹⁹ *HE 52/2006 vp* s. 22.

⁴²⁰ *Antila*: Edunvalvontavaltuutus s. 11.

⁴²¹ *HE 52/2006 vp* s. 21.

⁴²² *Antila*: Edunvalvontavaltuutus s. 11.

⁴²³ *Antila*: Edunvalvontavaltuutus s. 177-179.

⁴²⁴ *HE 52/2006 vp* s. 27-28.

valtuutetulle oikeuden lahjoittaa hänen omaisuuttaan myös silloin, kun valtuuttaja ei enää kykene tahdonilmaisuun, jos kyseinen lahjoitus on yksilöity edunvalvontavaltakirjassa tai muussa sen muotovaatimukset täyttävässä valtakirjassa. Valtakirjan sanamuodosta riippumatta valtuutetulla ei kuitenkaan ole kelpoisuutta lahjoittaa itselleen omaisuutta.⁴²⁵ Velvollisuutta lahjoittamiseen ei valtuutetulla koskaan ole, jos valtuuttajan etu edellyttää määräyksestä poikkeamista⁴²⁶.

Valtuutetun EVVL 16 §:ssä säädettyihin pakottaviin⁴²⁷ velvollisuuksiin kuuluva huolellisuusvelvollisuus edellyttää, että valtuutetun tulee toiminnassaan edistää valtuuttajan etua. Edunvalvontavaltuutuksen luonteesta kuitenkin johtuu, että valtuuttajan tahto saa aina etusijan holhoustoimilaissa määriteltyihin päämiehen omaisuuden hoidon perusteisiin nähden. Niitä voidaan tosin käyttää täydentävänä ohjeistuksena silloin, kun valtuuttaja ei ole asiasta tahtoaan ilmaissut. Ei ole estettä myöskään sille, että valtuuttaja edunvalvontavaltakirjassa määrää, että valtuutetun tulee valtuuttajan edun sijaan painottaa esimerkiksi omaisuuden säilyttämistä jälkipolville. Tällaiseenkin määräykseen valtuutettu on oikeudellisesti sidottu, ja siitä poikkeaminen edellyttää käytännössä edunvalvojan määräämistä.⁴²⁸

Valtuuttajan tahdonilmaisuina on pidettävä itse valtakirjasta ilmeneviä kantoja, valtuuttajan etukäteen antamia toimiohjeita sekä ymmärryskykyisen valtuuttajan valtuutuksen voimassaolon aikana antamia ohjeita.⁴²⁹ Täytyy katsoa, että valtuutettu saa poiketa valtuuttajan tahdosta, jos tämän ymmärryskyky on jo selkeästi puutteellinen. Poikkeamisen on kuitenkin perustuttava valtuuttajan etuun, ja kun edunvalvontavaltuutuksessa kyse on vapaaehtoisesta järjestelystä, on kynnys tahdosta poikkeamiseen pidettävä korkeana. Toisin kuin edunvalvojalla valtuutetulla ei ole oikeutta ottaa haltuunsa valtuuttajan omaisuutta, ja hänen on annettava valtuuttajan haltuun kaikki omaisuus, jota tämä käyttöönsä vaatii. Mikäli tämä johtaisi valtuuttajan kannalta kestävämpään lopputulokseen, on harkittava edunvalvojan hakemista.⁴³⁰ Kuten todettua, valtuutetulla on vähintäänkin HoTL 43 §:ää vastaava velvollisuus selvittää valtuuttajan mielipide.

⁴²⁵ *Antila*: Edunvalvontavaltuutus s. 111-113.

⁴²⁶ *Mäki-Petäjä-Leinonen*: Ikääntymisen ennakointi s. 212.

⁴²⁷ *Antila*: Edunvalvontavaltuutus s. 11.

⁴²⁸ *Mäki-Petäjä-Leinonen*: Ikääntymisen ennakointi s. 204.

⁴²⁹ *Antila*: Edunvalvontavaltuutus s. 124.

⁴³⁰ *Antila*: Edunvalvontavaltuutus s. 126.

Siinä missä edunvalvonnassa on kiistanalaista, voidaanko erottaa toisistaan edunvalvojan kelpoisuus ja toimivalta⁴³¹ edunvalvontavaltuutuslaissa jako on tuotu lakitekstin tasolle EVVL 15 §:ään. Lainkohdan mukaan jos valtuutettu ylittää kelpoisuutensa, ei tämän tekemä oikeustoimi sido valtuuttajaa. Jos hän ylittää vain toimivaltansa, voi valtuuttaja joutua sidotuksi oikeustoimeen, mikäli sen osapuolena ollut kolmas henkilö ei tiennyt eikä hänen olisi pitänyt tietää toimivallan ylityksestä. Valtuutettu ylittää kelpoisuutensa, jos hän tekee oikeustoimen, johon hänellä ei valtuutuksen tai lain mukaan ollut oikeutta. Sen sijaan toimivaltansa valtuutettu ylittää silloin, kun hän toimii kelpoisuutensa rajoissa, mutta vastoin valtuuttajan antamia toimiohjeita.⁴³² Erottelun perusteena on se, ettei kolmas voi välttämättä mitenkään havaita, toimiiko valtuutettu saamiensa ohjeiden mukaisesti vai ei⁴³³. Vaikka valtuuttaja on suhteessa kolmanteen sidottu toimivallan ylittäen tehtyyn oikeustoimeen, voi ylitys johtaa valtuutetun vahingonkorvausvastuuseen⁴³⁴. Joka tapauksessa jos valtuuttaja haluaa varmistua toimiohjeidensa noudattamisesta, tulee ne ottaa itse valtuutukseen. Tämä voi kuitenkin vaikeuttaa valtuuttajan asioiden hoitamista huomattavastikin⁴³⁵.

Vilpittömässä mielessä olevan kolmannen aseman turvaaminen ohjaa *Antilan* mukaan myös edunvalvontakirjan määräysten tulkintaa. Valtakirjaa ei hänen mukaansa saa tulkita valtuutetun kelpoisuutta kaventavasti, koska tällöin kolmannen oikeusvarmuus saattaisi vaarantua, mutta kelpoisuutta laventavasti sitä sen sijaan voidaan tulkita. Laventavan tulkinnan tulee kuitenkin vastata valtuuttajan tahtoa. Tulkinnassa voidaan tukeutua testamentin tulkintasääntöihin.⁴³⁶

Itse suhtaudun melko skeptisesti ajatukseen valtuutetun kelpoisuuden tulkinnallisesta laventamisesta, mutta, kuten *Antilakin* toteaa⁴³⁷, voi kelpoisuuden liian tiukka rajaaminen

⁴³¹ Erottelua on puoltanut ennen muuta *Helin*, kun taas *Kolehmainen* ja erityisesti *Mikkilä* ovat suhtautuneet ajatukseen kriittisesti. Vrt. *Helin*: Edunvalvojan päätösvallan rajoista s. 1071-1073 ja *Helin*: kirja-arvostelu teoksesta Suomen edunvalvontaoikeus s. 1018 vs. *Kolehmainen*: Edunvalvojan edustusvalta ja päämiehen itsemääräämisoikeus s. 295 ja *Mikkilä*: Päämiehen etu edunvalvojan päätöksenteossa s. 182-185. Itse en ole erotteluun ryhtynyt sen kohtaaman kritiikin vuoksi.

⁴³² *HE 52/2006 vp* s. 25.

⁴³³ *Antila*: Edunvalvontavaltuutus s. 88.

⁴³⁴ *Antila*: Edunvalvontavaltuutus s. 93.

⁴³⁵ *Antila*: Edunvalvontavaltuutus s. 95-96.

⁴³⁶ *Antila*: Edunvalvontavaltuutus s. 93-94.

⁴³⁷ *Antila*: Edunvalvontavaltuutus s. 94.

käytännössä estää valtuutettua hoitamasta valtuuttajan asioita. Lähtisin kuitenkin siitä, että tulkinnallista laventamista on vältettävä silloin, kun kyse on valtuuttajan kannalta erityisen merkittävästä tai vaikutuksiltaan peruuttamattomasta asiasta, josta päättäminen ei valtuuttajan eläessä ole välttämätöntä. Tällä viitataan esimerkiksi luvussa 1.1 mainittuun hakkuuesimerkkiin. Joka tapauksessa tulkintakysymyksen käytännön merkitystä vähentäneeksi, että merkittävä osa edunvalvontavaltakirjoista noudattelee tiettyä kaavaa, jossa ei lähtökohtaisesti aseteta valtuutetun kelpoisuudelle erityisiä rajoituksia.

6.2 Edunvalvontavaltuutus ja edunvalvonta

Edunvalvontavaltuutus on lievimmän riittävän keinon periaatteen mukaisesti ensisijainen edunvalvontaan määräämiseen nähden. Jos apua tarvitsevan asiat tulevat hoidetuksi jo edunvalvontavaltuutuksen kautta, ei edunvalvojalle ole tarvetta⁴³⁸. Edunvalvontavaltuutusta on nimittäin pidettävä edunvalvontaa lievempänä vaihtoehtona, joka kajoaa valtuuttajan itsemääräämisoikeuteen edunvalvontaa vähemmän⁴³⁹.

Mikäli edunvalvojan määrääminen kuitenkin katsotaan välttämättömäksi, edunvalvojan toimivalta syrjäyttää edunvalvontavaltuutuksen siltä osin kuin edunvalvojan ja valtuutetun tehtäväkenttä menee päällekkäin (EVVL 11.2 §). Valtuutettu voi silti toimia edunvalvojan rinnalla niissä asioissa, joita edunvalvojamääräys ei kata. Tyypillisimmillään tämä ilmennee siten, että jos edunvalvoja määrätään hoitamaan vain päämiehen taloudellisia asioita, valtuutettu voi yhä päättää valtuuttajan henkilöä koskevista asioista⁴⁴⁰.

Jos henkilöllä on jo edunvalvoja, ei tämän toimivallan kanssa päällekkäistä edunvalvontavaltuutusta voida vahvistaa (EVVL 24.2 § 3-k). *Antila* kuitenkin nähdäkseni perustellusti katsoo, että tällaisissa tilanteissa edunvalvontavaltuutus voidaan vahvistaa osittain siten, että valtuutetun tehtäväkenttä kattaa vain ne asiat, joissa edunvalvojalla ei ole

⁴³⁸ HE 45/2008 vp s. 17.

⁴³⁹ *Antila*: Edunvalvontavaltuutus s. 21 ja *Itä-Suomen HaO 02.02.2015 15/0035/4*.

⁴⁴⁰ Valtuuttajan henkilöä koskevan edunvalvontavaltuutuksen ja hoitotahdon suhde voi olla jännitteinen, jos valtuutetun näkemys hoidosta poikkeaa valtuuttajan ennakkoon ilmaisemasta. Tällöin tulisi nähdäkseni yleensä antaa etusija valtuuttajan näkemyksille luvussa 5.3 kuvatulla tavalla. Toisaalta jos hoitotahto on yleispiirteinen tai epäselvä, voi valtuutetulla olla arvokas rooli valtuuttajan tahdon selventäjänä. Ks. *Andorno – Biller-Andorno – Brauer*: Advance Health Care Directives s. 210.

kelpoisuutta⁴⁴¹. Tässäkin tapauksessa tyypillisin esimerkki lienee se, että edunvalvontavaltuutuksen nojalla vahvistetaan vain valtuutetun oikeus hoitaa päämiehen henkilöä koskevia asioita taloudellisten asioiden hoidon jäädessä sitä varten määrätylle edunvalvojalle. Mahdollista on myös, että edunvalvonta määrätään lakkaamaan, jos edunvalvonnan alkamisen jälkeen ilmenee, että päämies on tehnyt edunvalvontavaltuutuksen⁴⁴².

Antila näkee, että edunvalvontavaltuutuksen ja edunvalvojamääräyksen päällekkäisyydet voitaisiin sovittaa yhteen myös supistamalla edunvalvojan tehtäväkenttää⁴⁴³. Tuloksena voi kuitenkin olla kelpoisuuden epäselvä ja monimutkainen jakautuminen. Lähtisinkin siitä, että valtuuttaja–päämiehen taloudellisia asioita tulisi hoitaa joko valtuutettu, tai mikäli tämän ei katsota olevan mahdollista, edunvalvoja. Valtuuttaja voi toki pyrkiä varmistamaan tietyn omaisuuden säilymisen määräämällä edunvalvontavaltuutuksella, että esimerkiksi perintömetsää koskeva päätöksenteko kuuluu valtuutetulle. Näin voidaan pitää kyseinen omaisuuserä sijoittamisvelvollisuuden ulkopuolella. Tämä ei tosin estä tuomioistuinta sivuuttamasta valtuutusta edunvalvojamääräyksellä, mutta jos päämiehen taloudellisia asioita voidaan tarkoituksenmukaisesti hoitaa valtuutusta sivuuttamatta, tulisi asia nähdäkseni rajata edunvalvojamääräyksen ulkopuolelle. Tilanne on eri silloin, jos päämies yrittää edunvalvonnan alkamisen jälkeen muuttaa edunvalvojan tehtäväkenttää tekemällä edunvalvontavaltuutuksen. Tällöin suhtautuisin skeptisesti mahdollisuuteen supistaa edunvalvojan toimivaltaa, koska päämiehen ymmärryskyvyn on tässä vaiheessa jo todettu alentuneen. Täysin en kuitenkaan tätä mahdollisuutta sulje pois, jos lääkäri katsoo päämiehen ymmärtävän asian merkityksen.

Huomionarvoista on, että edunvalvoja voidaan määrätä valtuutetun sijaiseksi tämän ollessa tilapäisesti estynyt hoitamasta valtuuttajan asioita, jos edunvalvontavaltakirjassa ei ole nimetty esteetöntä varavaltuutettua. Tällainen tilanne kuitenkin poikkeaa edellä käsitellystä tematiikasta siinä, että kyseessä on tilapäinen toimenpide. Sijaisuus päättyy valtuutetun ja edunvalvojan näin ilmoittaessa tai tuomioistuimen näin määrätessä (EVVL 21 §).

⁴⁴¹*Antila*: Edunvalvontavaltuutus s. 66-67.

⁴⁴²*HE 52/2006 vp* s. 33.

⁴⁴³*Antila*: Edunvalvontavaltuutus s. 66.

Vaikka edunvalvontavaltuutus joutuisikin väistymään edunvalvonnan tieltä kokonaan tai osittain, on sitä silti pidettävä päämiehen tahdonilmaisuna, joka edunvalvojan tulee päätöksenteossaan ottaa huomioon⁴⁴⁴. Tietyin varauksin ulottaisin tämän peruseriaatteen koskemaan jopa holhousviranomaisen vahvistamatta jättämää edunvalvontavaltuutusta, jos vahvistamattomuuden syynä on esimerkiksi valtuutettujen kuolema tai sopimattomuus tehtävänsä taikka muotovirhe, joka ei aseta valtuuttajan tahdonilmaisun aitoutta merkittävästi kyseenalaiseksi. Vähäisenä muotovirheenä pitäisin esimerkiksi yhden todistajan puuttumista.

6.3 Yksityisoikeudellinen valtuutus

Yksityisoikeudellisen valtuutuksen, toisin sanoen varallisuus oikeudellisista oikeustoimista annetun lain (oikeustoimilaki, 228/1929) 2 luvun mukaisen valtuutuksen, suhde edunvalvontaan muistuttaa pitkälti edunvalvontavaltuutuksen asemaa. Tämä ei ole mikään ihme, sillä yksityisoikeudellinen valtuutus toimii edunvalvontavaltuutuksen esikuvana⁴⁴⁵. *Karjalaista* mukaillen edunvalvontavaltuutusta voidaankin kutsua yksityisoikeudelliseksi valtuutukseksi, jonka päälle on rakennettu edunvalvontaoikeudellisia suojakeinoja⁴⁴⁶.

Myös yksityisoikeudelliset valtuutukset voivat estää edunvalvojan määräämisen, jos valtuuttajan asiat tulevat jo niiden avulla asianmukaisesti hoidetuksi⁴⁴⁷. Samoin on järjestetty erottelu valtuutetun kelpoisuuden ja toimivallan välillä⁴⁴⁸. Toisin kuin edunvalvontavaltuutuksen osalta, edunvalvojamääräys ei kuitenkaan suoraan syrjäytä yksityisoikeudellista valtuutusta miltään osin, ellei valtuuttajan toimintakelpoisuutta samalla rajoiteta.⁴⁴⁹ Edunvalvoja voi tosin peruuttaa valtuutuksen siltä osin kuin se menee päällekkäin hänen tehtäväkenttensä kanssa. Jos päämiehen toimintakelpoisuutta rajoitetaan, lakkaa valtuutus suoraan edunvalvojamääräyksen nojalla siinä määrin kuin koskee asioita, jotka nyt on rajattu päämiehen toimintakelpoisuuden ulkopuolelle⁴⁵⁰. Myöskään

⁴⁴⁴*Mäki-Petäjä-Leinonen*: Ikääntymisen ennakointi s. 307.

⁴⁴⁵*Karjalainen*: Nykyinen minä, tuleva minä ja laki edunvalvontavaltuutuksesta s. 417

⁴⁴⁶*Karjalainen*: Nykyinen minä, tuleva minä ja laki edunvalvontavaltuutuksesta s. 420.

⁴⁴⁷Tämänsuuntaisesti jo *HE 146/1998 vp* s. 18 ja myöhemmin selkeämmin *HE 45/2008 vp* s. 17 sekä *KKO 2009:7* 10. ja 13. kohta.

⁴⁴⁸Ks. esim. *Saarnilehto – Annola*: Sopimusoikeuden perusteet s. 87-93.

⁴⁴⁹*Helin*: Edunvalvojan päätösvallan rajoista s. 1080.

⁴⁵⁰*Mäki-Petäjä-Leinonen*: Ikääntymisen ennakointi s. 157.

edunvalvontavaltuutuksen vahvistaminen ei automaattisesti lakkautta yksityisoikeudellista valtuutusta, mutta edunvalvontavaltuutettu voi tarvittaessa peruuttaa valtuutuksen niiltä osin kuin hänellä on siihen kelpoisuus⁴⁵¹. Periaatteessa edunvalvoja tai edunvalvontavaltuutettu voi itsekin tehdä yksityisoikeudellisen valtuutuksen kelpoisuutensa rajoissa, mutta tällä tavoinkaan hän ei voi delegoida vastuutaan päämiehen asioiden hoitamisesta⁴⁵².

Yksityisoikeudellisen valtuutuksen etuna edunvalvontavaltuutukseen nähden on, että se tulee voimaan heti antamishetkellään. Ihannetilanteessa valtuutettu voikin olla valtuuttajan tukena jo siinä vaiheessa, kun tämä ei ole vielä tullut kykenemättömäksi huolehtimaan omista asioistaan.⁴⁵³ Yksityisoikeudellinen valtuutus ei myöskään lakkaa, vaikka valtuuttaja ei enää ymmärtäisi valtuutuksen merkitystä⁴⁵⁴, mutta tällöin ongelmaksi voi muodostua esimerkiksi pankkien epäluuloisuus järjestelyn asianmukaisuutta kohtaan⁴⁵⁵. Yksityisoikeudellisen valtuutuksen suurimpana haittapuolena on kuitenkin valvonnan puute, vaikka valtuuttaja voikin pyrkiä rakentamaan erilaisia omia valvontajärjestelyitään⁴⁵⁶. Joka tapauksessa selvää on, ettei valtuuttaja ei voi yksityisoikeudellisessa valtuutuksessa määrätä holhousviranomaista valvomaan valtuutettua. Edunvalvontavaltuutus onkin viime kädessä yksityisoikeudellista valtuutusta turvallisempi vaihtoehto⁴⁵⁷.

Edunvalvojan tai edunvalvontavaltuutetun ei tule automaattisesti peruuttaa yksityisoikeudellista valtuutusta, vaan vain silloin, jos hän katsoo päämiehen edun tätä edellyttävän. Mikäli valtuutuksen peruuttamiseen päädytään, on yksityisoikeudellistakin valtuutusta pidettävä myöhemmässä päätöksentekoharkinnassa huomioon otettavana päämiehen tahdonilmaisuna.⁴⁵⁸ Koska pätevän valtuutuksen edellytyksenä on päämiehen oikeustoimikelpoisuus⁴⁵⁹, on sitä lähtökohtaisesti syytä pitää selkeänä tahdonilmaisuna.

⁴⁵¹ *Antila*: Edunvalvontavaltuutus s. 23.

⁴⁵² *Antila*: Edunvalvontavaltuutus s. 105-106.

⁴⁵³ *Mäki-Petäjä-Leinonen*: Ikääntymisen ennakointi s. 154.

⁴⁵⁴ *HE 52/2006* s. 13.

⁴⁵⁵ *Mäki-Petäjä-Leinonen*: Ikääntymisen ennakointi s. 155. Suomesta puuttuu esimerkiksi Norjasta löytyvä järjestelmä, jossa apua tarvitsevan läheinen voi hoitaa tämän juoksevia asioita suoraan lain nojalla ilman erillistä valtuutusta. Tällaisten järjestelmien ongelmana tosin on valvontamekanismien puute. Norjan mallista ks. *lov om vergemål* § 94 ja *Søvig – Vasslid Valvatne*: Implementation of Article 12 of the CRPD in Norway 391-392. Meillä tunnettu asiainhuolto ei tällaisena toimi, koska se on tarkoitettu väliaikaisratkaisuksi poikkeustilanteisiin. Asiainhuollosta ks. esim. *Tornberg – Kuuliala*: Suomen edunvalvontaoikeus s. 45-47.

⁴⁵⁶ *Mäki-Petäjä-Leinonen*: Ikääntymisen ennakointi s. 155 ja 157-159.

⁴⁵⁷ *Antila*: Edunvalvontavaltuutus s. 7.

⁴⁵⁸ *Mäki-Petäjä-Leinonen*: Ikääntymisen ennakointi s. 159.

⁴⁵⁹ *Mäki-Petäjä-Leinonen*: Ikääntymisen ennakointi s. 154.

7 Johtopäätökset

Pohdittaessa päämiehen tahdonilmaisujen merkitystä edunvalvonnassa esiin nousee kerta toisensa jälkeen tapauskohtainen harkinta. Tutkielman johtoajatukseksi onkin ollut kartoittaa tämän harkinnan eri puolia ja antaa siihen välineitä. Seuraavaksi tulen lyhyesti esittelemään havaintojeni pohjalta, miten toivoisin edunvalvontajärjestelmäämme kehitettävän.

Käytännössä edunvalvojalla on taloudellisissa asioissa suuri vapaus päättää, miten sitoviksi hän päämiehen tahdonilmaisut katsoo. Nykyisenkaltainen edunvalvontajärjestelmämme ei siis toteuta päämiehen perus- ja ihmisoikeuksia ihanteellisella tavalla. En silti kuulu niihin kirjoittajiin, jotka olisivat valmiita räjäyttämään koko järjestelmän perus- ja ihmisoikeuksien nimissä. Uudistus, jonka seurauksena päämiehen tahtoa pitäisi lähes tai jopa kaikissa tilanteissa noudattaa, vaatisi epärealistisen suurta lisäystä niin yleisen edunvalvonnan kuin holhousviranomaisen resursseihinkin ja törmäisi kolmannen oikeusvarmuuteen liittyviin näkökohtiin. Myönnän kuitenkin, että holhoustoimessa on perus- ja ihmisoikeusnäkökulmasta(kin) reilusti parantamisen varaa.

Ei ole liioiteltua sanoa, että holhoustoimilaki on monitulkintainen. Harvalla muulla oikeudenalalla voi sen keskeisimmän säädöksen tulkinnasta ja kehitystarpeista saada näin tosistaan poikkeavan käsityksen riippuen siitä, mitä kirjoittajaa kulloinkin sattuu lukemaan. Monitulkintaisuus on johtanut siihen, että holhoustoimilain valmistelua johtanut silloinen lainsäädäntöneuvos *Helin* on voimakkaasti eri mieltä monista sen keskeisistä tulkinnoista useimpien kollegoidensa kanssa. Samaan aikaan alan merkittäviin tuntijoihin lukeutuvat *Saarenpää* ja *Tornberg* pitävät tyystin vääränä nykyisenkaltaisen edunvalvontaoikeuden keskeisintä tuomioistuinratkaisua, jota kuitenkin on käytännön tasolla noudatettu jo kohta kaksikymmentä vuotta. Ei siis ole ihme, jos käytännön toimijoidenkin tulkinnat poikkeavat toisistaan. Samaan aikaan yhä keskeisempään asemaan nousseen edunvalvontavaltuutuslain tutkimus on jäänyt pahasti jo neljännesvuosisadan velloneen holhoustoimilain tulkintakimaran varjoon. Kuvaavaa on, että säädöksen ylivoimaisesti keskeisin kommentaari on yhä ennen lain voimaantuloa julkaistu *Antilan* ”Edunvalvontavaltuutus”, jonka kannanottoja muut kirjoittajat tyytyvät usein lähinnä toistelemaan.

Holhoustoimilaki ei siis kaipaa totaalista räjäyttämistä vaan huomattavaa selkeyttämistä. *De lege ferenda* toivelistallani olisi ainakin yhtenäisemmät ja selkeämmät säännökset päämiehen kuulemisesta, tämän näkemysten huomioimisesta ja oikeudellisen toimintakyvyn arvioinnista. Edunvalvojia pitäisi yksinkertaisesti ohjeistaa sitovammin, sillä ei ole millään muotoa hyväksyttävää, että päämiehen toimintavapaus riippuu näin pitkälti siitä, kenet hän sattuu saamaan edunvalvojakseen. Nykytilanne on päämiesten yhdenvertaisuuden kannalta surkea. Olisi myös suotavaa, että edunvalvojia ohjeistettaisiin nykyistä paremmin ottamaan huomioon päämiesten toimintakyvyn vaihtelut diagnoosien tuijottamisen sijaan. Lisäksi painopisteen muuttaminen selkeämmin päämiehen tarpeiden huomioimiseen varojen säästämisen sijaan ei olisi lainkaan pahitteeksi varsinkaan vanhempien päämiesten osalta.

Pienempinä muutoksina selkeyttäisin sijoittamisvelvollisuuden alaa ja toisin eduskunnan oikeusasiamiehen päämiehen käyttövaroja koskevat ratkaisut lakitekstin tasolle. En puuttuisi suoraan edunvalvojien mahdollisuuteen ottaa päämiehen pankkitilit haltuunsa, sillä tämä on nähdäkseni nykyaikana välttämätöntä päämiehen kulutuksen kontrolloimiseksi, joka taas on taloudellisen edunvalvonnan keskeisiä tavoitteita. Tämänkin oikeuden voisi tosin mainita suoraan lakitekstissä, ja voitaisiin säätää tai ohjeistaa tilanteista, joissa edunvalvojan on syytä antaa päämiehelle käyttöoikeus varoihinsa. Olisi myös syytä harkita, tulisiko edunvalvojan toimivaltaa sitoa vallitsevaa tilannetta enemmän siihen, onko päämiehen toimintakelpoisuutta rajoitettu vai ei. Riskinä tosin on, että muutos johtaisi toimintakelpoisuuden liialliseen rajoittamiseen. Ei silti nykytilannettakaan, jossa kaikkien päämiesten toimintamahdollisuuksia rajoitetaan merkittävästi lakitekstistä ilmenevää enemmän, voida pitää hyvänä. Selkeämmät säännökset parantaisivat paitsi päämiehen asemaa myös kolmannen oikeusvarmuutta.

Olen yrittänyt hahmotella mallia, jonka puitteissa päämiesten tahdonilmaisut voitaisiin huomioida nykyistä paremmin, sortumatta teoreettiseen toiveajatteluun. Toki on myönnettävä, että tutkielma kallistuu enemmän teoreettisen pohdiskelun puolelle. Toivon kuitenkin, että olen onnistunut herättämään edes jonkin sortisia ajatuksia ja esittämään edes jossain määrin uusia ja hyödyllisiä tulkintoja. Jää lukijan arvioitavaksi, miten hyvin olen tässä onnistunut.